

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

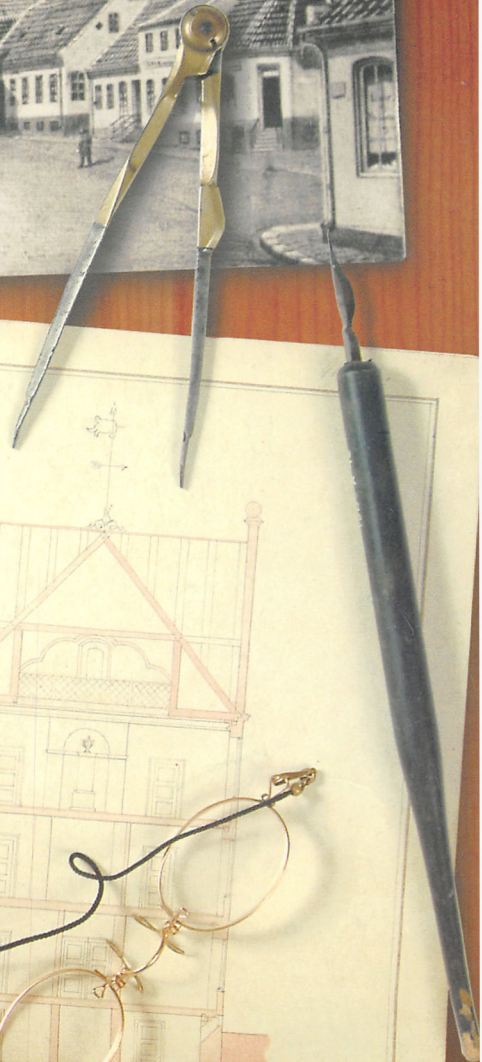
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

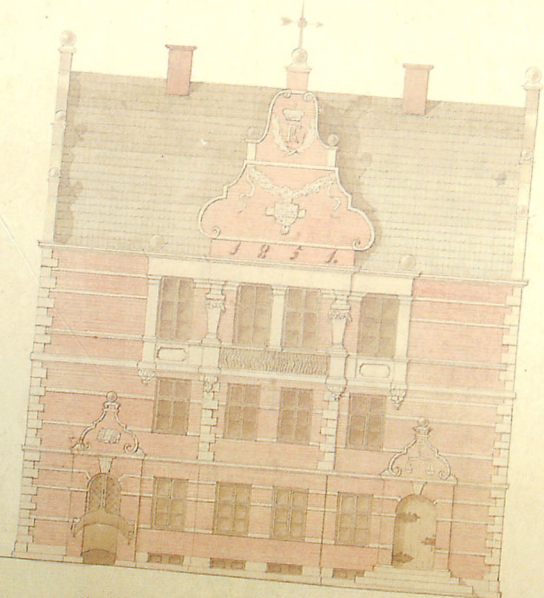
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK ÅRBOG 2003

THY OG VESTER HANHERRED

Tuefing bet an drauffen i Tyfled vider oppels

112876549910

Hr. Pal.

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

FOR THY OG VESTER HANHERRED

2003

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR THY OG VESTER HANHERRED

HISTORISK ÅRBOG

Redaktion:

Knud Holch Andersen

Jytte Nielsen

Svend Sørensen

Kristian Visby

Flemming Skipper

Omslag:

Det gamle rådhus på Store Torv fylder i år 150 år.

I 1851 tegnede Gottlieb Bindesbøll et udkast (nederst på forsiden) til et nyt rådhus på Store Torv i Thisted, men resultatet blev som det ses på V. Bloch Suhr's tegning fra 1878 (øverst på forsiden).

Rådhuset blev ikke tre etager højt, men blot to.

Illustrationerne:

side 54, 100, 112 og 136 er tegninger fra

Jens Søndergaards skitsebøger på Heltborg Museum

Årbogens adresse:

Redaktion:

Røllikevej 11, Hillerslev, 7700 Thisted

Tlf. 97 98 16 48

knud.holch@andersen.mail.dk

Ekspedition:

Rosenvænget 21, 7752 Snedsted

Tlf. 97 93 40 63

ISBN 87 - 87382 - 11 - 3

WADMANN GRAFISK AS

2003

Indholdsfortegnelse

Orla Poulsen og Flemming Skipper: Et samfund med rod i fortiden	s. 7
Knud Holch Andersen: Fra kongerække til jernalderdage	s. 29
Flemming Skipper: Verden – set fra Skåruphøj.....	s. 45
Flemming Skipper: Faderen, Sønnen og Thy	s. 55
Jens-Henrik Bech og Anne-Louise Haack Olsen: En uberettiget næse	s. 69
Erik Lauridsen: »Sejr«, »Niels Juel« og »Tertius« – KFUM-spejdernes tre både	s. 79
Kristian Visby: Den indflydelsesrige kusine på »Westerwiig Kloster«	s. 93
Jens Andersen: Havet sletter alle spor – næsten	s. 101
Niels Søndergaard: Gårdklokken	s. 109
Svend Sørensen: Johan Skjoldborgs møbler	s. 113
Astrid Pedersen: Tordenkaffe	s. 117
Dorte Thirlund: Trekking Triest-Thisted.....	s. 121
Ane Marie Holmehave: Lokalhistorisk litteratur 2002-2003.....	s. 137
Kristian Visby: Formandsberetning 2002-2003	s. 139
Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.....	s. 142
Forfatterfortegnelse	s. 143

Et samfund med rod i fortiden

af Orla Poulsen og Flemming Skipper

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred i 100 år. En beretning om thyboer, der gik praktisk til værket: Det gjaldt først et museum. Siden en årbog, der kom til at trække spor gennem skiftende tider og blev katalysator for en mangfoldighed af lokalhistorisk virkelyst.

Man kan se digtningen, litteraturen, fremstillet som en dør ind til evigheden, intet mindre kan gøre det, men evigheden er som bekendt heller ikke, hvad den har været. Det er straks sværere i samme fart at definere, hvad HISTORIE er, og hvad den er i stand til. Det er ligesom ikke nok blot at tale med store bogstaver. Men er det andet og mere end en stadig længere række af *historier* om det, der skete i går?

Sådan kan man høre snakken gå i en postmoderne tid. Men sådan var det ikke i begyndelsen af det forrige århundrede, da tiden endnu ikke var »moderne« og sammensat på en anden måde. Det var i al fald muligt for de, der definerede tid og historie at fremstille et sammenhængende billede, der er sværere at fremkalde i dag. Thy og Vester Hanherred er ingen undtagelse.

»Danmarks Riges Historie«, der blev udgivet mellem 1896 og 1907, fik således disse ord med på vejen af historieprofessor Johannes Steenstrup: *»Et folk er på en egen måde knyttet til den jord, hvorpå det bor, og det folk, som vandrer, mangler et af de vigtigste midler til at skabe og udvikle sin folkelige ejendommelighed. Ved fødsel, ved samliv er et lands borgere i ånd og sind vokset sammen med den jordbund, hvorpå de lever; de ydre minder fra fortiden griber betydningsfuldt ind i folkets senere liv. Bevidstheden om, at forfædrene har levet under disse samme naturvilkår, har nydt begunstigelse ved landets frugtbarhed, glædet sig over dets skønhed og kæmpet mod den*

samme umildhed eller goldhed, virker mægtigt til at knytte båndet mellem fortidens slægt og de nulevende og lader folket blive sig sin ejendommelighed bevidst«.

Det handler om tilknytning

Historiske tilgange bruges som en del af selvforståelsen. Det gør de nu, det gjorde de tidligere.

Officielt rejses der monumenter over fortidens store mænd, historiske begivenheder og mennesker er hovedpersoner i tv-serier, laver slægtshistorie. Alt sammen handler det om *tilknytning*.

Historien anvendes til at give indsigt i, hvad der er stabilt, og hvad der forandres.

»Hvis man vil forstå nutiden, må vi vide, hvordan den er blevet til«, som den norske historiker Knut Kjeldstadli udtrykker det. Men historie handler også om at få identitet. Et menneske, der har mistet hukommelsen, ved ikke, hvem det er. Et samfund uden viden om egen fortid lider af et kollektivt tab af hukommelse. At vide noget om gamle dage er at se sig selv i en sammenhæng, man er ikke et fritsvævende atom, men er skabt og formet også af forhold fra før, man selv blev født. En fælles identitet er dog ikke givet på forhånd, men kan være knyttet til en speciel social klasse og fællesskaber i øvrigt – og bruges ofte til at bekræfte sammenholdet i en

Afslappet stemning. Historisk Samfunds traditionelle sommerudflugt gik til Agger i 1918. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

gruppe og appellere til følelsen af et historisk fællesskab. Således anvendt er historien en del af en legitimering af måske tidligere tiders storhed eller værdier.

Historien som genstand for videnskabelige undersøgelser fik et opsving i Danmark i løbet af 1800-tallet, da historikere gennemgik en særlig uddannelse, og det statslige arkivvæsen blev opbygget. I midten af 1800-tallet kom de første historiske tidsskrifter og dermed et startskud til en storstilet indsamling af historisk materiale, der endnu var relativt ny, da Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred blev stiftet.

Det moderne danske historiesyn har rødder i romantikkens forestillinger om det nationale som noget værdifuldt og noget, der adskilte det ene land fra det andet. Tæt knyttet til forestillinger om en fælles folkekultur. Den kulturelle dyrkelse af »folket« blev også til en politisk kraft.

Historismen i 1800-tallet opfattede samfundet som en levende organisme, der opstår,

lever og dør. Hertil kom, at alle historiske foreteelser blev betragtet som individuelle eller unikke og ikke kunne generaliseres eller sættes på formel. De var enkeltstående fænomener. Hver enkelt historisk epoke blev principielt betragtet som noget, der havde en værdi i sig selv.

Dette historiesyn genfinder man i mange af artiklerne langt op i det 20. århundrede i den årbog, som Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred begyndte at udgive i 1906. Folket, nationen og folkeånden som de centrale elementer i historien slog igennem i Danmark.

Det er i denne sammenhæng, at f.eks. N. F. S. Grundtvigs forfatterskab skal ses. Hans historieopfattelse består af en særegen blanding af kristendom, folk og nordisme, som tildeler det nordiske folk – og i første række det danske – en central rolle i den verdenshistoriske udvikling.

Det lå underforstået i historismen – ikke kun hos Grundtvig – at det var Danmarks

historie, der var identitetsmæssig vigtig. Der blev forsket meget lidt international historie.

Også opfattelsen af historiens væsen ændrede sig i takt med samfundsudviklingen. Nogenlunde samtidig med, at en moderne synsvinkel brød igennem i litteraturen under indtryk af den begyndende industrialisering, skete der et kritisk gennembrud i historievidenskaben, der blev synonymt med historikeren Kr. Erslev (1852-1930). Nu blev der sat fokus på levn og kildekritik. Han kom til at præge flere generationer af historikere, der fastholdt en objektiv tilgang til kildematerialet, der mindede om en naturvidenskabelig måde at studere virkeligheden på.

»Kendsgerningspositivisme« kalder Knut Kjeldstadli fænomenet. Historie fik et næsten håndværksmæssigt og ikke et filosofisk præg; senere kritikere har fundet det for fortidsfikseret i modsætning til en relevant nutidsinspireret tilgang. Men uanset metoderne er det væsentligt at konstatere, at et bærende erindringsfællesskab knyttet til en fælles historie forsvandt, da forestillingen om »det danske folk« gik i opløsning efter 1970 i takt med opbrud i samfundsnormerne. Det store nationale erindringsfællesskab blev herefter blot ét blandt flere, som kunne vælges eller fravælges efter behov.

Om den kreds af historisk interesserede, der stiftede Historisk Samfund tilbage i 1903,

gjorde sig teoretiske overvejelser om historiens væsen er svært at give et svar på. Med dannelsen af det historiske samfund gik man konkret til værket – som det fremgår af formålsparagraf nr. 1:

»At virke til bevarelsen af vort fædrelands, særlig Thys og Vester Hanherreds fortidsminder, og dette søges navnlig nået ved oprettelsen af et museum i Thisted«.

Opkøbere i Thy – historien til salg

Den vågnende folkelige interesse for fortiden med inspiration især fra højskolebevægelsen var baggrunden for oprettelsen af amtshistoriske samfund og hjemstavnsforeninger omkring århundredskiftet. Det første historiske samfund i Jylland blev oprettet i Ribe af folk med tilknytning til Askov Højskole. Thy fulgte hurtigt efter. Den historiske sans skulle vækkes gennem foredragsvirksomhed, udgivelse af årbøger og ved indsamling af kulturhistoriske genstande og arkivalier. Det skulle åbne vej til *»åndelige værdier af betydelig rækkevidde«* – som det blev formuleret på denne tid. Kendskab til fortiden og en udviklet historisk interesse var fremmede for »samfundsfølelse« og orientering i samtiden.

»Et historisk samfund for Thy og Hanherred agtes i en nær fremtid oprettet ved et møde i Thisted. Det er særlig frk. A. Zangenberg, der nærer levende interesse for bevarelsen af vore historiske minder, og som på forskellig måde har lagt denne for dagen, bl.a. gennem forskellige udgravninger og en betydelig samlervirksomhed, der har givet stødet hertil. Formålet med samfundets virksomhed skal være at styrke sansen for bevarelsen af vore gamle historiske minder, navnlig gennem tilvejebringelsen af et museum i Thisted for oldsager og ting af antikvarisk eller kulturhistorisk interesse, af hvilke der netop på denne egn findes en mængde. Dagen for mødets afholdelse vil senere blive meddelt«.

Thisted Amtsavis 18. juni 1903

Et forberedende møde i Thisted fandt sted i juli 1903 i den gamle håndværkerforening i Vestergade (i dag Løve Apoteket). Her beklagede redaktør M. Aaberg, Thisted Amts Tidende, at man ikke tidligere havde taget fat på indsamlingen af historiske minder, som Thy havde været så rig på. Mange ting var ført bort fra egnen, men endnu kunne man måske gøre sig håb om en god »efterhøst« – som han skrev i sin avis.

Ved den stiftende generalforsamling 10. august 1903 kom Historisk Samfunds bestyrelse til at bestå af Aaberg (formand og kasserer), kunstdrejer C. K. Bunch, Thisted, højskoleforstander Peder Hansen, Hundborg, lærerne S. Ditlevsen, Elsted, N. Sodborg, Vesløs, og C. Tilly, Hørsted. P. L. Hald, en af købstadens unge skolelærere, var udpeget til at forestå det påtænkte museum.

Debatten drejede sig bl. a. om erhvervelsen af en samling oldsager, som tilhørte danselærerinde Augusta Zangenberg, i øvrigt en usædvanlig kvinde for sin tid. Hun var født i Thisted, men rejste rundt i Nordjylland og gav undervisning. Hun havde samlet en mængde ting sammen, havde selv stået for mange af udgravningerne, og fik gjort Aaberg og Bunch interesseret.

Bestyrelsen stod i begyndelsen famlende over for den opgave at danne et museum. Interessen gik til at begynde med især ud på indsamling af oldsager, det var jo på høje tid at redde, hvad der kunne reddes; for hvert år, der gik, solgtes oldsager til fremmede opkøbere.

Eksempelvis blev nævnt, at en dansk-amerikaner under et ophold i Thisted købte flere hundrede smukke stenoldsager. At han samtidig havde mani for at købe forstenede søpindsvin, var måske undskyldeligt; han mente, at de i Amerika ville gøre sig som gamle danske mønter.

Det var et internationalt problem.

I samme periode blev fortidsfund fra de sydlige lande uden større besvær opkøbt og ført til bl.a. Danmark og det nyoprettede glyptotek i København.

Så der var en alvorlig baggrund for den appel, Aaberg kom med i sin første beretning:

»Vi beder hele den del af egnens befolkning, som nærer ønsket om at bevare mindet om de mennesker og det liv, der i længst henfarne tider er levet i denne del af vort fædreland, om at yde samfundet støtte til sin virksomhed, dels ved at tegne sig som medlemmer, dels ved at skænke det gamle interessante ting, som fortjener at opbevares for fremtiden«.

Årbogen – med og uden Mors

Det første år indkom der 126 genstande til museet, navnlig oldtidssager; den første genstand var dog en gammel sølvske, og man var faktisk noget skuffet. Men der var som nævnt blevet »bortført« en del gode ting fra egnen af opkøbere eller til museerne i København, navnlig efter landbrugsudstillingen i Thisted i 1898. Der var desuden en god portion skepsis og mistænksomhed hos de påtænkte leverandører i de mange thylandske sogne. Det tog tid at vænne sig til selve tanken: at skulle aflevere slægtens ting til et museum!

Det gav anledning til, at P. L. Hald og hans historiske fæller tog initiativ til i 1906 at udgive den historiske årbog, der sigtede mod at højne den historiske forståelse og gøre museumsprojektet kendt.

Et københavnsk dagblad sablede i en anmeldelse årbogen ned og så den som udtryk for ... *separatisme!* Næsten 100 år senere lyder det lidt kryptisk og kalder på en nærmere forklaring. Hovedstads-anmelderen kunne ikke se det »historiske« i disse »historiske egnessamfund«. Set fra et nationalt-højre

»Dette smukke og karakteristiske Mærke er sammensat og tegnet af den ansete Historiker og Heraldiker Herr Archivar Thiset, Rigsarkivet, og af ham skænket Historisk Samfund for Thy og Hanherred«. *Historisk Årbog for 1911.*

synspunkt var kultur og historie navnlig et københavnsk fænomen, og det var »modstanderne« – venstrefolk og grundtvigianere – der stod bag samfundene. Alene af den grund måtte man råbe vagten i gevær. I al fald karakterisere dem som udtryk for – separatisme. Det er en politisk side i den egnshistoriske bevægelse, vi måske kan have svært ved at se i dag. Provisorietiden var overstået, men Venstre og Højre stod stadig skarpt over for hinanden. En form for politisk kulturkamp – også i Thy. Historisk Samfund og Thisted Museum var primært optaget af almuekulturen og det landlige, hvor opgaven gik ud på at give det en identitet. Det præger i mange år årbogen. Den lugtede vel rigeligt af stald. Og dette historiske billede bliver ligefrem synonymt med »historien«. I dette perspektiv er det ikke så lidt af en pionergerning, P. L. Hald udfører, da han begynder at beskrive Thisted Købstads historie, der

fylder hele årbogen i 1924. Men arbejderbefolkning, fagbevægelse, arbejderbevægelse i det hele taget, er dog på det nærmeste ikke-eksisterende i lokalhistorien. Vi skal helt op i slutningen af århundredet, før de første »rigtige« arbejdere dukker op på siderne.

Historisk Årbog udkom første gang med titlen »Historisk Årbog for Thisted Amt« uden noget eksakt formål udover »... at give medlemmerne et vederlag for deres bidrag«. I 1934 præciseres det at skulle være »...udgivelse af en årbog, som udkommer med et årligt hæfte og bringer bidrag til egnens historie, fremdrager minder om befolkningens liv og færd i tidligere tid, meddeler oplysninger om egnens befolkning og indeholder en beretning om samfundets virksomhed«. Afholdelse af møder rundt om på egnen og støtte af museet var også med i den fremtidige formålsparagraf. I 1970 ændres titlen til »Historisk Årbog for Thy og Mors« og i 1988 til »Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred«.

Årbogens skiftende titler antyder en vanskelighed ved at finde en naturlig geografisk afgrænsning, som læsere og medlemmer af Historisk Samfund helt kunne identificere sig med. Historisk Samfund var ikke fra begyndelsen amtsdækkende (Thisted Amt), det fremgik jo ellers af årbogsnavnet, men på Mors opererede et historisk samfund, hvis formålsparagraf talte om det samme som i Thy, et lokalt museum, som i 1909 blev oprettet på Dueholm. Der kom aldrig nogen årbog. Denne opgave løstes af Morslands danske Samfund, der som hovedopgave havde at afholde årsmøder i Galtrup. Dette samfund udgav 1919-1932 en historisk årbog – senere i samarbejde med museet.

Da Thisted Amt blev nedlagt i 1970, fastholdt man – næsten postulerende – Mors på titelbladet på trods af, at thyboer og morsingboer ikke vedkendte sig det samme lokalhistoriske fællesskab. Det tog Historisk Sam-

fund endelig konsekvensen af ved »udskillelsen af Mors« i 1988. Trods denne lokalhistoriske krølle er udgivelsen af Historisk Årbog karakteriseret ved en beundringsværdig stabilitet. Af økonomiske årsager udkom den ingen årbog i 1907, men ellers er den siden troligt dukket op hvert efterår.

Politikeren og embedsmanden

Men tilbage til 1903. Historisk Samfund fik overladt et kælderlokale i Teknisk Skole i Kr. Koldsgade (i dag Social- og Sundhedsskole) til oldsagerne. Som inventar havde man ud-rangerede skoleborde fra Borgerskolen, »hvori generationer af drenge havde skåret og snittet«, som Hald bemærkede. De første stenalderfund blev lagt i skabe i 1904, og i 1905 var der ordnet så mange genstande, at der kunne holdes åbent en uge om sommeren. I 1906 konstaterede M. Aaberg i sin beretning til Historisk Samfund, at samlingerne talte 2000 genstande.

Den ansvarlige var som nævnt lærer P. L. Hald, som til sin død i 1958 gjorde en enestående indsats for Thisted Museum. Og for den lokale historie i det hele taget. Han havde i øvrigt titel af forstander.

I 1914 lykkedes det at erhverve ejendommen Skolegade 9 (i dag bl.a. genbrugsbutik), hvor to lokaler i stueetagen, hidtil benyttet til sløjd og husflid for den nærliggende skole, kunne anvendes. Familien Hald boede på første sal.

Først i 1917 blev museets samling tilgængelig for publikum.

Siden 1940 har museet som bekendt haft til huse i den bygning i Jernbanegade, der blev skænket af grosserer N. L. Spangberg. Bygningen var privat beboelse fra opførelsen i 1924 til Spangbergs død i 1939.

Thisted Museum over for Borgerskolen i Skolegade. Billedet er fra 1940 og taget kort før, museet blev flyttet til Jernbanegade. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

Thisted Museum opnåede i 1915 statsstøtte og blev en selvstændig institution med egen bestyrelse og love. De fleste museer på Thistedes størrelse blev drevet af entusiastiske amatører indtil for omkring 50 år siden. I Thisted blev den første fagligt uddannede leder ansat for godt 30 år siden, da Jette Kjær tiltrådte.

Med etableringen af Thisted Museum var en væsentlig del af Historisk Samfunds formål nået. Det primære blev derefter at udgive årbogen med historiske artikler og oplysning om museets drift og nyere hændelser samt rapporter om udgravninger på egnen.

Historisk Samfund havde i 1908 over 100 medlemmer, hvor især lærerstanden gjorde sig gældende. Tre år senere var medlemsskaren vokset til 252. Sidst i 1930'erne nærmede medlemstallet i Thy sig 600. Det var enkeltpersoner, som regel »husstandsoverhoveder«

med familier. En høj organisationsprocent; medlemsskabet af Historisk Samfund kan på dette tidspunkt med rimelighed kaldes »almindeligt udbredt« og resultatet af en indsats af først og fremmest P. L. Hald og M. Aaberg, der i rollerne som henholdsvis »embedsmand« og »politiker« havde kæmpet for sagen gennem tre årtier. Ved sin død i 1933 havde Aaberg været formand i 30 år og gennem sit virke i Thisted siden 1883 også sat sit tydelige præg på egnen som redaktør på Venstreavisen. Og som folkevalgt politiker. Fra 1917 til 1925 var han Thistedes borgmester. I 1925 var han 71 år og ønskede aflastning. Den konservative gruppes formand, dommerfuldmægtig S. Bjerregaard, blev valgt som ny borgmester.

Myreflittig havde Aaberg slidt for at arbejde sin avis op, havde set Venstre vinde frem på førstepladsen, og i den by, der knapt ville tåle ham i begyndelsen. Udover at klare pligterne i bladhuset i Jernbanegade – og de var mange som redaktionel, teknisk og økonomisk leder – var Aaberg stort set med til alle politiske møder på egnen og gik selv ind i politik som Venstres folketingskandidat i 1892, 1906 og 1909. I 1894 var han som første Venstre-mand blevet valgt ind i Thisted Byråd.

»Unødig forhandling var ham imod«

Sådan er redaktørens biografi blevet skrevet op gennem århundredet. Også hos ham er der fyldt op i arkivernes udklipposer. Og med dette travle virke døgnet rundt har det sikkert ofte været svært at afse den fornødne tid til Historisk Samfund og museet, hvor han i flere år både var formand og kasserer. I årbogen blev det kun til enkelte artikler: Uddrag af en gammel kæmnerbog (1906), Fru

M. Aaberg, redaktør på Thisted Amts Tidende. Han blev som første Venstre-mand valgt ind i Thisted Byråd i 1894. Senere borgmester. En af pionererne inden for Historisk Samfund og Thisted Museum. Døde i 1933. Billedet af den handlekraftige Aaberg er taget kort efter hans ankomst til Thy. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

Ane Søe (1910), Hans Ditlev Bendixsen (1912) og Østersfiskeriet i Limfjorden (1926-27). I avisen skrev han flere lokalhistoriske artikler, især muntre erindringer fra den første tid i Thisted; han anså dem dog for at være for lidt betydningsfulde til en årbog. I de første år havde han sammen med Hald stået for årbogens redaktion.

Men hvordan var han som menneske? Måske giver disse linjer fra en af avisnekrologerne i 1933 et glimt af personen Aaberg:

»Danmarks flittigste redaktør blev han kaldt en gang af en kollega, og det var sikkert ingen overdrivelse. Aaberg var så flittig som redaktør, som der ikke fandtes mage til. Han kunne ikke være ledig; hans hjerne og hænder måtte bestandig være i virksomhed. Og alt skulle gå hurtigt! Unødig forhandling af en sag eller beslutning var ham imod, og hos ham var der aldrig langt fra ord til handling. Det kom vel ikke altid til at gå i det tempo heroppe, han ønskede, men han befandt sig desuagtet udmærket blandt thyboerne, hvis tankesæt han

havde gjort sig fuldt fortrolig med, og han vandt sig mange venner og tilhængere«. Ja, en handlingens mand, det var Aaberg; det vil man kunne læse andet sted i Historisk Årbog.

P. L. Halds indsats for den lokalhistorisk sag løber parallelt med Aabergs. Og for begge var det et livslangt engagement. Hald var indtil sin død den drivende kraft bag museet og ligeledes i mange år hovedkraft bag årbogen, hvortil han var en flittig leverandør af lokalhistoriske artikler. Desuden skrev han

Når man selv bliver historie

En årbog, der udkommer næsten i 100 år, bliver selv til en del af den historie, dens forfattere beskæftiger sig med.

Således dukker Historisk Samfunds formand gennem de første 30 år langt senere op i årbogens spalter som en del af en andens erindring om tiden på Thisted Amts Tidende.

Det er naturligvis redaktør M. Aaberg, det handler om. Taster man »Aaberg« i det digitale register over Historisk Årbog, der nu er tilgængeligt på den fælles hjemmeside for museet, arkivet og Historisk Samfund for alle med adgang til internettet, popper der henvisninger op, der rækker bagud i tid til de artikler, Aaberg skrev – og til en artikel i 1990-udgaven: »En fiskerdreng vokser op«.

Forfatteren er Anton Emil Jensen, født i Thisted 1873 i fattige kår, der blev udlært som typograf og derefter flyttede til København, hvor han sad i Borgerrepræsentationen i 24 år. Han mindes i nogle efterladte erindringer læretiden i Thisted Amts Tidendes trykkeri. Redaktørparrets forplejning af lærlinge og svende var der ikke noget at sige på: »På værkstedet derimod var det, i hvert fald for mit vedkommende, noget anderledes, idet øretæverne hørte til dagens orden. En faktor Ludvigsen var særligt aggressiv. Jeg mærkede også her, at jeg var særlig udsat for hans - vistnok sadistiske – behandling. Jeg var den fattigste af dem alle og fik det at føle ved enhver lejlighed. Og Aaberg selv var ikke den, der holdt sig tilbage. Jeg husker således den dag, jeg fyldte 18 år. Jeg havde dagen forinden fremsat en udtalelse om, at nu måtte mishandlingerne vel ophøre, at jeg ikke mente, jeg mere burde være udsat for hustugt i den henseende. Da denne udtalelse kom redaktøren for øre, mødte han uden anden foranledning op og gennempryglede mig. Han udtalte, at han turde fortsætte med pryglерierne og agtede at fortsætte, hvis det passede ham«.

Et lille tidsbillede står pludselig knivskarpt for læseren. Milevidt fra de selvgratulerende portrætter man ofte støder på i den lokalhistoriske fremstilling. På den anden side dokumenterer beretningen de udsagn om handlekraft, som redaktøren og formanden for Historisk Samfund fremhæves for i anden sammenhæng.

Krans lægges på redaktør M. Aabergs grav 1978. Fra venstre museumsinspektør Jette Kjær, journalist (og senere årbogsredaktør) Mette Fastrup, formand for Thisted Museum, redaktionschef Jørgen Miltersen, toldinspektør (og lokalhistoriker) Robert Svalgaard, formanden for Historisk Samfund, advokat H. A. Lund-Sørensen. (Tage Jensen/Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

mange artikler i blade, aviser og tidsskrifter om historiske emner, artikler der blev læst grundigt, fordi man i dem fik ikke alene interessant, men også pålidelig saglig oplysning om tingene. I 1924 var årbogen som nævnt i anledning af Thistedes 400 års jubilæum udelukkende helliget Thisted Købstad med Hald som forfatter.

Redaktionen var i begyndelsen i hænderne på Aaberg og Hald og fra 1912 til 1940 alene hos Hald. I 1940 nedsattes et redaktionsudvalg bestående af Hald og skoleinspektør H. A. Riis-Olesen, den senere formand for Historisk Samfund, og Torsten Balle, der i mange år – også som eneredaktør – kom til at sætte et markant præg på årbogen og den lokalhistoriske forskning og formidling gen-

nem opbygningen af det byhistoriske arkiv i Thisted, i dag Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. Journalist Mette Fastrup efterfulgte i en periode på den krævende post som eneredaktør, hvorefter redaktionen igen i 1980'erne blev lagt ud på flere hænder.

Den egnhistoriske bevægelse

Men nu nok en gang tilbage til dengang, det hele begyndte – til begyndelsen af det 20. århundrede og forudsætningerne for Historisk Samfund.

Det 20. århundrede står ikke kun i udviklingens tegn; det er også lokalhistoriens år-

P. L. Hald (1872-1958). Viceskoleinspektør og mangeårig leder af Thisted Museum. Den store inspirator for flere generationer af museumsfolk og lokalhistorikere. Det var med dette billede, Hald sendte »min hjerteligste tak for venlig opmærksomhed på min 80 års dag«. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

hundrede. Den er overordnet (læs: skolen!) det afgørende redskab for opdragelsen til nationalt fællesskab. Lokalt kan den bruges til at fastholde en regional identitet og modvirke udviskningen af gamle kulturformer og dialekter. Det er den egnshistoriske bevægelse i danmarkshistorien, der for alvor begynder at rykke ... og det begynder forståeligt nok så langt væk fra København som muligt: i 1902 det historisk samfund samfund for Ribe Amt, året efter Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred, hvis formål i første omgang som nævnt er at skabe et museum. I modsætning til de fleste andre kulturaktiviteter på denne tid er den historiske bevægelse ikke afgrænset til købstaden, og i »Thisted Købstads Historie« (1998) er betydningen af museum og historisk samfund set i sammenhæng med, hvad vi i øvrigt opfatter som kul-

turliv: »Teater- og musikaktiviteterne bestræber sig på at hente den fine kultur, duften af København »ud« til den isolerede og fjerne provins, hvor kulturen gerne skal »højnes«. Museet går – på en mere stilfærdig måde – så at sige den modsatte vej. Det søger at fastholde – eller i virkeligheden nyskabe – en egnsidentitet som et forsvar mod alt det moderne, udviklingen, der skyller hen over gamle tungemål og leve-måder. Museumsfolk har travlt. Gennem hele århundredet har de måttet handle »i sidste øjeblik«. Den egnsbestemte identitet, der i dag knytter sig til Thy, er ikke kommet af sig selv. Den har P. L. Hald og de andre ydet et væsentligt bidrag til at forme og fastholde«.

Hvem var så denne P. L. Hald? Vi kender ham måske mest fra et bestemt billede. En ældre mand iført knækflip og pipe foran montre og skuffer med oldtidsfund.

Peder Laurits Hald (1872-1958) – Thisted Museums »legendariske« leder i over et halvt århundrede; jo, klicheerne ligger på lur, vi forsøger at holde tungen lige i munden. Han var vendelbo, men blev ikke desto mindre den, der fik det største kendskab til Thylands fortid – »større end thyboerne selv«, som det blev fremhævet i en Thisted-avis. Efter lærerexamen på Ranum Seminarium i 1896 var han fire år ved seminariets øvelsesskole og kom til Thisted Borgerskole. Fra 1921 var han leder (viceskoleinspektør) af Østre Skole på Munkevej (i dag Voksenuddannelsescen-ter).

»En aldrig svigtende ordenssans«

Der er skrevet meget om Hald og hans i bogstaveligste forstand historiske indsats, at den gulnede arkivpose har svært ved at omfatte det hele. Men hvordan var *mennesket* Hald? Billedet foran stenaldermontren på museet bliver ikke ligefrem levende for os så mange år efter, men manden på billedet vender sig alligevel mod beskueren, når man læser følgende indledning til en artikel i en lokal avis i forbindelse med 80 års dagen i 1952:

»Der er sagt meget smukt om Hald. Selv synes han, at der er sagt alt for meget, men den mening er han ene om. Det er heller ikke efter

»Kong Frederik den 8. besøgte Thisted i 1908, og mellem byens større eller mindre mærkværdigheder blev også samlingsen i museet præsenteret for ham. Det var just ikke imponerende, hvad man havde at vise ham, men han var en overordentlig elskværdig mand, der udtalte sin anerkendelse af det foreløbige resultat.«

P. L. Hald 1943

hans hoved, at han nu igen skal i søgelyset, men når en så kendt mand runder de fire sne-se, undgår han ikke sin skæbne. Ved generalforsamlingerne i Historisk Samfund og museet falder der hvert år nogle velfortjente anerkendende ord af, men Hald virrer gerne lidt med hovedet og siger: Ja, det er godt – og så ønsker han inderligt, at man hurtigst muligt vil gå over til næste punkt på dagsordenen. Som Hald er yderst beskeden, når det gælder ham selv, er han det også, når man taler med ham om den store livsopgave, han har løst, foruden at han har været skolemand i 40 år. Det har kun været en interessant fritidssysse, vil han mene, og han har selv haft den største glæde af den. Men Thyland vil langt ud i fremtiden skønne på, at denne vendelbo kom hertil og fik samlet landsdelens minder, før moderne »kultur« og mekanisering slettede de sidste spor.«

Det var sagen, det gjaldt; det var den lokale historie, man hellere skulle beskæftige sig med. Og for Hald var bronzealderen det mest interessante tidsafsnit i Thy, hvor der havde været rig lejlighed til at drive studier. Men også den gamle landbokultur havde det været vigtigt at få beskrevet og dokumenteret. »Da vi begyndte med Historisk Samfund, var der ikke mange i Thy, som interesserede sig for landbokulturhistorie, men nu er det helt anderledes. Folk kommer med mange ting til museet eller skriver til årbogen«, fortalte han i 1942.

Det var Torsten Balle, der skrev nekrologen over P. L. Hald i Historisk Årbog for 1958, og Hald blev fremhævet som en »mesterlig« museumsleder. Levende interesse for fortiden, overlegen begavelse og kolossal arbejdsevne, en aldrig svigtende ordenssans. Og med følgende karakteristik føjes endnu nogle træk til billedet af mennesket Hald: »Han var og blev læreren, stadig optaget af at lære og at lære fra sig. Tingene var hans lærere og venner, der lærte ham at kende og forstå fol-

kets liv i gamle dage. Enhver ny ting blev betragtet og befølt længe og kærligt. Det var, som han talte med dem og fik dem til at fortælle. Og museet var hans skole, og de besøgende, der altid var velkomne uanset stand eller alder, var hans elever».

Folkelighed og kulturel elite

Trods Historisk Samfunds høje medlemstal i begyndelsen af forrige århundrede, er det en kulturel elite, P. L. Hald og M. Aaberg fik til at slutte op om forening, museum og årbog.

En bred kulturel elite ganske vist. Det konstaterer historikeren Kaj Sekkelund i en analyse af Historisk Samfunds virksomhed:

»Det var socialt og kulturelt velaflagte grupper, der tegnede foreningen, og betegnelsen »folkelig bevægelse« kan derfor diskuteres, selv om medlemstallet var stort. Det var en bevægelse ovenfra og ned, hvor lærerstanden spillede en stor rolle. Men det kan også ses som en fortsættelse af folkeoplysningsarbejdet med rod i bl.a. højskoletraditionen. Den organiserede lokalhistorie-interesse var derfor en sammensat størrelse».

I de sidste årtier af det 20. århundrede er der næppe tvivl om, at det elitære udviskes og erstattes af en bred folkelig interesse for lokalhistorisk virksomhed – der ikke nødvendigvis bliver knyttet til Historisk Samfund; herom senere.

Et medlemskab af Historisk Samfund var og er synonymt med et abonnement på Historisk Årbog, der gennem det meste af det 20. århundrede var hovedorganet for den skriftlige eller litterære formidling af den lokale historiske forskning. En gennemgang af årbogen giver derfor en afspejling af de emner og temaer, der siden 1903 har interesseret lokalhistorikerne – og dermed måske også

medlemskredsen i Historisk Samfund.

Ifølge Kaj Sekkelund kan der udledes fire forskellige linjer i årbogsartiklerne. Oldtids-/arkæologi-interessen var stor og den vigtigste drivkraft i museums-oprettelsen. En anden linje bestod i transskriberinger af forskellige arkivalier fra studier på især Landsarkivet. Personalhistorie er en tredje vinkel på den lokale historie, som man også finder i den tidlige nationale historieskrivning: kongen, de magtfulde mænd i stat og kirke. I lokalhistorien er de skiftet ud med de store mænd i det lokale liv. Ofte motiveret af slægtsforskning, så billedet bliver mere sammensat og varieret – alt fra detaljer fra bondelivet til en hyldest af herredsfogeden eller borgmesteren. Den fjerde linje er de artikler, der i en sammenhængende form fremstiller et emne eller en sag.

Da Historisk Samfund havde skaffet egnen et museum i 1915, blev det først og fremmest som udgiver af årbogen, at foreningen fik betydning på længere sigt. Som årene gik, mistede ordet »samfund« den betydning, det oprindeligt havde haft. Historisk Samfund blev efterhånden reduceret til et virtuelt fællesskab – egentligt kun et »rum«, hvor der år efter år stædigt blev gjort status over, hvad der skete på den lokalhistoriske arbejdsmark. Gennem hele det 20. århundrede kunne der høstes af de frø, som en lang række engagerede lokalhistorikere lod spire.

»Vi kan ikke tilbyde andet end lokalhistoriske foredrag, udflugter og en årbog, men indholdet af disse må der til gengæld også være et behov for«, udtalte Historisk Sam-

»Det er jo ejendommeligt, at vi skal lære vore forfædres liv og virke at kende ved at grave i jorden, men således er det...«

Borgmester S. Bjerregaard.

Thisted Amtsavis 1943

funds formand, Frank Weber, i 1998. Men det var ikke ensbetydende med, at interessen for den lokale historie svandt bort. Snarere tværtimod. Og Historisk Samfund kunne være til stede som en katalysator i denne proces.

Uden for Historisk Samfunds mure

I jubilæumsåret kan det konstateres, at Thy ligger godt placeret på det lokalhistoriske danmarkskort målt både i forhold til den lokalhistoriske interesse og høsten af frugterne af lokalhistorisk forskning på flere planer. Hvad der begyndte med udgivelsen af en årbog er navnlig siden 1970'erne blevet til en næsten uendelig række af lokalhistoriske udgivelser, der dels vidner om tilstedeværelsen af kompetente og engagerede lokalhistoriske forfattere, dels om et marked for lokalhistorisk litteratur. En litteratur der ikke nødvendigvis kommer af sig selv, men fremkommer på baggrund af årelange og gennemgribende undersøgelser og indsamling og systematisering af kildemateriale. Dette arbejde har fundet sted gennem en lang årrække og ofte gennem en livslang indsats af myreflittige enkeltpersoner. Til Historisk Årbog er der en række forfattere, som gennem lange perioder bidrager flittigt med artikler. Det er navne som Torsten Balle, Severin Christensen Sortfeldt, F. Elle Jensen, P. L. Hald, C. Klitgaard, Henry Laursen, H. A. Riis-Olesen, Jens Rolighed, N. Sodborg, H. Støvring Nielsen, Robert Svalgaard og Anders Sørensen – navne man støder på igen og igen i de ældre årbøger. De repræsenterer hver især en interesse for forskellige sider af den lokale historie – ofte betinget af en personlig interesse for bestemte dele af samfundslivet. Hald bidrog til udforskningen af købstadens historie, Robert

Mange lærere var engageret i det lokalhistoriske arbejde i første halvdel af forrige århundrede. Severin Christensen Sortfeldt var en af dem. Han havde skrevet 20 vægtige artikler og mindre afhandlinger i Historisk Årbog, da han døde i 1936. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

Svalgaard interesserede sig for den lokale maritime historie og andre – som f.eks. Torsten Balle – kunne lidt af hvert. Og hans artikler kunne være udsprunget af en præcisering af noget, andre havde skrevet og som havde udviklet til en ny artikel. Orden skulle der være. Også i den lokale historie. Kilder og henvisninger skulle være på plads.

På Thisted Museum og Lokalhistorisk Arkiv står hyldemeter efter hyldemeter med resultaterne af det arbejde, som ældre og yngre generationer af skrivende og ikke-skrivende lokalhistorikere har præsteret. Ikke nødvendigvis mennesker, der boede eller bor i Thy, men som regel med en tilknytning til egnen. Disse indsamlinger og systematiseringer af kilderne danner et støt voksende fun-

Niels Sodborg kom til Hannæs som lærer i 1892. Han gik på pension i 1938 og døde i 1943 – kun en uge efter sin udnævnelse til æresmedlem af Historisk Samfund. Han var en flittig forfatter til artikler i Historisk Årbog og en skattet foredragsholder. (Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs).

dament under den lokalhistoriske forskning. En forskning der i stor udstrækning drives af lægfolk, hos hvem det måske begynder med en interesse for slægtsforskning. En interesse, der for mange udvides med studier af f.eks. bebyggelser og fænomener. Og denne forskning finder sted, uanset om Historisk Samfund har afviklet sin årlige generalforsamling, men stadig med en betydningsfuld tråd til udgivelsen af den historiske årbog.

På Lokalhistorisk Arkivs hjemmeside er registreret 110 selvstændige lokalhistoriske udgivelser i perioden mellem 1985 og 2001. Små og store arbejder mellem hinanden. Men dog et imponerende antal, der vidner om, at formidlingen af lokalhistorien har taget et voldsomt opsving, siden gennemførelsen af kommunalreformen i 1970. Disse

udgivelser kan sammen med den øvrige lokalhistoriske aktivitet efter 1970 opfattes som et led i den lokale identitetsdannelse, der bl.a. via lokalhistorien er med til give ankerpunkter i en stadig mere relativ og kompleks verden. Navnlig op gennem 1990erne er der udgivet en række publikationer, der netop søger at fastholde erindringer om landsbyen. Senest i Nors og på Hannæs.

Har Historisk Samfund så noget at gøre med dette?

Nej, egentlig ikke!

Men motivet bag 1990ernes udgivelser af sognehistorier er det samme som motivet bag oprettelsen af Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred i 1903.

Et andet træk i den moderne formidling er anvendelsen af historien i repræsentativt øje-

med. Altså en kontant og interessebetonet anvendelse af historien som en del af en markedsføring. Der kan komme fornuftig formidling med et videre perspektiv ud af disse fremstillinger, men det er langt fra altid tilfældet.

»Lægfolkets« historiske indtog

I de seneste årtier er det i høj grad de såkaldte »lægfolk«, der har dyrket lokalhistorien. Ikke mindst som forskere og indsamlere. Det spiller også en rolle i denne forbindelse, at både museum og arkiv målbevidst er kommet til at fungere som åbne værksteder, hvor værktøjerne til forskningen står til fri afbenyttelse for det lokalhistorisk interesserede publikum.

Det var netop en af de nævnte pionerer, togfører A. C. Svalgaard, der allerede i 1945 gjorde sig til talsmand for »Oprettelse af et historisk by- og sognearkiv i Thy«:

»Mange steder findes ejendomsdokumenter, bl.a. skøder, pantebreve, skifter og lign. samt breve fra forlængst afdøde personer, som kan have haft en betydende og måske fremtrædende stilling på egnen. Der er sikkert endnu billeder af topografisk og historisk interesse samt bykort, som ikke er skænket til museet, og som nu kunne finde et blivende og sikkert sted i et sådant arkiv«, skrev A. C. Svalgaard i den socialdemokratiske avis.

Der skulle dog gå en del år, før ideen var omsat til virkelighed. Først i 1966 blev Byhistorisk Arkiv oprettet under Thisted Bibliotek, og i dag – 58 år efter Svalgaards opfordring i Thisted Socialdemokrat – opbevares samme Svalgaards sirligt førte »protokoller« spækket med historiske optegnelser om alt, hvad han stødte på i arkiver, på kirkegårde, ved avislæsning og samtaler med thyboer. Et stykke uvurderligt indsamlingsarbejde. Og

»En af de ting, der bekymrer lokalhistorikerne mest i øjeblikket, er, at kun få unge interesserer sig for at sysle med fortiden. Det er måske en forkert opfattelse og kun begrundet med, at unge holder sig passive med hensyn til direkte at deltage i slægtsforskning og lokalhistorie. Derfor skulle dette indlæg have som idé at fremkalde interesserede unge, der med friskt initiativ meldte sig som inter-esserede i »Historisk Samfund«, og som dermed følte et medansvar for at kaste lys over den fortid, vi bygger på, og som vi på mange måder kan lære af. Og det er ganske afgjort, at man selv høster den største glæde og fordel af lokalhistoriske studier...«

H. A. Riis-Olesen, 1954

blot et blandt flere eksempler på mennesker, der både dengang og nu formår at give resultaterne af deres lokale engagement videre til nye generationer.

På Lokalhistorisk Arkivs hjemmeside kan man i moderne digital form forvise sig om, at det ikke er en enlig Svalgaard. Isenkræmmer Knud Mortensens omfattende historiske materiale om Klitmøller og skudefarten på Vestkysten bliver tilgængeligt inden længe. Sigrid Brandis undersøgelser af fæstebønder ved Kølbygård og Vesløsgårds godser, der er en del af større undersøgelser af sognene øst for Thisted, er tilgængelige på nettet. Og et kig i arkivets digitale registrant viser hen til resultaterne af gedigent indsamlings- og systematiseringsarbejde, som vi skylder en masse mennesker tak for. Netop i disse år er en begyndende formidling af arkivernes samlinger ved at tage form på nettet, der har vist sig at være et nyttigt redskab for lokalhistorien – der paradoksalt nok har stor bevågenhed fra folk uden for Thy.

Historisk Samfund var befolket udelukkende af mænd til langt op i forrige århundrede, men på dette billede fra en udflugt har der dog klemt sig en enkelt kvinde ind mellem herrerne. Og alle var klædt på til lejligheden. Det var også mændene, der skrev i årbogen. Først sent dukkede kvindelige skribenter op i spalterne. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

Torsten Balle, Tisted og Ty

Det var en anden af pionererne, Torsten Balle, der sammen med redaktøren for Thisted Socialdemokrat, Clemmen Brunsgaard, førte ideen om »et byhistorisk arkiv« ud i livet.

Samtidig med beslutningen om at oprette et arkiv på biblioteket i 1966 blev der dannet en »styrelse«, der bestod af repræsentanter fra museum, kommune, bibliotek og Historisk Samfund.

Arkivet fik til opgave:

- at samle og registrere al trykt litteratur om Thisted, herunder aviser og årbøger, samt arkivalier vedrørende byen og dens

borgere, såfremt de ikke hører hjemme i landsarkivet eller andre offentlige samlinger,

- at samle topografiske og historiske billeder, portrætter og kort vedrørende byen; herunder fotokopier af materiale vedrørende Thisted, som måtte befinde sig i andre samlinger,
- at samle lydband af historisk og kulturel interesse,
- at udgive trykte arbejder vedrørende byen og dens historie.

Der blev ryddet et lokale i den tidligere portnerbolig på biblioteket, hvor Clemmen Brunsgaard og Torsten Balle tog plads på hver sin side af et stort skrivebord. Balle var

daglig leder. Ligesom med P. L. Hald husker vi måske Torsten Balle (1901-1979) bedst fra et bestemt billede, der blev taget året før hans død. Han står uden for J. P. Jacobsens fødehjem, der nu er blevet indrettet til byhistorisk arkiv og dermed har fået mere luft – og plads til de efterhånden mange arkivalier – end i det trange lokale på biblioteket. Der er noget nærmest undseeligt over manden med alpehue og livrem. Og med piben forsvareligt fastgjort i mundvigen. Ser han lidt skeptisk til både fotograf og omgivelser – eller er han blot utålmodig? Gør det nu færdigt! Der er andre ting, der venter – og som er vigtigere end at blive fotograferet. Det kan andre blive. Men ingen tvivl om, at Balle på billedet – med den ene hånd lagt kækt ind til livremmen – forsøger at leve op til den almindelige forestilling om en arkivar. For hurtigt derefter at forsvinde ind til det egentlige, få banket piben ud og tændt en ny; ind til det lokalhistoriske arbejde i digterens fødehjem.

P. L. Hald og Torsten Balle har på afgørende måde præget udforskningen og formidlingen af den lokale historie i Thy. Balle var oprindeligt lærer, havde desuden i over et halvt århundrede været organist ved Torsted Kirke, i en årrække tillige kirkesanger. Da skolen blev nedlagt, valgte Balle at sige lærergerningen farvel for helt at hellige sig det lokalhistoriske arbejde. Han var allerede i 1937 kommet ind i Historisk Samfunds bestyrelse, og samme år finder man den første artikel af ham i årbogen. Det bliver begyndelsen til et omfattende forfatterskab om Thys historie, der kan måle sig med P. L. Halds – ja, han er måske den, der indtil dato har sat det mest personlige præg på årbogen og lagt en standard, de fleste lokalhistorikere nu må forsøge at leve op til. Så er det vist sagt! Han vil af mange historisk interesserede være kendt for udarbejdelsen af ekstrakter af ting-

Torsten Balle (1901-1979). Fotograferet uden for det byhistoriske arkiv (J. P. Jacobsens Hus) i 1978. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

bøgerne for Hillerslev og Hundborg herreder 1666-1688 og Thisted Købstads tingbog. Dette formidlingsarbejde blev i 1981 udgivet i et to-bindsværk på 1600 sider af Dansk Historisk Fællesforening. En imponerende kildeudgivelse. Efter Balles død blev arbejdet med ekstraheringen af tingbøgerne fulgt op af C. Møller Frederiksen fra Bagsværd. Der er udgivet få tingbøger, og i de fleste tilfælde er deres tekst trykt in extenso. Balle valgte ekstraktformen i forståelse for, at mange flere ville få glæde af at benytte tingbøgerne i en

Formænd for Historisk Samfund 1903-2003: Redaktør M. Aaberg, Thisted (1903-34). Sygehuslæge E. Toft, Vestervig (1934-61). Skoleinspektør H. A. Riis-Olesen, Vestervig (1961-71). Advokat H. A. Lund-Sørensen, Vestervig (1971-86). Redaktionschef Jørgen Miltersen, Tved (1986-92). Adjunkt Frank Weber, Thisted (1992-2001). Advokat Kristian Visby, Hurup (2001-).

tilgængelig form. Det er blevet tilfældet. I forbindelse med slægtsforskning og sognehistorie er det enestående kilder. Tingbøgerne er en af de meget væsentlige kilder til 1600-tallets historie, og selvom det er retsprotokoller og skildrer en verden i strid, giver de et meget omfattende billede af hverdagens mangfoldighed.

Et stort arbejde, men dog kun en lille del af den travle Torsten Balles virke. Han var i alt, hvad han skrev eller formidlede, præcis helt ned i den mindste detalje. Det gør hans »fortællinger« meget nærværende og nutidige, nærmest sanselige i al deres realisme, hvilket ikke mindst gjorde sig gældende i noget af det sidste, han skrev i årbogen. Det var en slags erindringer, men med tingene, redskaberne, deres funktion i familien, i centrum. Ad omveje formes et tidsbillede. Nogle eventyr fandt på det sidste også vej til årbogen og viste nye sider af Balles skrivetalent, der måske ikke tidligere havde haft mulighed for at udfolde sig – på grund af alt det andet, der jo skulle skrives, mens tid var.

Torsten Balle var aktiv med båndoptageren med indsamling af erindringer og dialekter og dermed sikredes en overlevering af den folkelige kultur i Thy. Arkivet var fra begyndelsen opmærksom på funktionen som indsamler og bevarer af kulturformer, der i 1960ernes begyndende industrialiseringsbølge var på vej til at forsvinde. Og der blev lagt en aktiv linje

med et arkiv, der var mere end blot en institution, hvor man registrerede papirer til eget brug, men indgik i et aktivt samspil med lokalsamfundet og det kulturelle liv.

Lokalhistorisk Arkivs samspil med lokalsamfundet fortsatte med Torsten Balles efterfølger, arkivar Orla Poulsen, der tog initiativ til etableringen af det lokalhistoriske forlag Knakken, der blev stiftet som en selvejende institution i 1981. Forlagets formål var og er i pagt med arkivets formålsparagraf – at udgive lokalhistoriske publikationer i relation til arbejdet på arkivet.

I et forsøg på at skabe en debat gennem udgivelsen af en alternativ årbog udgav Forlaget Knakken i 1986 det første – og sidste – eksemplar af et lokalhistorisk tidsskrift med navn som forlaget. Initiativet var et forsøg på at formidle lokalhistorien med en større vægt på den nyere historie, som forlaget mellem 1994 og 2003 leverede i trilogien »Thisted Købstads Historie fra de ældste tider til årtusindskiftet«. Knakkens købstadshistorie var en opfølgning af tidligere købstadshistorier af P. L. Hald, Torsten Balle og Clemmen Brunsgaard samt samleværket »Landet mod Nordvest«. Og ikke mindst i det første bind – op til 1900 – var Hald og Balle med i den historiske bagage.

Mellem Torsten Balles omfattende arbejdsområder var dialektforskningen, og han havde i mange år et tæt samarbejde med Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning ved Aarhus Universitet. Han efterlod sig her en ordsamling fra Thy på 20.000 store tæt beskrevne sedler. Og fra hans udskrift af båndoptagelser fra 20 sogne har instituttet selv fået udskrevet over 23.000 sedler.

»Blandt de tusinder af meddelere, vi har haft rundt om i Jylland igennem de sidste 25 år, ragede han op som den flittigste, den mest perfekte. Hans mage finder vi aldrig igen«, skrev professor Niels Åge Nielsen i Historisk

Årbog for 1979. Og hans skildring af dialektforskeren fra Torsted viser, hvordan liv og forskning gik i ét for Torsten Balle – var selve livet: »Han meldte sig i 1953 og tilbød sin hjælp både med hensyn til stednavne og dialektord. Det viste sig, at vi her havde fundet en mand, der, foruden at han var indfødt og stadig talte dialekten, også var fuldt uddannet i lydskrift og i stand til at høre de fine forskelle i dialekternes lyde. Han var til daglig omgivet af dialekttalende. Både hans kone og hans tre døtre talte den, og svigermor, der boede i huset, repræsenterede den ældre dialektform. Det blev snart klart, at vi trygt kunne overlade hele arbejdet med thybomålet til ham«.

Og med Torsten Balle forsvandt Tisted og Ty ud af den lokale historie. Han havde i det meste af det, han skrev, fastholdt den gamle skrivemåde.

Historien – og historierne

Den lange række af årbøger fortæller om arkæologiske fund og udgravninger, gårde, kirker og andre bygninger, steder og begivenheder af lokalhistorisk interesse og tilknytning. Om leveforhold, erhverv, sognehistorie, slægts- og personalhistorie. Thyboers forestillingsverden gennem alle tider. Gamle ting og genstande, de rummer alle en historie.

Og det er ikke kun mennesker med medaljer, penge og æresbevisninger, det er ikke kun et lille samfunds spidser, der dukker op i de næsten 100 årgange af Historisk Årbog; der er de »almindelige« mennesker, deres liv og skæbner, det vrimler med dem.

Frugten af flittige lokalhistorikers arbejde kommer mange mennesker til gode på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. Togfører A. C. Svalgaard samlede sit arbejde i disse protokoller.

Redaktører af Historisk Årbog:

P. L. Hald (1906-58). Torsten Balle (1958-79). Mette Fastrup (1979-86). Redaktionsudvalg 1987-91: Hanne Mathiesen, Knud Mortensen, Orla Poulsen og Chr. P. Fogtmann, alle Thisted. Redaktionsudvalg 1992: Knud Holch Andersen, Hillerslev, Jette Kjær, Thisted Museum, Jytte Nielsen, Heltborg Museum, Svend Sørensen, Thisted Museum. Redaktionsudvalg 1993-2003: Jytte Nielsen, Svend Sørensen og Knud Holch Andersen. Suppleret 2002 med Kristian Visby, Hurup, og Flemming Skipper, Thisted

Der er skildringer af de barske opvækstbetingelser for børn og unge på landet i 1800- og 1900-tallet – ja, vilkårene endnu tidligere for en stor del af thyboerne takket være bl.a. de historier, det har været muligt at trække ud af tingbøgerne, som Torsten Balle formidle videre.

Præsters indberetninger – og efterladte arkiver – er gennem alle tider ligeledes store historiske kilder; der er mange præster og præsteskebner, dermed også de mennesker, de var hyrder for. Præsterne er ikke alle Guds

bedste børn, ej heller dem, men flere har i kraft af deres belæsthed og uddannelse ydet væsentlige historiske bidrag.

Og så er der de underholdende, de gripende beretninger; flere er dem er som sider fra et filmmanuskript. Et par eksempler: Vi er under Besættelsen, vi er et sted i Sydthy, vi er til begravelse, og midt under højtideligheden udkæmpes et veritabelt luftslag mellem et engelsk og tysk jagerfly på sommerhimlen. Virkeligheden overgår fiktionen i beretningen om en drukneulykke på Limfjorden ikke så langt fra kyst og marker, hvor der normalt er mange mennesker beskæftiget og hurtigt hjælp; men det er i middagshvilen, alle høstfolkene er gået hjem til gårdene. Der er kun fuglene og blæsten tilbage, det er en ringe trøst. Ligeftrem rystende er beretningen om et bryllup og et jordskælv. Så er der thyboernes forestillingsverden, det er en verden for sig. Der er ryttere, der rider i natten, der er vidnefaste udsagn om ligeså mystiske foreteelser på Limfjorden, lang tid før Vildsundbroen dukker op i den virkelige verden. Francisco lyder udenlandsk, det er pæredansk og navnet på en søn af en kendt digter: Steen Steensen Blicher. Han dukker op på seminariet i Snedsted. Her møder vi Kr. Kold; der er i årbogen mange beretninger om det indtryk, han gør på andre mennesker, fortællingen om en af kvinderne er nærmest romanagtig læsning. Så er der kyssesekten, vejen til frelsen og saligheden gik via kysset og anden kødelighed, det skulle tages bogstaveligt, det vakte både opsigt og postyr.

Sådan kan der surfes rundt i Historisk Årbogs mange årgange.

Og det er blevet lettere at søge med de omkring 100.000 stikord, der nu stiller sig til rådighed i den digitale verden. Et væsentligt supplement til de foreliggende papir-registreringer af de 1500 artikler. Sammen fungerer de som en slags Thy-leksikon, hvor man hurtig

kan finde svar på et lokalhistorisk spørgsmål.

Et museum og en lokalhistorisk vidensbank af dimensioner i form af den lange række årbøger – nu også »lagt ud på nettet« – er vist ikke så ringe endda at se tilbage på i 100 året for Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred.

Der kan søges direkte efter et bestemt person- eller stednavn, og hvis man er klar over, hvem der skrev artiklen, kan man søge under denne forfatters navn. Personnavne, stednavne, erhverv og delemner fra hver enkelt af de 1500 årbogsartikler, alle veje er farbare.

Registreringen vil blive brugt af amatørhistorikere, og for de mere professionelle er den helt uvurderlig. Et blik nedover det store materiale giver en forestilling om, at de næsten 100 års historiske årbøger er en fantastisk samling kildekrifter til en samlet Thy-historie.

Den typiske lokalhistoriker

Årbogsforfatterne er fagfolk – næsten udelukkende mænd til langt op i det 20. århundrede – lokale skribenter og andre med særlig lokalhistorisk viden og interesse og som oftest med evne til også at formidle stoffet, så det bliver levende og vedkommende. I dag er kvinderne talstærkt repræsenteret på arkiverne. Lokalhistorikerne bebor – så at skrive – en egen lille etage i lokalhistorien. De er selv historie. Ofte er de blevet portrætteret undervejs, flere af dem er nævnt i denne jubilæumssammenhæng, og i de seneste år er det en yngre kollega, Ingvar Jakobsen, der har taget dette arbejde op med portrætter af lærere og lokalhistorikere på Hannæs og Vester Hanherred. Først Niels Sodborg (1869-1943), siden Jacob Chr. Jacobsen (1876-1954), som

Jens Rolighed (1892-1974). Fotograferet i 1950'erne. Friskolelærer og flittig lokalhistoriker. (Privatfoto).

man i øvrigt kan stifte bekendtskab med i en anden artikel i denne jubilæumsudgave af årbogen. En tredje historiker fortjener at komme frem i lyset. Han kan samtidig stå som en eksponent for de mange skribenter, der siden 1906 har skabt det historiske værk, *Historisk Årbog* i dag udgør.

Det er friskolelærer Jens Rolighed, der var en af de flittige bidragsydere til årbogen. Han stammede fra Skive-egnen og kom til Klim i 1922, da han blev leder af friskolen. Han virkede her til pensioneringen i 1958.

Jens Rolighed blev stærkt optaget af egens historie og dukkede op i årbogen første gang i 1942 med en artikel om digteren Johan Skjoldborg, hvor han lader digterens

skolekammerater fortælle om ham som barn, bl.a. Søren Niels og Jens Skrædders Jens - der i øvrigt nævnes i Skjoldborgs hjemstavns-sang »A howe godt mi bitte ti«. Herefter kom der næsten årligt en artikel i årbogen fra Jens Rolighed.

I disse artikler skildrede Jens Rolighed især folkelivet i Klim, Thorup og Vust samt egnen omkring Bulbjerg.

Ingvar Jakobsen fortæller, at kilderne som oftest var ældre folk på egnen, der havde boet og virket der hele livet:

»Karakteristisk for Roligheds historieskrivning var, at han så godt som altid lod kilderne selv fortælle, og især om folkeskikke, egne oplevelser, hvordan man brugte naturen og dens planter i hverdagen og hvordan livet levedes i de små hytter i klitterne omkring Klim og Bulbjerg«.

Jens Rolighed har også skildret friskolerne i Hanherred, frimenigheden i Klim og på Hannæs samt områdets præster. Men mest af alt skildrede han det jævne liv, der udspillede sig på egnen. Også områdets specielle dialekt har han skildret med lune og indsigt.

Udover bidragene til årbogen skrev Jens Rolighed mange kulturhistoriske artikler til Thisted Amts Tidende, Fjerritslev Avis og Aalborg Stiftstidende. En stor del af stoffet brugte han i »Bulbjergbogen« 1966 og »Bogen om Hanherred« i 1970. I 1973 – året før Roligheds død – kom »Folkeskikke i Hanherred«. Hans bøger og en del af årbogsartiklerne var illustreret af sønnen, Bent Rolighed – der i øvrigt også har bidraget til *Historisk Årbog*, især om Besættelsen. Jens Rolighed har desuden skrevet bøgerne »Jyske digtere og deres hjemstavn«, hvor bl.a. Johan Skjoldborgs opvækst skildres, samt »Foregangs-mænd i Jylland«.

»Jens Rolighed var god til at lytte og iagt-tage, når han lod kilderne fortælle, og det har resulteret i en perlerække af skildringer af det

Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune – en historisk arbejdsplads.

daglige liv, som det levedes af almindelige mennesker i den nordlige ende af amtet i slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet», fortæller Ingvard Jakobsen, der i dag fører den lokalhistoriske tradition videre på Hannæs.

Jens Rolighed og med ham alle de andre lokalhistorikere i Thy og Vester Hanherred

har lagt de mange brikker til puslespillet om fortiden, der er så vigtige for forståelsen af vores egen tid – til hver en tid.

Det var Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherreds opgave dengang – og er det i dag.

Kilder:

Thisted Amtsavis 1903, 1906 og 1943.

Thisted Amts Tidende 1903, 1906.

Thisted Socialdemokrat 1945.

P. L. Hald: »Historisk Samfund og Thisted Museum«. 1943.

Johannes Steenstrup: »Danmarks Riges Historie«, 1907.

Knut Kjeldstadli: »Fortiden er ikke hvad den har været« (RUC, 2001).

Peter V. Christensen: »De amtshistoriske samfund« (Fortid og Nutid, 1979).

Kaj Sekkelund: »Den lokalhistoriske tradition i Thy« (Upubliceret universitetsopgave).

Diverse årgange af Historisk Årbog.

»Thisted Købstads Historie« 1998.

Fra kongerække til jernalderdage

af Knud Holch Andersen

En beretning om, hvordan thyboernes børn er blevet undervist i historie gennem 100 år.

Mennesket er et historisk væsen. Vi har en indre arkivar, der lige så stille ordner vores erfaringer, bygger sammenhænge op og smider væk for at give livet mening og retning.

Men vi gør det bestemt ikke upåvirket af omgivelserne. Vi er livet igennem genstand for en omfattende og sammensat historieopdragelse, der danner grundlag for, at vi kan tilpasse os herskende normer og føle fællesskab med de mindre og større grupper, vi indgår i. Tjenestepigen og -drenge i det gamle landbrugssamfund lærte ikke blot at udføre deres arbejde. De tilegnede sig i høj grad traditioner og værdier, selv om de på ingen måde oplevede det som historieundervisning. På tilsvarende vis vil moderne børn og unge modtage et sandt bombardement af historieopfattelser fra den mangehovedede mediekultur, der omgiver deres opvækst.

Man kan diskutere, hvor meget skolens historieundervisning betyder i den sammenhæng.

Måske ikke så forfærdelig meget. Men på den anden side er den historieopdragelse, der er foregået i de mange historietimer, alle danske skolebørn har været udsat for gennem i hvert fald de sidste hundrede år, vel heller ikke gået helt upåagtet hen. Også her er der tale om, at vi bliver formet uden helt at forstå, hvad det er, der har aflejret sig. Vi har jo blot, mere eller mindre pligttopfyldende, læst på lektien.

Vi vil i det følgende gå på opdagelse i historieundervisningens egen historie. Vi vil opdage, at undervisningens indhold og form gennem adskillige generationer var noget

ganske hånd- og nagelfast, indtil det hele fra ca. 1970 gik i skred. Man kan næsten betragte udviklingen i historieundervisningen som et barometer, der ganske fint registrerer nogle grundlæggende klimæændringer i den danske samfundsudvikling. Samtidig vil vi prøve at efterspore, hvilken rolle den lokale historie og identitet har spillet i denne udvikling. De gamle skolelærere, hvoraf ganske mange var medlemmer af Historisk Samfund, kaldte det *hjemstavns historie*. Senere hen blev det til *lokalhistorie*.

Vi har alle været udsat for historieundervisning på den ene eller den anden måde. Forhåbentlig kan fremstillingen bidrage til en indre rejse i læserens erindring og inspirere til en overvejelse af de historiske spor, skoletiden har sat. Vi holder os til folkeskolen, som de allerfleste vil have som erfaringsgrundlag.

Fædrelandshistorie

Historieundervisningen i den danske folkeskole har for nylig kunnet fejre sit hundrede års jubilæum. Den er med andre ord nogenlunde jævnaldrende med Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred. Almueskolen havde helt fra 1814 anvendt læsebøger med patriotiske og nationale fortællinger, men først med skoleloven af 1899 blev historie et særskilt fag, og året efter blev der med »*Det Sthyr'ske Cirkulære*« fastlagt ministerielle retningslinjer for fagets mål og indhold. Det blev grundlaget for en særdeles slidstærk tra-

Da Uffe hin Spage vågnede til død, svang Skrep og vandt både Danmark og saksernes rige. Af Nikoline M. Helms: Danmarks Historie fortalt for børn, 1916.

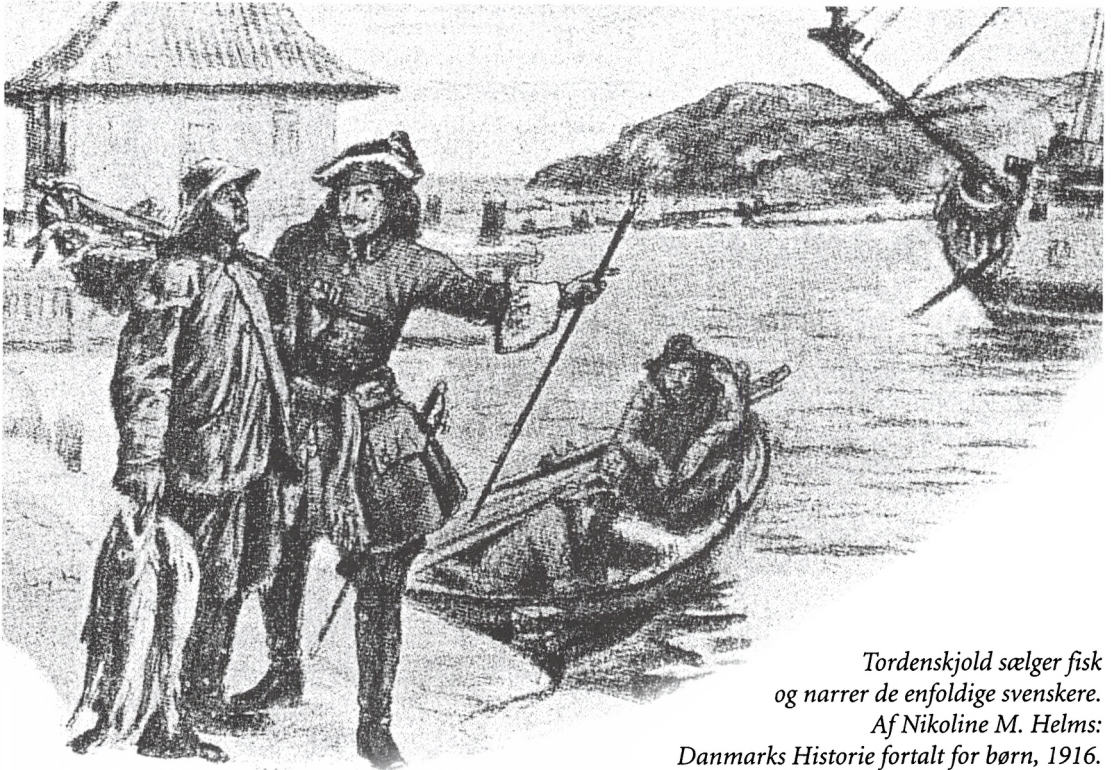
dition, som holdt sig til langt op i 1960erne, tydeligst afspejlet i måden man udformede historiebøgerne på.

De af årbogens læsere, der er over 50 år, kan derfor godt regne med, at de har været udsat for en eller anden variant af den gode, gamle fædrelandshistorie. Det var Danmarks skæbne, det handlede om. Faget fik sin krop og sjæl i skyggen af de slesvigske krige i 1848 og 1864 og tabet af Sønderjylland. Der til kom den samfundsudvikling, der i de sidste årtier af 1800-tallet havde frembragt en økonomisk stærk og politisk selvbevidst klasse af andelsbønder. Historieundervisningens opgave var – ifølge cirkulæret – at »fremelske en sund og kraftig fantasi i forbindelse med en varm og levende følelse, særlig for vort folk og land.« Samtidig var historiefaget et »sædeligt opdragelsesmiddel.« Læreren fik stillet følgende opgave: »Igennem anskuelig og livlig fortælling bør de historiske personer og begivenheder stilles børnene for øje, men disse bør holdes til at gengive og genfortælle de givne skildringer.«

En lidt mere sammenhængende forståelse af samfundsudviklingen skulle læreren kun søge at videregive til de ældste elever, før de med konfirmationen forlod skolen.

Historiefaget var – godt hjulpet af fædrelandssangene – tænkt som et afgørende led i den nationale opdragelse af de opvoksede danskere. Blandt rigsdagens partier var der bred enighed om, at sådan skulle det være. Og den enighed holdt sig gennem generationer. Historiefaget leverede dermed et væsentligt bidrag til den identitet, der fik den danske småstat til at hænge sammen, mens den sejlede på det 20. århundredes oprørte hav, gennem første verdenskrig, genforeningen med Sønderjylland i 1920, tredivernes voldsomme krise og besættelsestiden. Den nationale historieundervisning har vel også sin del af æren for, at netop genforeningen gjorde så dybt et indtryk på den generation, der oplevede den.

Det var med samme reform – i 1899 – at almueskolen ændrede navn til »folkeskolen«, i

*Tordenskjold sælger fisk
og narrer de enfoldige svenskere.
Af Nikoline M. Helms:
Danmarks Historie fortalt for børn, 1916.*

*Dronning Thyra bygger Dannevirke. Efter maleri af Lorenz Frølich. Af Nikoline M. Helms: Danmarks
Historie fortalt for børn, 1916.*

sig selv et vigtigt signal. Samtidig blev klassekvotienten sat ned fra 50 til 37, en afgørende kvalitetsforbedring, der nødvendiggjorde bygning af mange nye skoler i landsognene. I Thy og Vester Hanherred blev der således opført 24 nye skoler i årene fra 1900 til 1903.

I alt var der dermed i området omkring 120 skoler, noget over halvdelen med kun én lærer.

Spørgsmålet er så, hvordan disse lærere har omsat Det Sthyr'ske Cirkulæres høje mål til hverdagens praksis. Hvis læreren var en god fortæller, har det ganske sikkert sat et afgørende præg på timerne. Men det faste holdpunkt for elever og lærer var de historiebøger, der nu kom i produktion. Til de mest udbredte hørte *Johan Ottesen: Børnenes fædrelandshistorie* og *Nikoline Helms: Danmarks Historie fortalt for børn*. De kom i det ene oplag efter det andet. Alene sidstnævnte kom

i 22 oplag, eller omkring 450.000 eksemplarer i alt. Og hver bog er blevet slidt grundigt, når lektien skulle læres derhjemme ved spisebordet, så pigen eller drengen kunne »*gengive og genfortælle de givne skildringer*« og ikke mindst huske årstallene og i særdeleshed kongerækken. Det foregik i retstilling ved siden af pulten og med lukket bog. Var gengivelsen mangelfuld, eller blev der ydet diskret hjælp fra kammeraterne, havde læreren ganske kontante straffeforanstaltninger til sin rådighed. Det har i en vis forstand været effektiv undervisning, men kunne også være særdeles plagsomt.

Den Danmarkshistorie, der skulle læses, var en perlerække af små fortællinger, der begyndte med sagnkongerne og den nordiske mytologi. Og så arbejdede man sig ellers op gennem kongerækken med enkelte udblik til levevilkår og større begivenheder som f.eks.

Ingen kunne være i tvivl om, hvor slemt den danske bonde havde det før de store landboreformer. Af Nikoline M. Helms: Danmarks Historie fortalt for børn, 1916.

Anskuelsesbillede, lustryk 1936. Arkonas Fald 1169, inspireret af Saxos livfulde skildring. Efter maleri af Laurits Tuxen. Dansk Skolemuseum.

reformationen. Nikoline Helms bredt fortællende, båret af stedordet »vi«. Johan Ottesen, i øvrigt forfatter af den centrale fædrelandsang: »Det haver så nyligen regnet...«, mere spartansk og med vægt på repetitioner. Men den bærende historieopfattelse er – som i eventyret – kampen mellem gode og onde kræfter. De gode kræfter er først og fremmest de stærke konger, der kan samle og forsvare Danmark (til Ejderen). Det er mænd som Valdemar Sejrs, der ifølge Nikoline Helms førte »lykkelige krige«. Nogle er mere blakkede som Christian IV. Men som Nikoline Helms konkluderer: »Vi holder af ham alligevel«. De onde er de ødsle og uduelige, og

ondt er først og fremmest alt, hvad der kommer fra eller er i ledtog med det tyske. Hele vejen igennem er bønderne den surdej, som de gode konger beskytter og henter deres kraft fra. Da Nikoline Helms har givet den regerende Kong Kristian 10. nogle venlige ord med på vejen, kan hun sætte punktum for Danmarkshistorien med følgende udgangsbøn: »Hvordan fremtiden vil blive for vort land og vort folk, er der ingen der ved. – Men det ved vi, at jo mere vi danske kan holde sammen, des bedre vil det gå. Og vi ved, at hver mand eller kvinde, hver lille dreng eller pige, der er flittig og nøjsom og gør sin pligt, gavner vort land. Og netop fordi Danmark er

Anskuelsesbillede, litografi ca. 1900. »Kong Kristian stod ved højen mast i røg og damp«. Søslaget ved Kolberger Heide, 1644. Efter maleri af Wilh. Marstrand. Dansk Skolemuseum.

Anskuelsesbilleder. I forbindelse med skolereformen i 1899 blev det anbefalet at anvende anskuelsesundervisning især i skolens første klasser. Inspireret af en strømning i tysk pædagogik var anskuelsesundervisningen kommet ind i dansk skolepraksis i de sidste årtier af 1800-tallet, og nu blev den i et cirkulære knæsat som et centralt element i undervisningen: »Ved samtaler, støttede først til virkelige genstande, senere tillige til tegning på skoletavlen eller til vægbilleder, søges barnets sansning og forestillingsevne opdraget, ligesom det øves i at udtale sig om, hvad det har iagttaget og forberedes således til den egentlige fagundervisning«.

Det gav anledning til en formidabel produktion af billedtavler og vægbilleder, som fandt vej til selv de mest beskedne landsbyskoler. De dækker flere fagområder, men ikke mindst bibelhistorien og fædrelandshistoriens billeder er blevet ikoner, dybt forankret i mange generationers skoleerindring.

Dansk Skolemuseum opbevarer mere end 12.000 plancher, hvoraf omkring 2000 er danskproducerede.

P. L. Hald fortæller – og der lyttes. Fra Østre Skole i Thisted hvor museumsforstanderen var daglig leder – med titel af viceskoleinspektør – fra skolen blev opført i 1921.

så lille, er det dobbelt vigtigt, at vi alle, store og små, kappes om at holde af vort fædreland og gøre det ære.»

Mere enkel og entydig kan en historieopdragelse vel ikke blive. Men den stærke nationalfølelse kunne også være livsfarlig. Nikoline Helms fædrelandshistorie udkom i 1916, da millioner af unge europæiske mænd gjorde deres fædreland ære i skyttegravens helvede. Efter verdenskrigen begyndte der da også at lyde kritik af denne form for historieundervisning, ikke mindst fra *historikeren Erik Arup*. Resultatet blev en skolebogsbetænkning i 1933, der lagde vægt på folkets livsvilkår gennem tiderne og betonedede international forståelse og samarbejde. Den blev imidlertid ikke omsat i nogen ny forordning for historieundervisningen. Først med Den blå Betænkning i 1960 blev der sat en ny målsætning for historietimerne, inspireret af tan-

kerne fra trediverne, hvor en mere objektiv historiske viden om især den brede samfundsudvikling blev det centrale.

Historisk Samfund – en skolelærerforening

Historisk Samfund for Thy og Hanherred var i sit udgangspunkt stærkt præget af skolelærere. Det ses tydeligt i kredsen af forfattere af årbogens artikler, og det springer stærkt i øjnene, når man kigger medlemslisterne igennem. I 1908 var ikke mindre end 42 af i alt 142 medlemmer lærere ved egnens skoler. Et halvt århundrede senere havde lærerne relativt tabt terræn. Der var nu omkring 1000 medlemmer. Heraf var 106 lærere, heri dog medregnet medlemmer med bopæl uden for Thy. Når man samtidig tager i betragtning, at

Fjerde Klasse på Borgerskolen i Thisted klar til at blive hørt i dagens lektie – når fotografen er gået. 1934-35. Lærerinde Klara Mikkelsen i baggrunden.

der i midten af 1930erne i det samlede skolevæsen i Thy og Vester Hanherred (undtaget købstaden Thisted) var 141 lærere og 23 lærerinder, så kan man konkludere, at Historisk Samfund har haft et ganske godt tag i lærerstanden.

Det er derfor ret interessant og lidt overraskende, at det er ret vanskeligt – for ikke at sige umuligt – at finde artikler i de mange årbøger, der trækker forbindelser mellem *hjemstavnhistorien*, som man den gang yndede at kalde det, og så *historieundervisningen*. Tilsvarende er det påfaldende, at de ne-krologer, der blev skrevet over de mere fremtrædende forfattere med lærerbaggrund, som f.eks. S. C. Sortfeldt, J. C. Jacobsen, P. L. Hald og Torsten Balle, ikke nævner det mindste om de herrers kvaliteter som historieundervisere.

Der har tilsyneladende i den herskende bevidsthed været tale om to ret skarpt adskilte verdener. Det betyder ikke, at der har været et modsætningsforhold mellem det lokalhistoriske og skolehistorien. I den første hi-

storiske årbog fra 1906 havde P.L. Hald jo netop præciseret, at det handlede om at stimulere »den opvågnende historiske sans i vort folk« og ved oprettelsen af museet at fastholde de spor »de henfarne slægter« havde efterladt. Fædrelandsfølelsen har ikke fejlet noget. Det egnehistoriske blev betragtet som et bidrag til fædrelandshistorien.

Vi ved fra erindringer, at netop P. L. Hald og Torsten Balle var fængslende og livfulde fortællere, og at P. L. Hald gerne tog elever med ud til de udgravninger, han var i gang med. Man kan vanskeligt forestille sig, at disse uden al tvivl fortræffelige historielærere ikke har hentet inspiration fra det stof, de skrev om og redigerede i den historiske årbog og brugt det som et krydderi i de daglige historietimer. Det samme må gælde de mange kolleger, der trofast abonnerede på årbogen.

Det var imidlertid Det Sthyr'ske Cirkulære og den anordnede historiebog, der satte dagsordenen for historietimerne. Historielærerrollen var veldefineret, og indholdet var

ikke til diskussion. Derfor var der ingen grund til at bruge årbogens spalter til betragtninger over historieundervisning. Og når man skrev artikler om den gamle almuekultur eller gik på opdagelse i de gamle tingbøger og andre arkivalier, havde man forskerbrillerne på og tænkte ikke ret meget på den daglige lærergerning i skolestuen.

En af egnens markante skolefolk, *inspektør A. Larsen*, Borgerskolen i Thisted, har ved Historisk Samfunds 50 års jubilæum i 1943 i Thisted Amtsavis udtrykt en opfattelse, der sikkert har haft dækning i brede kredse af skolelærere: *»Man nærer den største respekt for de mænd, der var med til at bygge dette op. Mange af de ting, der opregnes i Historisk Årbog, kan forekomme små, men de har deres betydning, fordi de er led i den store kæde, som vort folks historie udgør. Gennem det udførte arbejde er vi bragt i samklang med folkets fortid og dets minder, og dette er det bedste udtryk for fædrelandskærlighed – forståelse af, hvor vi hører hjemme, og hvem vi er. Det er et arbejde for danskhed, der her i al beskedenhed er gjort. Når vort danske humør og sindelag har kunnet holde til de sidste års belastningsprøvelse, kan vi takke den slags arbejde herfor.»* Den egnshistoriske forskning har leveret byggesten til det nationale hus, og derved kan den indirekte have haft betydning for historieundervisningen. Men en direkte forbindelse mellem årbøgernes artikler og historielærernes praksis har inspektør Larsen ikke følt trang til at fremhæve.

Opbrud, forvirring og fornyelse

Den traditionelle fædrelandshistorie var slidstærk. Den historiepædagogiske forsker, *Vagn Oluf Nielsen*, har i en undersøgelse af forskellige skolebøgers fremstilling af de store land-

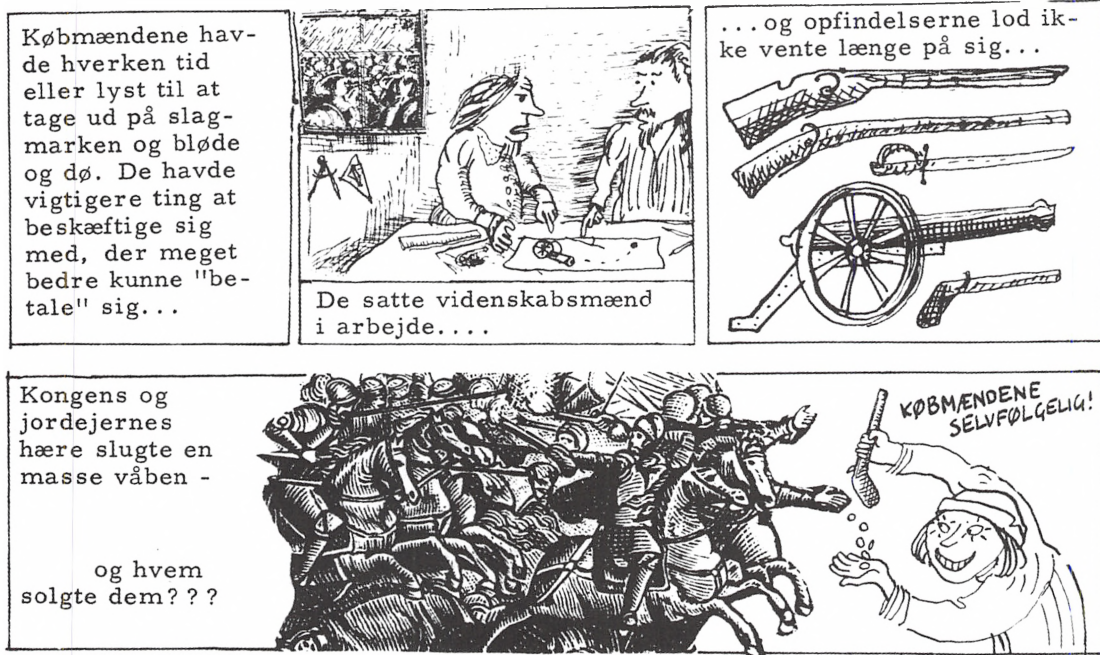

Da landsbyskolen kom på museum. Museumsinspektør Jette Kjær bag katederet på Lindahlsminde Skolemuseum 1980. (Tage Jensen / Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

boreformer påvist, at historiesynet i 1962 var præcist det samme som i 1862.

1960ernes unge historielærere var godt klar over, at der skulle fornyelse til, sådan som Den blå Betænkning fra 1958 også anbefalede det. Der skete på flere måder en professionalisering af historielærerhåndværket. Danmarks Lærerhøjskole udviklede en særlig cand.pæd. uddannelse i historie og der blev udbudt lokale årskurser.

Vi har bedt to historielærere, der hører til denne generation, erindre deres virksomhed som historielærere, nemlig *Jørgen J. Krogh*, ansat ved Hurup Skole, og *Bjarne Søndberg*, der virkede først ved Borgerskolen og senere ved Thingstrup Skole i Thisted. Begge har været aktive kursusdeltagere. *Jørgen J. Krogh* har deltaget i et årskursus i dansk og historie på Danmarks Lærerhøjskoles hovedafdeling i København. *Bjarne Søndberg* deltog i et lokalt

- og hvor fik købmændene våben fra? De købte dem fra håndværkerne rundt omkring i byerne.

Tegneseriestribe fra »Historiebogen«, udgivet af forlaget Demos i 1971. Den eneste undervisningsbog, der ifølge fhv. skoleinspektør Bjarne Søndbergs erindring har vakt postyr blandt forældre.

årskursus med lektor *Jens Ole Petersen* som lærer. Desuden blev nye undervisningsbøger præsenteret på skolecentralen, senere amtscentralen i Thisted.

Bjarne Søndberg understreger, at der var et godt samarbejde på Borgerskolen blandt lærere, der specielt opfattede sig som historielærere, og som var optaget af at udvikle netop dette fag. Der var et »historielærermiljø«. I kraft af realafdelingen var der jo også en ganske omfattende historieundervisning, hvor også verdenshistorien spillede en væsentlig rolle.

Børneskolens historietimer var fortsat præget af fortællingerne om de store mænd og kvinder, samt de skelsættende begivenheder i Danmarks historie. I de gode øjeblikke blev det, erindrer *Jørgen J. Krogh*, til »det le-

vende ord« – i en tid uden megen konkurrence fra film og TV. Man underviste i høj grad efter *Martin A. Hansens* ord: »Vor historie er vor ryggrad som folk. Den kan ikke fortælles for godt.« (citater fra M.A.H.: Verdensromanen, Gyldendals Uglebøger, s. 29). Samtidig udgjorde kronologien fortsat det bærende fundament i den helhed, børnene skulle få ud af det.

Efterhånden kom kildelæsningen til at spille en vis rolle i undervisningen. Samtidig blev lærerrollen ændret fra at være fortælleren til at være igangsætter af gruppearbejde og andre aktiviteter. Eleverne blev aktive på en ny måde med små rapporter, foredrag, plancher og lignende.

Lokalhistorien blev også afprøvet som en mulighed i denne, mere elevcentrerede form

for undervisning. *Jørgen J. Krogh* erindrer, hvordan han anvendte besøg i og materialer fra det daværende skolemuseum i Lindahlsminde skole. I 1964 var lærerne ved Hurup skole tilmed så heldige, at der i forbindelse med bygningen af ny skole blev fundet en jernalderlandsby med 54 huse. Man havde håbet at kunne bevare tomten fra et af disse huse, men det lykkedes desværre ikke. Også besøg i nærliggende landsbykirker blev udnyttet, f.eks. da sydmuren i Boddum Kirke blev omsat.

Også *Bjarne Søndberg* inddrog lokalhistorien i timerne, bl.a. ved at sætte eleverne til at tolke indskrifter på gamle gravsten og ved at vise billeder fra det gamle Thisted på det, der den gang var historielæreren's av-mulighed, episkopet.

I begyndelsen af 1970'erne gik der for alvor skred i den traditionsbundne nationale historieopdragelse i den danske folkeskole. Til gengæld blev forvirringen stor. Historiefaget blev angrebet på flere fronter. 1970'erne var de ideologiske brydningers store tid, samtidig med at samfundet befandt sig i en voldsom social forandringsproces. Fra venstreorienteret hold krævede man en historieundervisning, der pegede på den sociale undertrykkelse og hverdagslivet i den brede befolkning. Fra borgerlig-konservativ side blev modreaktionen den såkaldte indoktrineringsdebat, der krævede neutralitet og objektivitet af lærerne. Samtidig blev faget truet af den fremstormende interesse for samfundsfag. Fra midten af 1970'erne – samtidig med at realeksamen blev afskaffet – blev faget reduceret til valgfag i 8.-10. skoleår. I stedet blev »samtdsorientering« obligatorisk. Ændrede politiske vindretninger på Christiansborg førte dog i 1981 faget tilbage igen som obligatorisk, men uden afsluttende eksamen.

Den – tilsyneladende – frelsende pædagogiske engel i denne situation blev at gøre kil-

delæsning ikke blot til et supplement, men til fagets grundlag. Eleverne skulle agere som små forskere og skulle med skarpe kritiske blikke undersøge en buket af kilder til et historisk emne. Denne omstilling harmonerede godt med tidens krav om selvstændig elevaktivitet, og så undgik læreren behændigt den risikofyldte værdidebat og beskyldninger om »indoktrinerings«.

Der blev udgivet en mangfoldighed af emnebaserede kildehefter, og så var det sådan set for læreren kun et spørgsmål om at sætte de videbegærlige elever i gang. Troede man. Det viste sig imidlertid hurtigt, at historie som et metodefag i høj grad havde sin begrænsning, ikke mindst i børneskolen. Undervisningsministeriet udsendte adskillige læseplaner op gennem 1970'erne og 1980'erne, men allerede i 1977 begyndte man at vende tilbage til at anbefale en historieundervisning, hvor indlæringen af den danske tradition var det væsentligste. Det ubehagelige spørgsmål var så, hvilken tradition, lærerne skulle bygge undervisningen på. Det gav anledning til – alt efter hvem der havde regeringsmagten – en noget forvirrende siksak-kurs. Den praktiske – og afgørende – løsning blev, at forlagene lancerede undervisningssystemer, hvor læreren kunne finde alt, hvad eleverne havde brug for: sammenhængende fremstilling, kilder, masser af billeder og grydeklare arbejdsopgaver. Det mest succesrige, Munksgaards system med Sven Skovmand som hovedforfatter, udkom i 1980. Allerede i 1985 var det solgt i 240.000 eksemplarer og blev anvendt på halvdelen af landets folkeskoler. Det var ikke den gamle kongerække-histories genkomst. Det var en langt bredere beskrivelse af den danske folks udviklingshistorie. Men alligevel med en klar national identitet. Og Det radikale Venstre, som Sven Skovmand var politiske aktiv for, blev på ingen måde glemte!

Museumspædagogen på arbejde. Svend Sørensen i dialog med en skoleklasse, der besøger museet i midten af 1980'erne. (Tage Jensen / Lokallhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

Svagheden ved denne totalløsning var nok, at den i værste fald kunne reducere historielæreren til hende eller ham, der bar bøgerne ind og ud af klasserummet og overlod alt for meget til, hvad (dygtige) elever kunne få ud af at arbejde selvstændigt med opgaverne.

I de samme år blev få-lærerprincippet knæsat i de fleste folkeskoler. Det betød, at et lille fag som historie i praksis blev slået sammen med f.eks. dansklærerens virksomhed. For eleverne kunne det godt blive vanskeligt at finde ud af, at de havde et særligt fag, der hed historie med en lærer, der brændte for netop det fag. Fagets status som eksamensløst midt i mellem mere »alvorlige« eksamensfag har sikkert også gjort sit. Det er vist nok ret sjældent, at elevens standpunkt eller undervisningen i faget har været til drøftelse ved forældrekonsultationer.

Op gennem 1990'erne blev der stadig slidt grundigt på Munksgaard og lignende systemer. Der var næppe heller råd til at købe nyt med de skræbete skolebudgetter. Men debatten om faget bevægede sig i en ny retning, og praksis fulgte – måske – også lidt med. I individualismens epoke kom den enkelte elev mere og mere i centrum. Det blev i 1990'ernes ministerielle målsætninger udmøntet i tanken om *den enkelte elevs historiebevidsthed*, der skulle udvikles gennem en undervisning, mere og mere præget af *lærerteams* og *tværfaglighed*. Den historiske dimension kunne indgå i mange sammenhænge i skoleforløbet. Eleverne skulle arbejde problemorienteret. Deres nysgerrighed og kreativitet skulle stimuleres, men samtidig blev der også opstillet ret præcise delmål for de enkelte klassetrin, så det hele – i tidens ånd – kunne

»kvalitetskontrolleres« af forældre og myndigheder.

I en overordnet forstand blev undervisningen fremtidsrettet. Eleverne skulle opleve sig selv som *historieskabte* og *historieskabende*. Målet blev at gøre dem til handlingsduelige borgere i voksenlivet. Det havde gamle *Nikoline Helms* sådan set også et klart blik for, men hvor hendes ideal helt og aldeles var det nationale fællesskab, blev det ved århundredets slutning den demokratiske holdning og det kulturelle samspil mellem det danske, det europæiske og det globale, der kom i centrum. Det enkle var blevet det komplicerede og sammensatte.

I nærkontakt med den lokale fortid

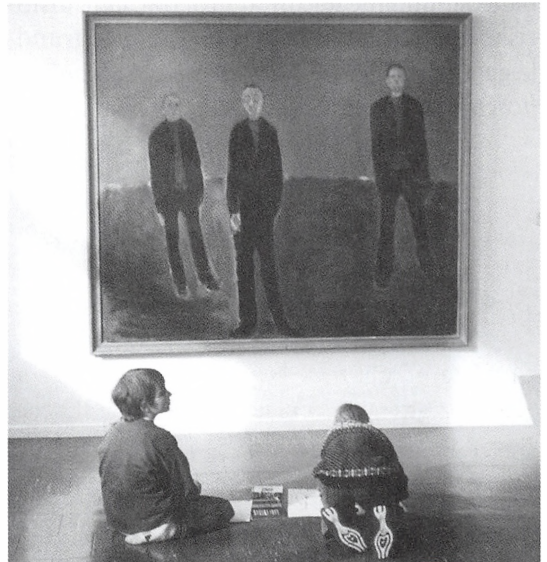
Gennem de sidste tre årtier er børn vokset op under et stadig mere intenst medie-bombardement, der bl.a. tilbyder masser af historieoplevelse. De er blevet meget vidende og på sin vis meget erfarne. Men alle fortræffeligheder ufortalt er det jo pseudovirkeligheder, de møder på skærmene. Også skolens veltilrettelagte og indbydende historiebøger er ret beset også medieprodukter. Den autentiske virkelighed, der kan mærkes og lugtes, er blevet en mangelvare for moderne børn og unge. På det punkt adskiller deres vilkår sig meget fra dem, der var børn, da fædrelandshistorien skulle læres udenad.

Der kan iagttages en tankevækkende parallelitet mellem massemediernes voksende dominans og behovet for at sætte den lokale, nære virkelighed på historieundervisningens dagsorden. Begge dele begyndte i 1960erne og brød for alvor igennem i 1970erne. Samtidig blev det lokalhistoriske perspektiv en mulighed for et nyt holdpunkt, da undervisningen i den traditionelle fædrelandshistorie

brød sammen. Kildelæsning og historisk metode var i sig selv ganske abstrakte fænomener, men blev arbejdet med kilderne knyttet an til levende mennesker og til velkendte omgivelser, var det straks en anden sag. Der ved blev museum og arkiv afgørende partnere i børn og unges historieopdragelse.

Det opdagede man efterhånden mange steder i Danmark, men Thy var faktisk ret tidligt med på dette område. I 1974-75 tog den nyansatte inspektør ved museet i Thisted, *Jette Kjær*, initiativ til nedsættelse af en arbejdsgruppe, der skulle kigge nærmere på, hvordan man kunne knytte forbindelse mellem skolerne og det kulturhistoriske museum. Udvalget bestod – ud over museumsinspektøren – af tre lærere, *Mogens Kruse* fra Sjørring Skole, *Per Herred Johnsen* fra Hanstholm Skole og *Jørgen J. Krogh* fra Hurup skole. Dermed var alle tre Thy-kommuner repræsenteret. Udvalget udarbejdede et lille hefte med en tilbudsliste fra museet og en litteraturliste om Thys historie til inspiration for lærerne.

Et afgørende resultat af arbejdet var des-

Jens Søndergaards maleri studeres. Heltborg Museum. (Museet for Thy og Vester Hanherred).

uden, at det lykkedes at skaffe kommunale midler til, at der kunne ansættes en såkaldt *museumpædagog*, hvad der på det tidspunkt var noget helt nyt og avanceret og kun realiseret få steder i Danmark. Det blev en ung, nyansat lærer ved Thingstrup Skole, *Svend Sørensen*, der på deltid fik stillingen og som gennem mere end 25 års virksomhed som historieformidler har udviklet en meget bred kontaktflade, ikke blot med skolerne, men med alle historieinteresserede kredse i Thy. *Svend Sørensen* blev på seminariet i Skive i begyndelsen af 1970'erne uddannet til den moderne kildebaserede historieundervisning. Han opdagede hurtigt i sin egen undervisningspraksis, at arbejdet med kilderne fængede på en helt speciel måde, når det drejede sig om mennesker og genstande, der hørte hjemme i børnenes nære omgivelser. Og det blev også grundlaget for virket som museumpædagog. Han fandt hurtigt ud af, at museets righoldige samlinger, det byhistoriske arkivs skriftlige materialer og historisk årbogs store fond af artikler rummede uanede muligheder for at give børnene historiske oplevelser, der fængede. Det helt grundlæggende i børnenes oplevelse var »*konkret-heden*«: At stå med redskaberne i hånden, at

stå på *det historiske sted* i byen og i landskabet og at møde et menneske, der kunne fortælle om gamle dage

Helt i 1970'ernes ånd blev disse direkte oplevelser suppleret med de nye spændende avmidler. Og her var den lokale amtscentral med en række tekniske faciliteter til stor nytte. Der blev produceret dias-serier, sekvenser af gamle filmoptagelser og tilrettelagt undervisningsbøger. Ofte skete det i samarbejde med arbejdsgrupper af engagerede historielærere fra egnens skoler. Lokalhistorie i undervisningen var en bevægelse i tiden.

Det er *Svend Sørensen*'s erfaring, at eleverne gennem 1980'erne og 1990'erne i stigende grad satte pris på det levende ord, fortællingen. Den er jo netop autentisk og konkret på en måde, som de mange medietilbud ikke kan være.

For efterhånden mange årgange af børn i Thy vil museet i Thisted ikke mindst været forbundet med spændende dukketeaterforestillinger og med de årlige julearrangementer, hvor ikke blot museumpædagogen, men det samlede personale har været i virksomhed gennem det meste af december måned. Moderne museumsformidling er også show og teater. Og det virker.

Skolebesøg på Heltborg Museum anno 2002. (Museet for Thy og Vester Hanherred).

På besøg i smedien. Jernalderdage i Heltborg. (Museet for Thy og Vester Hanherred).

Med opbygningen af *jernaldergården* ved museet i Heltborg er der blevet udviklet en helt ny mulighed for den konkrete og autentiske historieoplevelse. Hvert år i august-september aflægger et betydeligt antal klasser fra skoler i Thy – hen ved 400 elever i alt – besøg i lejren og prøver på egen krop madlavning, markarbejde, husbyggeri, smedehåndværk og andet med relation til livet i en jernalderlandsby.

I de sidste år af 1990erne fik den netopkoblede pc'er sit store gennembrud som undervisningsmedium. Via den lokale historieportal på Thisted Biblioteks hjemmeside har arkiv og museum allerede nu stillet kilderesourcer til rådighed for det digitale arbejde med historiske emner i skoleklasserne. Med »Tomas«-projektet er der samtidig skabt et netværkssamarbejde mellem lærere, der med udgangspunkt i de enkelte lokalområder stil-

ler tur-forslag, kilder og historisk viden til rådighed. Det »virtuelle« arkiv og museum er i fuld gang med at blive virkeliggjort, og det befinder sig kun i et musekliks afstand fra lærere og elever.

Thys natur og kultur

Det er en næsten uopslidelig myte, at vore dages børn og unge er historieløse. Tværtimod. De er storforbrugere af historie, først og fremmest gennem de elektroniske medier, men også gennem børne- og ungdomsromaner. Noget andet er så, at de ikke har styr på de ældre generationers »fædrelandshistorie« med der til hørende årstal.

Det bliver en central dagsorden for fremtidens historieopdragelse at udnytte denne store latente interesse for fortiden, at kanali-

sere mangfoldigheden af informationer og oplevelser ind i den strukturerede orden, vi kalder »viden« og at bidrage til en sammenhængende historieforståelse. Det er en opgave, der kræver væsentligt flere ressourcer end dem, der er tildelt det smalle og lidt usynlige historiefag i dagens folkeskole. Der må arbejdes med det historiske over en bred front i mange fag og gerne tværfagligt

I en sådan proces kan den lokale kulturhistorie fra stenalderen til vore dage få endnu større betydning, end den har i dag. Den kan danne en »kontravægt« til den amerikaniserede mediekultur, og den kan give børn og unge en oplevelse af at høre til i en ganske konkret historisk sammenhæng, hvorfra det danske og det europæiske kan anskues.

I målsætningen for skolevæsenet i Thisted Kommune er det allerede nu markeret, at kendskab til Thys natur og kultur er et særligt indsatsområde. Forhåbentlig vil det i de kommende år føre til en særlig ressourcenindsats, gerne i et tæt samarbejde med de an-

dre Thy-kommuner. Der bliver brug for at videreudvikle IT-mulighederne, fordi de simpelthen overskrider en række traditionelle forhindringer mod at bruge materialer fra arkiv og museum i den daglige undervisning. Der bliver også behov for at styrke mulighederne for det autentiske møde med mennesker, der kan fortælle, og den direkte oplevelse af historien i landskabet. Sidst, men ikke mindst, kan der peges på behovet for at få skrevet en nogenlunde kortfattet, moderne og elevvenlig sammenhængende »Thy-historie«, der kan danne rygraden i de mange elevaktiviteter, og som meget gerne må have udblik til den danske og den europæiske historie, så de afgørende sammenhænge og kulturudvekslinger træder frem. Det ville være et afgørende bidrag til at give Thys børn og unge den strukturerede basisviden, der er ved at blive en mangelvare i det moderne informationsamfund. Og et bidrag til en historieopdragelse med jordforbindelse.

Anvendt materiale:

Publiceret:

C. Bruunsgaard og Henry E. Pedersen: Landet mod Nordvest I, 1946.

Centrale kundskabs- og færdighedsområder for faget historie. Uvm.dk

Den forunderlige arv – Om børn, kultur og museer i Viborg Amt, 2001.

Mogens Eilertsen: På billedet man ser – de gamle anskuelsesbilleder, 2001.

Harry Haue m.fl.: Skolen I Danmark fra 1500-tallet til i dag, 1986.

Nikoline H. Helms: Danmarks Historie fortalt for Børn, 1916.

Karl-Johan Hemmersam, Marianne Poulsen og Torben Weinreich: Historien fortalt.

Historiebøger i folkeskole og gymnasium, 1998.

Historisk Årbog for Thisted Amt, div. Årgange (især medlemslister og nekrologer).

Bernard Eric Jensen (red.): At bruge historie i en sen-/postmoderne tid, 2000.

Vagn Oluf Nielsen: Skolefag i 100 år, 1995.

Johan Ottosen: Børnenes Fædrelandshistorie. 9. udg., 1922.

Marianne Poulsen: Historiebevidsheder, elever i 1990ernes folkeskole og gymnasium, 1999.

Ikke publiceret:

Jørgen J. Krogh, Hurup: skriftlig erindring om virket som historielærer. Juli 2003.

Bjarne Søndberg, Thisted: Skriftlig erindring om virket som historielærer. Juli 2003.

Svend Sørensen: Interview om virket som museumspædagog (ved KHA). Juli 2003.

Verden – set fra Skåruphøj

af Flemming Skipper

Genoptryk af artikel fra Historisk Årbog 1908 – og en præsentation af forfatteren, lærer Jacob Chr. Jacobsen, Øsløs.

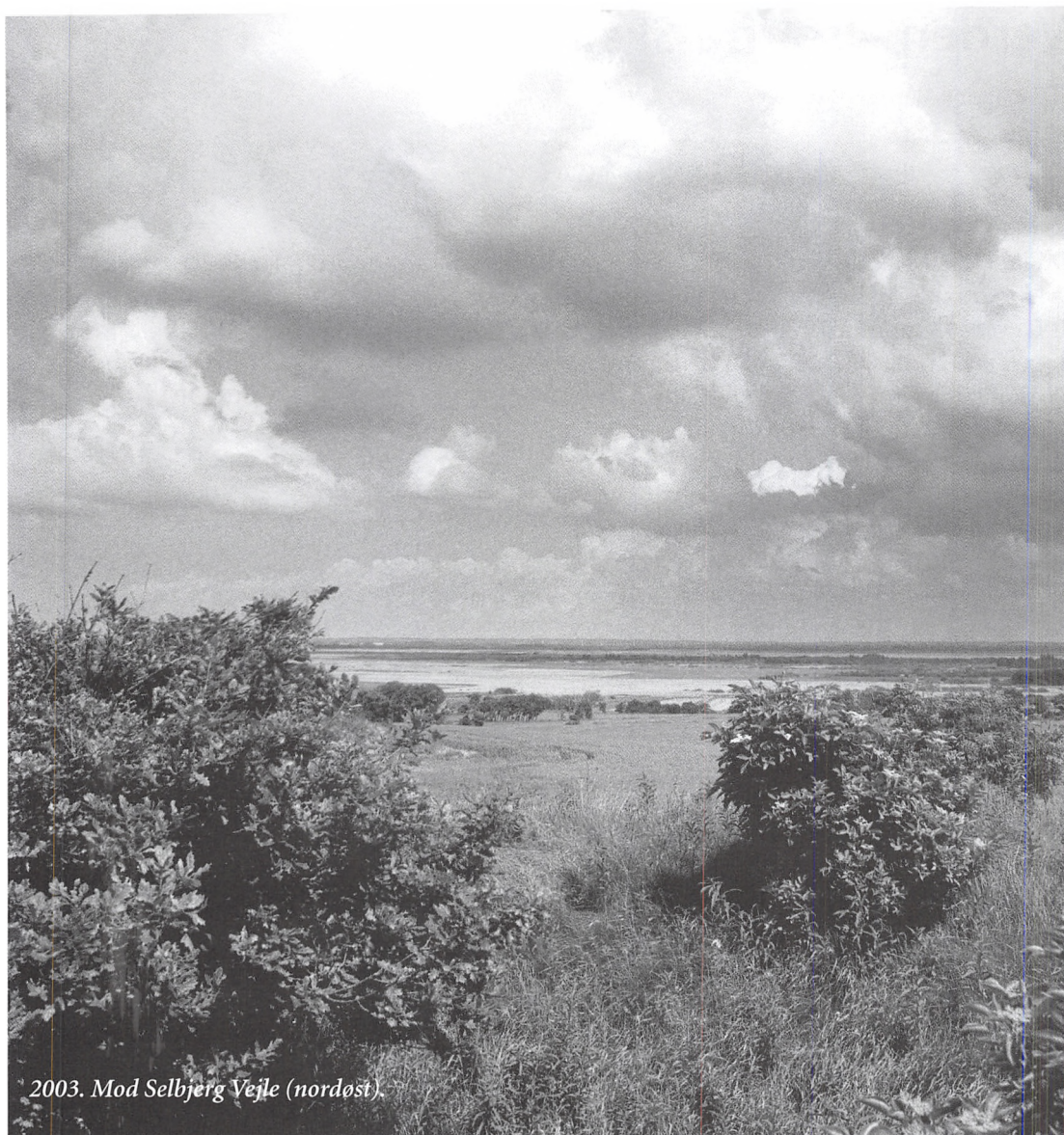
De kunne skrive, de gamle skolelærere. J. C. Jacobsen, Øsløs, kunne i al fald. I anledning af Historisk Samfunds 100 års jubilæum genoptrykker årbogen Et Rundskue fra årgang 1908. Et fornemt stykke skrivekunst; på en gang sanseligt og realistisk, der bringer Jacobsens samtidige, digteren Henrik Pontoppidan, i erindring. Et indre og ydre wide-screen-billede spredes ud for en forblæst og fortravlet læser anno 2003, der følger i hælene på enelærer og lokalhistoriker Jacobsen i bestigningen af den fredlyste Skåruphøj ca. en kvart mil nord for Øsløs Kirke i begyndelsen af det forrige århundrede. Eller som det indledningsvis nøgternt konstateres: »Lad os en klar Sommerdag bestige det sjældne Udsigtspunkt og nøjere betragte det Landskab, der ligger udbredt omkring os«. Bygninger, træer og bevoksninger er kommet til, men det er stadig muligt at se, hvad Jacobsen så og siden beskrev. Et rundskue i natur og historie, en ramme omkring mennesker, der befolker billedet; dengang og i dag.

Fra begyndelsen af forrige århundrede blev det lokalhistoriske arbejde i landsognene stort set udført af lærerne, der på andre områder var med til at præge det kulturelle liv. Jacob Chr. Jacobsen var en af dem. Han var enelærer ved Øsløs Nordre Skole fra 1903 og med enkelte afbrydelser til kort før sin død i 1954. Han var engageret i egnens blomstrende foreningsliv og var stort set med i alle foreninger og institutioner – flere af dem var han med til at stifte. Han var med i Historisk Samfund fra begyndelsen – i en længere årrække i bestyrelsen – og han blev en flittig

skribent i årbogen. Når det gælder Øsløs og Vesløs sognes historie, er J. C. Jacobsens mange artikler og efterladte arkiv hovedkilden.

Jacob Chr. Jacobsen, lærer og lokalhistoriker. Han var - med enkelte afbrydelser - enelærer ved Øsløs Nordre Skole fra 1903 til kort før sin død i 1954. (Lokalhistorisk Forening for Sydhannæs).

2003. Mod Selbjerg Vejle (nordøst).

Meget er forandret. Træer og bevoksning er kommet til; bygninger skudt op. Øjet kan måske ikke række så vidt som i 1908. Men alligevel er landskab og himmel det samme, som gav afsæt for J. C. Jacobsens skildring i *Historisk Årbog*. Sådan som det også fremgår af disse billeder af Henrik Bolt-Jørgensen anno 2003. Man fornemmer det jacobsenke univers. Sammenhængende højedrag, stejle skrænter, marker, flade vejler, vildt forrevne klitter, tarvelige klitstrækninger ... og frodige Limfjordsøer. Nu som dengang er det en god bid af Danmark, man kan overskue fra toppen af Skåruphøj.

Et Rundskue.

Af J. C. Jacobsen, Øsløs.

GENNEM Halvøen Hannæs i Vester Hanherred strækker sig et sammenhængende Højdedrag, der naar sin største Højde i den fredlyste Skaaruphøj, ca. $\frac{1}{4}$ Mil nord for Øsløs Kirke. Nævnte Høj hæver sig 112', 35 M. over Havfladen, og man har herfra en storslaet Udsigt til alle Sider.

Lad os en klar Sommerdag bestige det sjældne Udsigtspunkt og nøjere betragte det Landskab, der ligger udbredt omkring os.

Vender man Blikket mod Øst, ser man i Forgrunden en spredt Bebyggelse af Huse og mindre Gaarde; det er Landsbyen Skaarup og den nordlige Del af Øsløs; bag Dalsænkningen, hvori nævnte Bebyggelse ligger, hæver sig den lyngklædte Bakkekam Lyngbjerg og Snedkerbjerg med dens smukke Kæmpehøje paa Toppen; øst og nord for denne breder sig de store udtørrede Arealer Bygholms og Selbjerg Vejler (ca. 6000 Tdr. Land), der beskyttes mod Limfjorden af den $\frac{3}{4}$ Mil lange Dæmning, som fører fra Halvøen Holm Tange i Øsløs Sogn til Gjøttrup Strand. Ved Dæmningens vestlige Ende ses den smukke Ingeniørbolig og Maskinhuset med den høje Skorsten. Ældre Folk kan huske, da Vejlerne var en Vig af Fjorden, men kun faa aner vist, at der, hvor Egnens Folk nu slaar Rør og Græs, og hvor Kreaturerne bjerger Føden om Sommeren, sejlede engang den stolte norske Konge, Harald Haarde-raade, med sin Flaade, da Svend Estridsen bevogtede Indsejlingen ved Hals. Med Vejlerne som Vestgrænse og Limfjorden som Sydgrænse hæver Landskabet sig jævnt mod Øst og Nord, — Størstedelen af Vester Hanherred

ligger som et Maleri udbredt for Øjet. Man kan ikke straks hitte Rede i dette Utal af hvidkalkede Gaarde og Huse, man gør sig heller ingen Ulejlighed dermed, men lader med Velbehag rolig Blikket glide fra det nærmere til det fjernere for ligesom at samle det alt i et Helhedsindtryk. Midt i „Maleriet“ ligger de to Landsbykirker Gjøttrup og Kjettrup, prægtig tager de sig ud med deres anselige hvidkalkede Taarne, der rager højt op over de omliggende Landsbyer af samme Navn. Nordligere ved Thistedlandevejen ser man Vester-Thorup og Klim Kirker, der forgæves søger at skjule sig bag Gaarde, Huse og Haver i de tætbyggede Landsbyer. Langt borte i nordøstlig Retning ses over en Bakkekam en Mængde Hustage, et Par Vindmotorer og en enkelt høj Skorsten, — det er Fjerritslev, Hanherredernes Hovedstad.

Som Værn mod den barske Nordenvind ligger de med Klittag og Marehalm bevoksede Vesterhavsklitter. Nord for Vester Thorup ses den smukke Klitplantage, og endnu østligere skelner man den store Plantage ved Svinkløv i Kollerup og Hjortdal Sogne. — Bag Kjettrup Kirke hæver sig et Højdedrag, det er St. Jørgensbjerg, hvor Slaget stod 1441 imellem Kong Kristoffer af Bayern og de oprørske Bønder. Langt ude i Horisonten øjnes utydeligt Øster Hanherreds bakkede Jordsmon. Mod Sydvest strækker sig et Højdedrag ud mod Limfjorden, yderst paa dette ligger Aggersborg Kirke. Aggersborg By kan ikke ses herfra, da den ligger bag Bakken nær Fjordens sandede Grunde; fra den gamle Kongsgaard Aggersborggaard var det, at Knud d. Hellige flygtede over Fjorden 1086, da han forfulgtes af de vrede Vendelboer. Højt over Aggersborg Kirke ses Næsborg Kirke paa Himmerland, Afstanden dertil er ca. 3 Mil. Lidt mere i sydvestlig Retning ved Limfjordens sydlige Bred ses Løgstør, hvis høje slanke Kirkespir knejser stolt mod Sky.

Ser vi mod Syd, ligger i Forgrunden Øsløs By og Kirke; Byen ligger lunt for Vestenvind ved en Bugt af Limfjorden: med sine mange smukke Haver — af hvilke særlig Præstegaardens med dens meget høje Løvtræer til-

2003. Mod Tømmerby Kirke (nord).

2003. Mod Skårup (øst).

2003. Mod Selbjerg Vejle og Bygholm Vejle (nordøst).

2003. Mod Fur og Livø (sydøst).

trækker sig Opmærksomheden — og sine mange levende Hegn faar den et lunt og hyggeligt Præg. Kirken derimod ligger højt og frit og tager sig godt ud med sit svære hvidkalkede Taarn. Sydligere paa Hannæs ses Vesløs og Arup Kirker; Byerne af samme Navn skjuler sig bag Bakkekammen. Vesløs Kirke ser uanselig ud, da den mangler Taarn, men de mange store Træer paa Kirkegaard- den giver den en smuk Beliggenhed. — Fra Land kaster vi Blikket ud over den blanke Vandflade, og udbredt for Øjet ligger Løgstør Bredning som en stor Indsø. I Storm kan Bredningen „vende det hvide ud“, og det kan da knibe ret haardt for de smaa Limfjordsdampere; men i stille Vejr og navnlig en stille klar Sommerdag kan man anvende Digterens Ord: „Og Søen blank og rolig staar med Him- len i sin Favn“, om den; store Sejlere og smaa Fiskerbaade ses da overalt, og paa de store sandede Grunde trækkes der Vaad, medens Børn tager sig et forfriskende Bad. Ude i Fjorden ses de smaa Øer Livø og Fur samt den nord- lige Del af den større Ø Mors; paa Mors ser vi saaledes tydeligt den højtliggende Sejerslev Kirke. Paa Nordspid- sen af Mors ved Fæggesund ligger den mærkelige Banke Fæggeklit, der øjensynlig har været en Ø; efter Sagnet er den jyske Konge Hamlet begravet her. — Af Landet hinsides Fjorden ses tydeligt de høje Skrænter paa Him- merland, hvis Kystlinie man kan følge med Blikket omtrent til Hvalpsund, det vil sige 4—5 Mil. samt en smal Kyst- strækning af Halvøen Salling.

I Forgrunden mod Vest hæver sig det lave Bakkestrøg Højbjerg med Kæmpehøje paa Toppen; bag dette breder sig den udtørrede Vesløs Vejle med sit Maskinhus og sin Ingeniørbolig. Vest for Vejlen ligger den 1285 Td. Land store Østerild Statsplantage, der blev anlagt 1888, ved hvis sydvestlige Udkant vi ser Stationsbyen Østerild, hvis anse- lige Kirke rager højt op over Byen. Fra Østerild fører et Dalstrøg lige mod Vest; ved at lade Blikket følge dette, opdager man det øverste af et hvidt Kirketaarn; det er Hunstrup Kirke. Trægruppen, vi ser tæt ved Kirken, er den gamle Herregaard Kjølbysgaards Have, men det kan

naturligvis ingen gætte sig til. Vest for Østerild Plantage hæver Jordsmonnet sig jævnt mod Nordvest og Nord, vi faar derved en god Udsigt over en stor Del af Hjørdemaal Sogn, og ser saaledes ganske tydelig Kirken med det høje røde Taarn.

I sydvestlig Retning ses i Forgrunden Vesløs Station og Herregaarden Vesløsgaard, der er en gammel adelig Sædegaard og allerede nævnes 1348. I Herregaardshaven findes Helledis Voldsted, omgiven af 40 Fod brede Grave og omtrent 75 Fod i Gennemsnit. Den fjerntliggende Arup Vejle staar i Forbindelse med Vesløs Vejle; det hele udtørrede Areal udgør 3—4000 Td. Land og beskyttes mod Fjorden af den 3500 Fod lange Arup Dæmning, der fører fra S. Arup til den lille Holm Hovsørrøn.

Imellem de grusede Vige Østerild Fjord og Lønnerup Fjord skyder en lav, flad Landtange sig ud mod Limfjorden; yderst paa denne Landtange ligger den lille Landsby Hovsør med en Havn. Hovsør var tidligere en betydelig By, der 1532 ved et Privilegium fik Købstadsret af Frederik d. Første og i lang Tid var Thistedes Medbejler. 1542 mistede Byen sin Købstadsret, og Thisted sejrede, men benyttede dog den gode Havn ved Hovsør som Vinterhavn, indtil den selv fik en saadan. Sydvest for Lønnerup Fjord dannes Horisonten i det bakkede Sennels Sogn.

Vi vender os mod Nord og ser da umiddelbart foran os en Dalsænkning, der strækker sig fra Selbjerg Vejle mod Øst til Tømmerby Fjord mod Vest. Paa en Hævning i Jordsmonnet i denne Dalsænkning ligger Gaarden Hjortholm. Øjensynlig har der i forrige Tider været Vandforbindelse mellem de to Vige af Limfjorden, og Hjortholm har været en Ø eller Holm, hvad Gaardens Navn ogsaa tyder paa.

Vestligst i Dalsænkningen ved Fæggesundlandevejen ses en Mængde store Sten, det er den saa ofte omtalte Gravplads paa Højstrup Mark. Imellem Selbjerg Vejle og Tømmerby Fjord hæver Landskabet sig jævnt mod Nord, indtil det atter ved Kærup gennembrydes af en større Tværdal. Paa denne Tværdals sydlige Skraaning ligger Tøm-

merby Kirke, den største og anseeligste i Vester Hanherred; fra Stedet, hvor vi staar, kan vi kun se Kirkens høje Taarn og røde Tag. Lidt nord for førnævnte Gravplads, paa begge Sider af Fæggesundlandevejen og den nyanlagte Thisted—Fjerritslevbane, ligger den ca. $\frac{1}{2}$ Mil lange Landsby Tømmerby, der med sine mange store Bygninger tildrager sig den tilrejsendes Opmærksomhed. Nord for Tømmerby ses de mange lyse Hustage af den nybyggede Stationsby Frøstrup. Fra Kærup skraaner Landet stærkt opad til Landsbyen Bjerget i Lild Sogn; her tæt ved den høje Bakkes Top ligger den lille smukke Lild Kirke. I Baggrunden ses Klitrækken med Bulbjerg, der hæver sig 151 F., 47 M. over Havfladen.

Afstanden til Vesterhavet er næppe to Mil; naar det er uroligt, kan man høre de hule Dønninger, men man kan ikke se det, kun en mørk Røgsøjle fra et forbisejlende Skib røber dets Nærhed.

Mod Nordøst ses i Forgrunden den lille Landsby Højstrup, paa hvis højtliggende Marker ligger nogle smukke Kæmpehøje. Længere borte i samme Retning glimter den store Lund Fjord, ved hvis østlige Bred Landsbyen Vust med Kirke ligger. Mellem Lund Fjord og Vesterhavet er Landtangen kun $\frac{1}{2}$ Mil bred, men til Gengæld hæver Klitterne sig her til omtrent 200 Fods Højde.

Det er vist ikke noget overdrevent at sige, at man fra Skaaruphøj kan overse ca. 20 □ Mile eller ca. $\frac{1}{3,5}$ af vort lille Fædreland. Maaske man fra højere Punkter kan have en større og skønnere Udsigt; men faa eller ingen Steder ser man saa interessant et Landskab, saa uensartet i Form som i Beskaffenhed. Stejle Skrænter veksle med bølgeformige Marker, flade Vejler og vildt forrevne Klitter. Fra de tarvelige Klitstrækninger, der hører til Landets ufrugtbareste Arealer, kan man vende Blikket mod de frodige Limfjordsøer, der med Hensyn til Frugtbarhed hører til vore bedste Egne.

Kutmilke d. 23. 8. 52

Faderen, Sønnen og Thy

af Flemming Skipper

Historien om to ikke helt almindelige thistedboer, overretssagfører H. Billeskov Jansen, og sønnen, professor F. J. Billeskov Jansen, der gjorde sig bemærket og kom til at sætte spor i tiden. Og den begynder på Store Torv.

Hvis man forestiller sig Store Torv i Thisted som en stor scene, så gør de deres entre en efterårsdag i 1912. Overretssagfører Hans Billeskov Jansen (1861-1943) og fem-årige Frederik Julius.

Det er i bogen »Læsefrugter«, at den senere litteraturprofessor F. J. Billeskov Jansen (1907-2002) fortæller om denne Store Torvoptræden:

»I begyndelsen var det en far, der fik muntre ideer. Han var blevet sent gift, men fik med vores mor fem børn i hastig rækkefølge. Han var stolt af faderrollen. Han opdagede, at vi to ældste drenge, hvoraf jeg var den første, havde let ved at lære udenad, og lagde os kuriøse sætninger ind i hjernens computer. Far var sagfører i

Thisted. Som fem-årig gik jeg en dag ved hans hånd på Store Torv. Vi traf en ældre sagfører; juristerne snakkede sag, og far magede det således, at han kunne sige: »Den sag må jo dømmes efter Chr. V's Danske Lov 5-1-1. Og den paragraf kender jo ethvert barn« – og så ned til mig: »Hvad står der i 5-1-1?« Jeg messede uden tøven, for jeg kunne ikke andre stykker af loven end 5. bog, 1. kap., 1. artikel: »Enhver er pligtig til at efterkomme, hvad han med mund, hånd og segl lovet og indgået haver«.

Billeskov Jansen tilføjer, at farens ældre kollega skal være gået let rystet bort; han havde ikke selv børn.

På biblioteket

Det er litteraturprofessoren, der i sagens natur har efterladt sig mest skriftligt, hvor det er muligt at følge et livs bane; han skrev ikke egentlige erindringer, men har efterladt artikler, kronikker og manuskripter til radioforedrag, hvor han beskæftiger sig med opvæksten i Thisted og den betydning, egnen fik for ham.

Han vendte flere gange tilbage til »geringsstedet« i embeds medfør for at holde foredrag især om digteren J. P. Jacobsen. Senest i 1997 i 150 året for digterens fødsel ved et stort arrangement på Thisted Bibliotek, hvor de mange tilhørere mødte en 90-årig forelæser, der ikke var tynget af alderen. Snarere tværtimod! Fra flere sider er det netop

Faderen og Sønnen. Første gang forevige. Det er februar 1908. (Lokalthistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

Thisted

Foto: Klaus Madsen

Foredrag: Professor F. J. Billeskov Jansen trak fuldt hus til sit J. P. Jacobsen-foredrag på Thisted Bibliotek. Omkring 200 mødte op til foredraget, så biblioteket var fyldt til trængsel.

F. J. Billeskov Jansen, 90 år, på Thisted Bibliotek i april 1997. På forhånd var der reserveret så mange billetter til forelæsningsen, at arrangementet måtte flyttes fra den gamle rådhusal til biblioteket, der ikke tidligere havde haft så mange siddende gæster på én gang. Der kom et par hundrede. Og selvom der var højt til loftet, blev luften tæt som i en svedekasse – som den lokale avis rapporterede.

blevet fremhævet – helt alvorligt – at han syntes at blive yngre med årene. Og billeder bekræfter angiveligt disse udsagn! Billedskøn Jansen kaldte studenterne deres professor.

Under alle omstændigheder blev thistedboerne denne aften på biblioteket vidner til stor litterær formidlingskunst. Lærdommen – og Billeskov Jansen var en meget lærd mand – var for ham ikke en privatsag, men noget, det var ham en forpligtelse og en lyst at delagtiggøre andre i. Altid med den pædagogiske pegepind et sted i bagagen – som det er blevet fremhævet.

En thistedbo gav efter foredraget et eksempel på dette. Han var i sin litterære ungdom i 1970'erne optaget af Henrik Pontoppidans

forfatterskab og skrev til Billeskov Jansen, der havde udsendt en bog om digteren. Det drejede sig om et spørgsmål, thistedboen ikke mente at kunne finde svar på i bogen. Der gik ikke mange døgn, før der forelå et svar. 12 sider og mere end et svar på et enkelt spørgsmål, nærmest en lille forelæsnings. Skrevet i hånden som det meste af, hvad Billeskov Jansen forfattede gennem det lange liv. Han synes ikke at have været i nærheden af en skrivemaskine, slet ikke en computer, han havde en maskinskriverske – tre år ældre end han. Og indledningen på brevet til den unge thistedbo handlede om, hvor glædeligt det var for en skribent – og »danskstuderende« som professoren ikke kunne dy sig for at

Vi h Pet

- Hele d
Sådan l
sen, tid
ledning
ger Kn
rie Po
knytte
som de
- Vi h
Knuds
smukt
vært i
forfatt
centri
Spare
tanke
sen g
ssom
en al
turel
At Sj
bane
tivt l
Mus
den
for: i
Jette
vær
Den
de s
cob
plac
jort
P. J

kokettere med – at høre fra dem, han skrev for, og især en læser fra »mit barndoms Thisted«. Thistedboen følte sig denne dag om ikke som en del af det litterære parnas, så dog blandt de udvalgte i Thy.

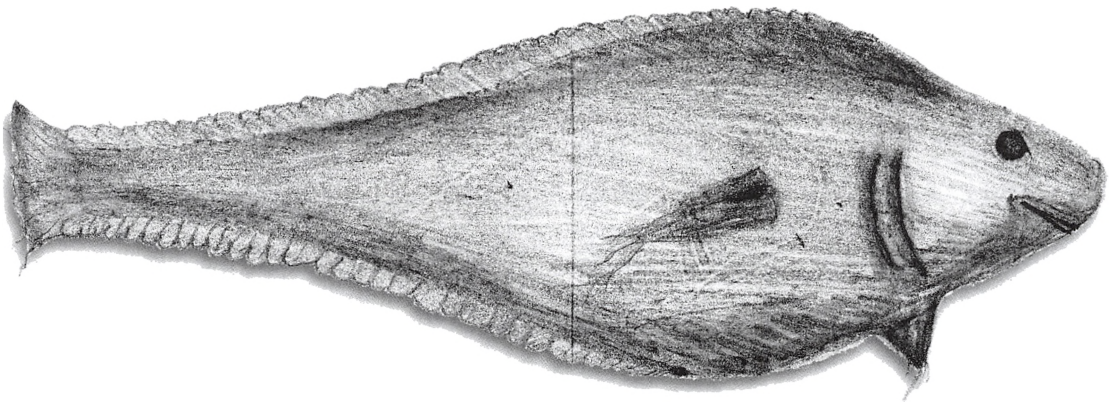
Det er litteraturredaktøren på Ekstra-Bladet, John Chr. Jørgensen, der har fortalt om Billeskov Jansens tre år ældre maskinskriviske: *»Han omtalte hende flere gange med et smil, også da jeg interviewede ham i 1997. Men på et tidspunkt sang damen vistnok på sidste vers – i al fald fik han en anden (lidt yngre!) dame til at indskrive de (mange!) artikler, han afleverede til mit Dansk Forfatterleksikon i 2001«.*

Københavneren

På så lang afstand i tid kan det i dag være vanskeligt tilsvarende at tegne på et portræt af faren, juristen Hans Billeskov Jansen, på baggrund af dokumenter – kontrakter, sagsindlæg, bemærkninger, notater – der er til-

gængelige i arkiverne, men de er tydeligvis skrevet af en mand med stor akkuratess, nøjagtighed, let og udtryksfuldt og med et formidlingstalant, der får lillebyen Thisted i forrige århundredes begyndelse til at træde frem på de gulnede papirer som et billede, der stiger op fra fremkaldervæske. Den senere litteraturprofessor havde det med andre ord ikke fra fremmede. Den far, der gik over Store Torv med sin fem-årige søn, ser pludselig på os fra disse dokumenter, når vi kommer tilstrækkeligt tæt på.

Han kom fra København og havde deltaget i den politiske kamp i 1880'erne. I 1905 var han blevet sagfører i Thisted med kontor og bopæl Vestergade 38 – i 1908 overretssagfører. *»Med sin klare hjerne, sin store humor og glimrende replik blev Billeskov Jansen en anset sagfører«*, som det hedder i en avis. En mand med en vis magt over tingene, med styr på tilværelsen, berøringsfladen med den lokale befolkning er stor og hjertelig, det fremgår af en anden stak bevarede dokumenter.

Fra Billeskov Jansen-arkivet. Tegningen var ledsaget af følgende tekst: *»Dybhavsfisk fanget ved Bragerne ud fra Lildstr. den 17. juni 1934; den var i en Hummertejne, der stod på 11 favns Dybde. Ovenstaaende Tegning viser Fisken i normal Størrelse. Fiskens Bredde svarer til dens Højde i Forhold: 2 til 3. I øvrigt passer Beskrivelse som angivet i Thisted Amts Tidende for 20. Juli«. Tegningen var signeret af J. Tinge, der var lærer i Lildstrand.*

Et eksempel fra Hans Billeskov Jansens efterladte brevveksling med fiskere og mere skrivevante skolelærere, der sendte efterretninger – som her om en kæmpegedde – til den energiske overretssagfører i Thisted, hvis interesser spændte vidt. Og således var en betydningsfuld kontakt til det zoologiske museum i København. Materialet befinder sig på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. I flere tilfælde drejer det sig om håndskrevne kopier af – eller udkast til – breve samt artikler til såvel lokale aviser som hovedstadsblade. Det var dengang, der blev skrevet på bagsiden af gamle papirer – man smed ikke bare sådan væk. Hvis man derfor vender arkivbunken om, har man mulighed for at følge livet i Thy. I al fald den del af det, der passerede gennem et sagførerkontor og havnede på papir. Men det er (vist) en anden historie ... som Billeskov Jansen uforvarende er kommet til at efterlade.

I

, den 23/7 1932.

Gode Chr. Thomsgaard
Hindings.

Jeg tilskrev det store Zoologisk Museum i København om, at De havde fanget en Kæmpegedde paa 36 Pund i Blegsg og Museet vil gerne have dette vidnesfart bekræftet.

Hvornaar skete det? *den 2. Maj*

Hvorledes skete det? *Hed Vind 2,50 Alen Læng*

Hvem var med? *M. Thomsgaard Christensen & Christensen*

Hvilken Fiskehandler sendte den til Tyskland? *J. A. Larsen*

Vær saa god at svare mig paa hoslagte Papir, Frankeret Konvolut vedlagt. *Thisted*

Hilsen
J. A. Larsen

P.S. De blev nok glad for mit Brev om Parcelen og Fiskeretten!

Vestkystfiskerne

Det er breve, notater og tegninger, ofte udvekslet med fiskere ved Vestkysten, der i ord og streger forsøger at gøre sagføreren inde i Thisted begribeligt, hvad det nu er for »mærkelige« fisk og lignende, de har fået i nettet eller på krogen – »er det mon noget, hr. Billeskov? Noget De kan bringe videre?« Nogle af disse redegørelser for nye fiskearter er blevet til på sagførerkontoret, når fiskerne har været i byen.

Sagføreren i Thisted har en bi-beskæftigelse, som han går op i med stor nysgerrighed og praktisk foretagsomhed: han er meddeler til forskere på Zoologisk Museum i København. Af brevene fra hovedstaden fremgår

det, at sagføreren er en endog værdifuld meddeler. Han har hos flere fiskere stående store glas med sprit, hvori de lægger, hvad der forekommer dem ukendt. Han får således sendende en Sankt Peters-fisk og den sjældne fisk, der hedder Havmusen, som han eksporterer videre.

Billeskov Jansen er en mand med udpræget ordenssans og hele den omfattende korrespondance med forskerne er bevaret og kan studeres på Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. Det er ikke alene oplysninger, der udveksles mellem fiskere, sagføreren og forskerne, der er også en række praktiske forhold, der skal afklares, når en meddelelse om en bestemt fiskeart har skærpet forskernes interesse i at få syn for sagn. Vi er i 1930'erne,

det er ikke så ligetil at få »varen« videre til Krystalgade i København. Eller til naturhistorielærerne på kostskolen i Herlufsholm, hvor både han og sønnen har været elever.

Men det er som engageret medlem af Historisk Samfund og skribent i årbogen, Billeskov Jansen for alvor træder frem for en nutidslæser. Arkæologien er en interesse, der dyrkes med noget nær lidenskabelighed, han deltager i udgravninger på egnen, fremlægger fundene og spekulationerne omkring dem på samme måde, som man kan forestille sig, at han lægger en sag frem for retten.

Alt dette vender vi tilbage til.

Afholdsstjernen

Nu er der i en anden sammenhæng dukket et avisudklip op fra 1910, der viser nye sider af den omsiggribende overretssagfører. Nye streger til portrættet fra en uventet vinkel. Nu gælder det afholdsbevægelsen.

»En nidkær afholdsmænd«.

Sådan karakteriseres han i Thisted Socialdemokrat. Baggrunden er en hændelse med nogle unge mennesker fra Hanstholm, der er kommet til Thisted og har fået et par genstande. Og da de kommer ud på gaden, er det kendeligt, at de ikke er fuldt ædru, men de går dog ganske roligt ned ad Vestergade.

»Den ene af dem, forøvrigt den der var mindst beruset, gik med en afholdsstjerne på. I Vestergade mødte de overretssagfører Billeskov Jansen, der i en hoven og uforskammet tone antastede den mand, der havde stjernen på, og fordrede stjernen udleveret samt forlangte mandens navn, bopæl og hvilken afholdsforening, han var medlem af«.

Da den unge mand nægtede det, sendte Billeskov Jansen bud efter politibetjent Larsen, som ifølge Socialdemokraten »naturligvis straks var klar til at være overretssagføreren

»Digter var han ikke, men en skribent boede der i ham«, noterer litteraturprofessoren om overretssagføreren. »Han var sig i beskedenhed bevidst, at han både på fædrene og mødrene side var af pontoppidansk æt; gennem sin mor en fætter til Henrik og Morten Pontoppidan«.

Og Billeskov Jansen junior anfører et lille digt, som Billeskov Jansen senior skrev som yngre sagfører på vej fra Hurup til Vestervig den 4. juni 1908 kl. 7 morgen:

*Lyng og Agre, Kæmpehøje
Ligger bredte for mit Øje.
Klosterkirke - Vesterhavet
I en lysblaa Dis begravet.*

*Mens af Morfeus Borg'ren favnes,
Intet for mit Blik der savnes:
Oldtid, Nutid, Middelalder
Her i Morgentimen kalder.*

*Ja, endog om Evigheden, –
Den, der ængster os hernelen –
Glade Budskab Lærken bringer,
Mens den sig mod Himlen svinger.*

Med efterskrevet »Motto: Man skal ikke beklage dem, der skal op kl. 4!!«

Ved den tid havde Billeskov Jansen taget toget i Thisted for at møde i retten i Vestervig.

Thisted i begyndelsen af 1900-tallet. Billeskov Jansen-hjemmet (og sagførerkontoret) var i Vestergade 38, hvor Jyske Bank i dag har til huse. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

til tjeneste«. Betjenten indhentede manden på Store Torv, og da han stadig nægtede at aflevere stjernen og opgive navn og adresse, blev han arresteret og måtte sidde i arresten til næste dag. Og oven i købet betale 5 kr. Et større beløb i 1910.

Socialdemokraten fortsætter:

»I rapporten var det oplyst, at han var blevet arresteret, fordi han havde gjort tegn til at ville synge. Vi er blevet meget forbavsede over denne afgørelse. Vi finder det ingenlunde rigtigt, at en mand går med afholdsstjerne, når han nyder spiritus, og vi beklager, at sligt kan passere, men vi har rigtignok aldrig vidst, at en mand kunne arresteres herfor. Dette skete da sikkert også kun, fordi det var en nidkær afholdsmand som hr. Billeskov Jansen, der følte sig forarget«.

Afholdssagen, afholdsstjernen, bekæmpelsen af »drikkeskikken«, befrielsen fra »det andet stavnsbånd«, som man sagde, det var en væsentlig del af thistedboernes liv langt op i forrige århundrede. Aktiviteterne i de mange afholds- og logeselskaber i byen lagde

beslag på adskillige spalter i de lokale aviser. I 1912 – to år efter episoden i Vestergade – havde Danmarks Afholdsforening henlagt sit årsmøde til Thisted; det samlede stor tilslutning, fra talerstolen tordnedes mod »indre fjender, frådseri, usædelighed og drukken-skab«.

Historikeren

Det kan ikke dokumenteres, hvor meget Billeskov Jansen var involveret på denne front; vi ved kun at han gik i aktion den pågældende aften i Vestergade med assistance af betjent Larsen, da de unge fra Hanstholm fra et værtshus angiveligt var ude for at trække frisk luft og ikke havde taget højde for, at det netop var i Vestergade (hvor Jyske Bank i dag har til huse) overretssagførerens kontor lå.

Til gengæld kan vi følge hans foretagsomhed i de artikler, han skrev til Historisk Årbog. Han blev hurtigt efter sin ankomst til

Hans Billeskov Jansen med sine fem børn i haven i Thisted foråret 1922. Øverst Frederik, 14 år gammel. »Gammel nordisk Heltekraft i Thisted« skrev ugebladet »Vore Herrer«. Sønnen »afslører« den rigtige historie: »En pæl skulle flyttes, og Far lod den skære af i sine skuldres højde, lod slå en tværstang på, anbragte sig selv foran pælen og sine fire børn siddende på sine udstrakte arme – og på tværstangen bagved; jeg stod som den femte på hans skuldre«. Det tætte forhold mellem faren og børnene var usædvanligt for tiden. Det var ikke alle børn, der fik deres legetøj forsynet med runetegne.

Thisted indvalgt i Historisk Samfunds bestyrelse, en post han bevarede indtil han forlod byen i slutningen af 1930'erne. Hans afløser blev i øvrigt Torsten Balle, der siden kom til at spille en fremtrædende rolle i det lokalhistoriske arbejde både som forsker, årbogsredaktør og leder af det byhistoriske arkiv, hvis opbygning i høj grad er knyttet til hans navn.

Billeskov Jansens første artikel var i 1909-udgaven om middelalderlige figurstenene i Thisted og især om det usædvanlige fund af en romansk ligsten:

»I sommeren 1907 så jeg, da jeg gik igennem Nørregade i Thisted, på og i flugt med det smalle fortov ud for gæstgiver Jens Hauges hus den højre halvdel af en romansk ligsten, hvis øvrige del var dækket af en overliggende trappesten. Den synlige del af stenen var meget udslidt af fodgængere, men der viste sig dog flade bølgeformede forhøjninger som rester, dels af den højre korsarm, dels af figurer over og under denne«.

Som man ser, overretssagføreren brugte øjnene under sine vandringer i byen. Stenen blev erhvervet og efter forhandling med Na-

tionalmuseet indsat i Thisted Kirkes mur ved siden af den romanske ligsten med runer i den sydlige side af tårnet.

Ti år senere gentager historien sig. Denne gang er det i grosserer Spangbergs have ved Tingstrupvej, at Billeskov Jansen finder en anden ligsten. Et forfaldent lysthus bliver revet ned, en plæne skal anlægges, det er under dette arbejde, at stenen dukker op. Dette fund og den tilknyttede personalhistorie fortæller han om i Historisk Årbog for 1921. I 1930-udgaven gælder det Hellig Kilde-kapellet i Ræhr, der sikkert er fra sen middelalder. Dette fund og udgravningen, beskrivelsen i årbogen, er Billeskov Jansens betydeligste arkæologiske bidrag til den lokale historie og vil til stadighed forblive knyttet til hans navn. I 1939 havde han det sidste bidrag i Historisk Årbog, en lille afhandling om Tvorup og Sjøring (Sjørind) runestene.

Ræhr-udgravning

F. J. Billeskov Jansen har i et radioforedrag skildret farens forhold til historien og arkæologien, herunder omstændighederne ved udgravningen i Ræhr:

»Det var efterhånden mest de ældre tider, der optog ham – og dermed os. Han læste om Danmarks oldtid og tidlige middelalder igennem mange år. Han var medlem af Oldskriftselskabet, og Aarbøger for nordisk Oldkyndighed har ikke haft en mere lidenskabelig læser. Han arbejdede ivrigt for Thisted Museum og skaffede det mange gode ting. Hans holdepunkt var altid det umiddelbare kendskab til tingene, oldsagerne, fundforholdene. Han lagde megen vægt på at drage de nødvendige slutninger af det foreliggende materiale. Ordet »videnskab« hørte jeg først i forbindelse med arkæologi, og det var i arkæologien, jeg lærte, hvad en videnskabelig metode er. Både i teori og praksis.

Far havde hørt om et stykke ubeboeligt jord i Ræhr tæt ved Hansted, det kaldtes Kapelsten med tryk på sidste stavelse. I sommeren 1929 udgravede far stedet efter alle kunstens regler; syv søndage drog vi derud, en arbejdsmand og jeg førte spaden og graveskeen; vi fandt et lille kapel omkring en stensat brønd, uden tvivl en helbredende kilde«.

Forlænget ungdom

Billeskov Jansens vej fra København til Thisted var gået over Lemvig, hvor han havde været sagførerfuldmægtig. Og det var her, han traf Bothilde, der snart skulle blive hans kone og føre ham ud af ungarletilværelsen og for alvor ind i »et borgerligt levned«, som sønnen har udtrykt det. Billeskov Jansen nedsatte sig som sagfører i Thisted, giftede sig i 1906 og blev i rask følge far til fem børn. Da Frederik Julius som den ældste kom til verden, var faren 45 år. Sønnen fortæller:

F. J. Billeskov Jansen.
Silhuetklip fra Paris 1939.

»Med hjem og børn fik han som en forlænget ungdom; han satte alle sine talenter ind på at være en god far. Han kunne tegne, fortælle, læse op. Mig lærte han alt muligt udenad – og drev spøg dermed (...) Hans omhu for os børn var meget stor. Han havde altid tid og lyst til at tage sig af os. Med den livlige meddelssomhed, som prægede ham, fik vi del i alle hans interesser. Han gik ivrigt op i sagførervirksomheden, især retssagerne, der dog er den magreste del af bedriften. Vi levede med i processerne, i glæde over vundne og dyb forundring og sorg over de tabte«.

Efter 30 år i Thisted flyttede Billeskov Jansen til København, han ville tættere på børn og børnebørn, måske savnede han københavnerlivet, der skete jo trods alt mere end i Thy. »Jeg har altid været ærkekøbenhavnner, jeg kom hvert år til København, og to minutter efter ankomsten til Hovedbanegården var det, som jeg aldrig havde været borte« ... betroede han en avis i denne hovedstad.

Den gamle overretssagfører havde formået at gøre et stærkt indtryk på sine omgivelser i Thy, det vidner følgende lille historie om. I begyndelsen af 1970'erne var Kristian Visby som ung advokatfuldmægtig i embeds medfør på besøg hos en gammel mand i Nors. Anledning var et testamente. Da samtalen var forbi, bad manden Visby om at huske at overbringe en hilsen til chefen, Billeskov Jansen, der i tiden omkring første verdenskrig havde bistået ham med købet af en lille ejendom ude på Ballerum. Det mindedes han stadig med taknemmelighed; det lykkedes ikke Visby at gøre ham begribelig, at Billeskov Jansen var død og borte for mange år siden.

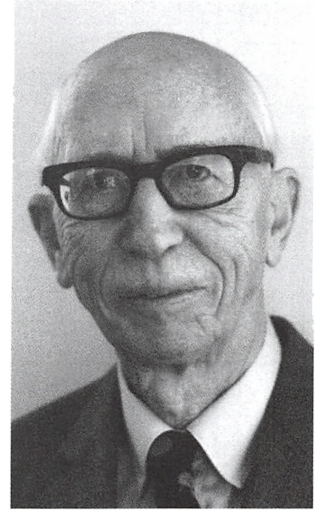
Helt glemt var Thisted ikke for Billeskov Jansen – som man måske kunne få indtryk af i det før nævnte citat fra den københavnske avis.

I mindeordene i Historisk Årbog i 1943 (Billeskov Jansen døde 82 år gammel) oplyses

F. J. Billeskov Jansen,
1907-2002.

Billede fra Thisted-
besøg 1985.

(Tage Jensen / Lokal-
historisk Arkiv for
Thisted Kommune).

det, at den gamle overretssagfører ofte sendte meddelelser om fund i arkiver og biblioteker til Thisted Museums arkiv. Han havde haft et for sin alder mirakuløst helbred, der muliggjorde et travlt otium på biblioteker og arkiver – hver dag fra kl. 11 til 16. Ligesom senere sønnen, litteraturprofessoren, der døde i sommeren 2002, knap 95 år gammel, under protest i øvrigt; der var stadig så meget, han ville nå.

Litterat m.m.

Han havde nu ellers nået en del, overretssagførerens søn, der fra barndommen – så at sige – var skæbnebestemt til den senere livsgerning. Kammeraterne kaldte ham i al fald »Fessor«. »En smuk karriere«, kunne Thisted Amtsavis skrive allerede i 1946, da Holbergforskeren, dr. phil. F. J. Billeskov Jansen, blev udnævnt til professor i dansk litteratur: »Han har gjort en smuk karriere. Kun 39 år gammel beklæder han en af universitetets fornemste og mest betydningsfulde lærestole. Ikke blot som

F. J. Billeskov Jansen – med hatten – holdt talen ved afsløringen af Johan Galsters bronzestatue af Maria med barnet ved Thisted Kirke i 1947. Den 40-årige tidligere thistedbo var på dette tidspunkt en kendt og agtet litteratur-professor. Han havde forfattet indskriften på statuen: »Fødestavn. Moders Favn. Hjerets Savn«. (Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune).

universitetslærer, men også som forsker og skribent har han placeret sig i første række blandt universitetets yngre kræfter«.

De forventninger, der fra studentertiden var blevet stillet til ham, havde han hurtigt indfriet. Så tag en dyb indånding før du læser videre: Cand. mag. i dansk og fransk fra Københavns Universitet 1932, studieophold i

Frankrig 1928 og 1934, universitetets guldmedalje 1936, lærer ved Zahles Seminarium, Hærens Officersskole og Københavns Universitet 1934-38, dr. phil. 1938, lektor i dansk ved Sorbonne 1938-41, fra 1941 docent og 1946-77 professor i dansk litteratur ved Københavns Universitet. Æresdoktor ved universiteterne i Lund 1979 og Oslo 1981. Med-

lem af Videnskabernes Selskab – og af flere akademier, herunder naturligvis det danske. Han nåede at blive formand for praktisk talt alle de foreninger, selskaber og udvalg, der passerede hans vej.

Listen er længere, men ikke så lang som den, der angiver de værker, Billeskov Jansen skrev om såvel ældre som nyere litteratur eller var udgiver af. I kraft af sin lærdom og sin flid – som akademisk og folkelig pædagog, som forfatter, som udgiver og som kommentator – kom han til at gøre den danske litteratur mere nytte end nogen anden af sine samtidige.

Foruden alt det løse, der flød fra hans fyldepen ud i aviser og tidsskrifter. Det seneste bidrag til Thisted var i forbindelse med et såkaldt »identitetsprojekt« i 2001, hvor den tidligere professor – og thistedbo – var still going strong ved skrivebordet og på opfordring gav sit bidrag til artikelsekserien i den lokale avis – naturligvis. Virkelyst og skriveenergi var usvækket til det sidste, og den høje alder kunne afføde denne kommentar: »Det virker lidt overdrevent!«

Stærke gener

F. J. Billeskov Jansen trak sig tilbage fra professorgerningen på grund af alder 1977 og var i 70'erne en af de få, der uforfærdet offentligt gjorde modstand, da det marxistiske tyranni på dette tidspunkt underlagde sig universiteterne. Men han fortsatte længe sin forelæsnings- og foredragsvirksomhed uden for universitetet.

Trods kampen mod marxisterne er det på den anden side vanskeligt at finde eksempler på, at han for alvor har været i den offentlige vridemaskine. Snarere tværtimod. Selv Ekstra-Bladet har fundet bogstavkombinationer frem, der sjældent luftes, idet avisen har kaldt

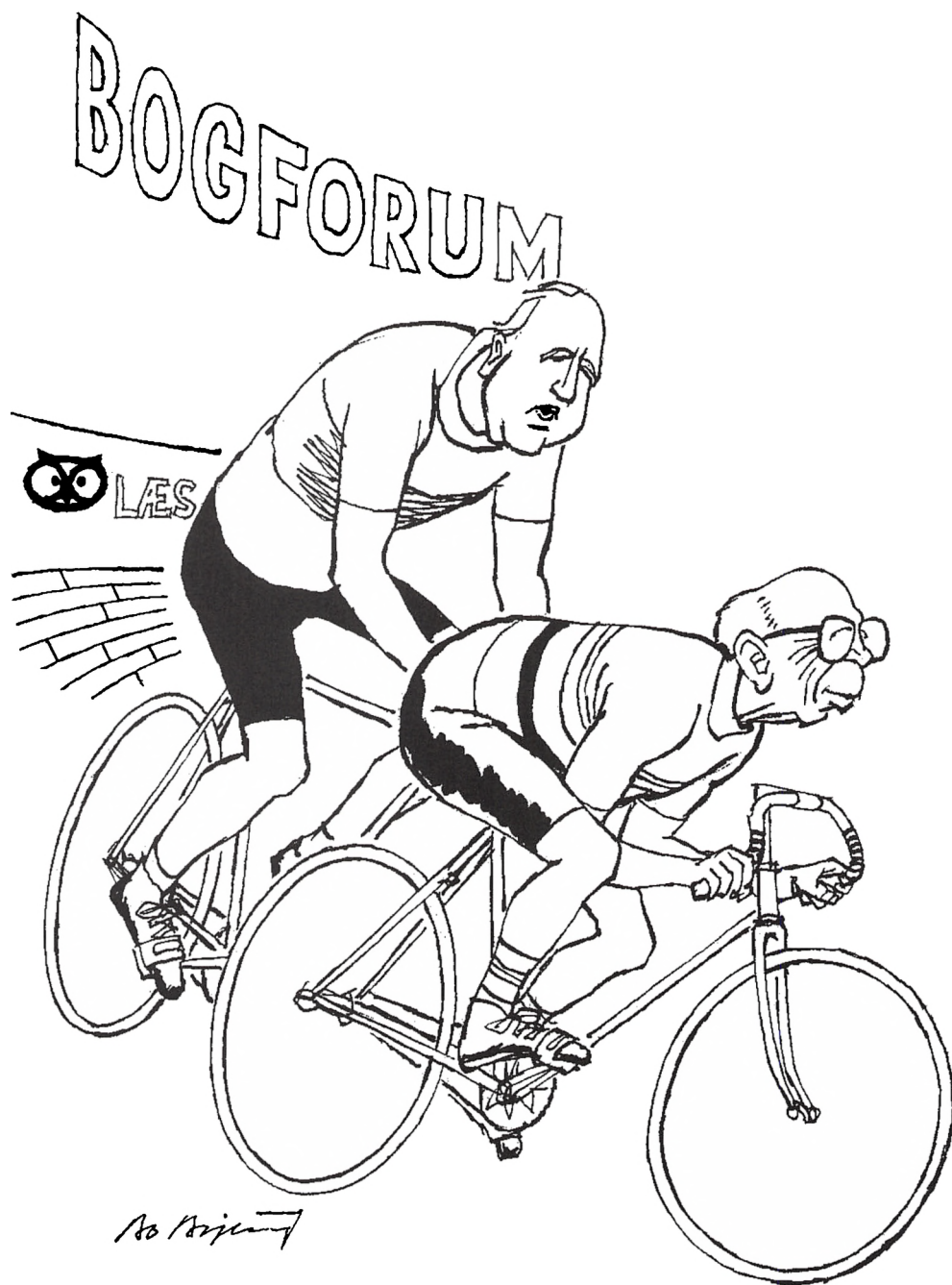

F. J. Billeskov Jansen – som Hans Bendix så ham under forsvaret af en disputats i 1968.

Billeskov Jansen for »dansk litteraturforsknings grandseigneur« (dvs. ædle herre).

»Jeg har været heldig at bevare helbredet. Det ligger i generne. Helt fra min tip-oldefar, biskop Rasmus Jansen, er vi blevet gamle i slægten. Han skal have sagt, at vi Jansen'er dør først, når vi bliver slået ihjel med knipler«, erklærede Billeskov Jansen, da avisen interviewede ham op til hans 90 års fødselsdag i 1997. Det blev dog en lungebetændelse og efterfølgende svækkelse, der i 2002 kom til at sætte det sidste punktum.

I Politikens nekrolog konstaterede professor Thomas Bredsdorff, at en epoke var slut: »Med F. J. Billeskov Jansens død forsvinder den humanistiske videnskabsmand, der vidste det hele. Hans fag var den danske litteraturhistorie og æstetik, men verdenslitteraturen havde han

Forum i København var tidligere ramme om seksdagesløb og i dag forum for bogmesse. Her i Politiken-tegneren Bo Bojesens version par nr. 1: Klaus Thorvald Risbjerg og Frederik Julius Billeskov Jansen. 1995. Fra »Det er forbudt at kede sig«.

også lige fået læst og sat på begreb. Hvortil kom videnskabshistorien, plus det løse. Billeskov var den sidste »polyhistor«, som det hed med et ord, der er lige så glemt som sit indhold, man-gekyndighed«.

Paradisets Have

Men det begynder i Thisted – det alt sammen. Det er her, Paradisets Have ligger. Mellem Vestergade og Rosenkrantzgade:

»Når tvillingerne bliver store nok, behøver vi ikke de fremmede børn i haven«. Sådan har jeg sagt, da jeg var otte år. Min mor fik sine børn fra 30. september 1907, da jeg blev født, og til 25. januar 1912, da mine tvillingebrødre ankom. Derimellem en søn og en datter, altså fem børn på mindre end 4 1/2 år. Haven var tilværelsens centrum for disse fem og legeplads for adskillige andre børn. Også da tvillingerne blev større, for de fik selvfølgelig deres egne kammerater med ind i haven. Denne lå mellem familiens hus, Vestergade 38, og en stille vej, Rosenkrantzgade. Det var en stor have, syntes vi. I dens midte stod et vældigt lindetræ, hvis grene ved støtte af nogle stolper og lægter dannede et skyggefuldt dække. Her stod et stort aflangt bord, ved hvilket der sommerdage kunne spises middag og aftensmad af familien og liggende gæster. Der var et kæmpehøjt pæretræ, med verdens bedste gråpære, kun var det svært at plukke dem, og de fleste faldt overmodne i græsset. Så var stikkelsbærbuskene lettere tilgængelige, for ikke at tale om ribsene og grønærterne. De sidste måtte vi ikke røre; men engang holdt vi gilde på ærtebølge i mængder – og det gav en frygtelig omgang urolige maver den følgende nat for alle havens unger. Far elskede haven højt, og når han kunne få lejlighed dertil, kom han fra kontoret i stueetagen ud i haven, hvor der var skænket eftermiddagskaffe i en solrig krog«.

Cyklisten

F. J. Billeskov Jansens curriculum vitæ var som nævnt langt og bredt som en udsigt over et stykke Thyland. Og mellem æresbevisningerne optræder udnævnelsen til Københavns Citycyklist i 1985. Den var han ikke mindre stolt af. En festlig dag, en ny cykel og en ærestur rundt i byen. Det har også noget med Thy at gøre. Professoren var inkarneret cyklist og gav først den trofaste cykel og følgesvend ro, da han nærmede sig de 90. Alligevel, trods alt: Hver ting sin tid!

Det første møde med cyklen var nu ikke lykkeligt. Han havde lige lært at køre og øvede sig i Rosenkrantzgade. Dumt nok var den cykel, han øvede sig på, ikke firhjulet, og da han hørte en vogn nærme sig omkring et hjørne, blev han usikker, ville hoppe af, faldt og knækkede en fortand mod styret. Skaden blev udbedret med gips og siden slået af flere gange, indtil han som 20-årig fik en solid stifttand, der højt op i alderdommen lyste med sin egen hvidhed i tandrækken:

»Men glæden over at cykle rundt i Thyland, mest på egen hånd, var stor. De lange bakker, det vide udsyn, blev mit landskab for altid«, som Billeskov Jansen fortalte til Dansk Cyklistforbunds jubilæumshæfte »Cykler på tværs« i 1995. »13 år gammel kørte jeg med en jævnaldrende, den senere tandlæge Knud Transkjær, Jylland rundt på cykel. Det var i 1921, året efter genforeningen. Vi kørte ned langs Vesterhavet til Sønderjylland over Løgumkloster til Sønderborg og Als. Videre over Himmelbjerget til Randers og i et stræk over Mors til Thisted. Vi kørte i spejderdragter og havde telt med. Det var som at erobre hovedlandet«.

Billeskov Jansen havde et halvt århundrede tidligere været inde at vende i det samme indre og ydre Thy-landskab. Det var, da han i 1947 holdt talen ved afsløringen af Thistedes

vartegn, Maria med barnet, ved kirken. Om barndommens landskab, der »umærkeligt« tegner sine linjer i sindet. Først som helt voksne ved vi, at disse linjer er uudslettelige. Hvad der er højt og lavt, smalt eller bredt, går tilbage til proportionerne i det landskab, vi voksede op i: »Har man lært at køre på cykel i Nordjylland langs seje bakker og med den aldrig hvilende vind i ryggen eller i ansigtet – mest i ansigtet! – så er en cykeltur ethvert andet sted ikke nogen rigtig cykeltur. Den stærke-

ste hjemlængsel i en thybo er længslen efter de store, træfattige vidder, udsynet, blæsten i ansigtet. Bøgeskoven er yndig, synes vi, og Norge og andre bjerglande er storslåede, men kommer vi tilbage til Thy, så genkender vi os selv i disse bakker og plantager og vandløb, i Limfjorden og Vesterhavet«.

Bedre kan det ikke udtrykkes; mere er der ikke at sige. Men dermed er ikke sagt, at thyboer skulle være bedre end andre; dog er det en kendsgerning, at disse andre ikke har Thy.

Kilder:

»Min far var sagfører«. Redigeret af Christian B. Schjørring, Vagn Bro og Detlef Thomsen. Lohses Forlag 1963. (Oprindeligt et radioforedrag 1961).

»Danske hjem i tyverne og trediverne«. Redigeret af Margrethe Spies. Vintens Forlag 1980.

»Læsefrugter«. Af F. J. Billeskov Jansen. Rosinante 1995.

»Det er forbudt at kede sig«. Redigeret af Janus Billeskov Jansen og Hans Hertel. Gyldendal 2003.

Diverse årgange af Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred.

En uberettiget næse

af Jens-Henrik Bech og Anne-Louise Haack Olsen

I arkivet på Museet for Thy og Vester Hanherred ligger en korrespondance mellem Nationalmuseet og det relativt nystartede museum i Thisted. Brevvekslingen belyser blandt andet baggrunden for oprettelsen af museet og forholdet mellem dette og Nationalmuseet, især når det gjaldt arkæologiske udgravninger af egnens mange gravhøje.

I sin 100-årige historie har Thisted Museum som hovedregel haft det bedste forhold til Nationalmuseet i København. Alligevel følte Nationalmuseets noget enevældige direktør, Sophus Müller, sig i 1907 foranlediget til at sende det relativt nystartede museum en næse: Han mente at have erfaret, at museet foretog unødvendige udgravninger i fredningsværdige gravhøje.

Sophus Müller kendte på dette tidspunkt ikke meget til det nystartede museum i Thisted, og ret beset er der ikke noget at sige til, at han straks tog skridt til at kvæle en sådan lokal udgravningsaktivitet i fødslen. Der fandtes på dette tidspunkt ikke nogen lov om fredning af fortidsminder på privat jord, og Nationalmuseets indsats var koncentreret om at overtale så mange private lodsejere som muligt til frivilligt at lade deres fortidsminder frede. I disse bestræbelser benyttede man lokale hjælpere, herunder forfatteren Johan Skjoldborg, der er en af de medvirkende i denne historie. Heldigvis lykkedes det at få fredet et stort antal fortidsminder efter frivillighedsprincippet. De kan i dag kendes ved en granitsten med krone og indskrift FM : Fredet Mindesmærke. I de tilfælde, hvor forsøget på fredning mislykkedes, var der imidlertid intet, der forhindrede ejeren i at grave højen ud eller lade andre gøre det, og sælge fundene til højestbydende. Det var i sådanne situationer, Nationalmuseet eller de lokale museer kunne yde en indsats for at redde fund og oplysninger. Først i 1937 blev denne

situation ændret ved Rigsdagens vedtagelse af naturfredningsloven.

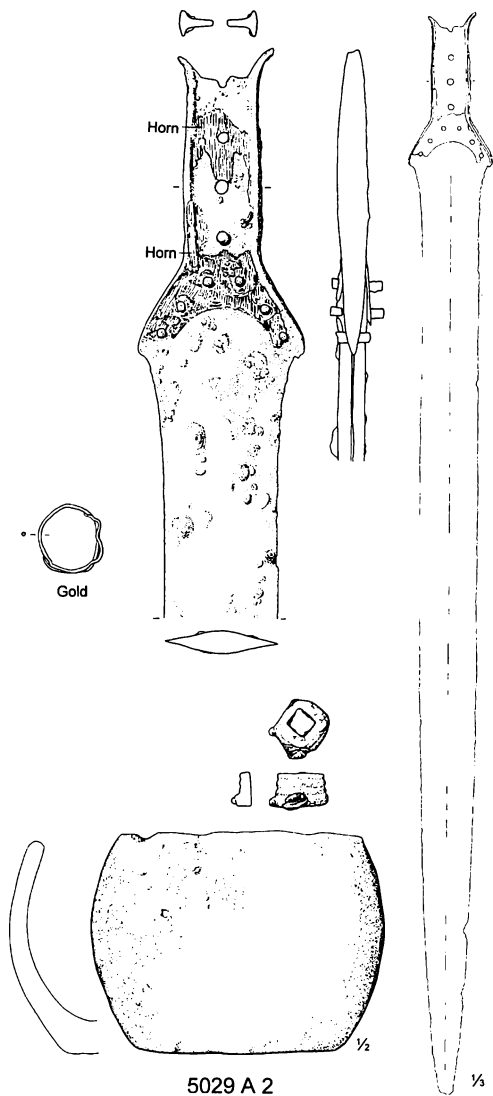
Et nødråb fra Hørsted

Tingenes tilstand i begyndelsen af 1900-årene fremgår bl.a. af et brev fra lærer Tilly i Hørsted til Nationalmuseet. Brevet er skrevet i 1903 få måneder før etableringen af Historisk Samfunds første bestyrelse, i hvilken lærer Tilly også fandt sæde. Det indeholder bl.a. følgende opfordring til Nationalmuseet :

... En nærboende Mand har fundet en del Urner med Laag og Ornamentik paa og adskillige Omstændigheder tyder paa, at en kyndig Ledelse ved Udgravninger i nogle af de mange Høje, der her ere samlede paa saa at sige et Sted, kunde give noget Udbytte. Skulde man være tilbøjelig til at foretage en Undersøgelse og ønske Bistand fra interesseret lokal Mand, er jeg villig til at stille mig til Deres disposition – den vandalisme, der raader ved Folks behandling af vore Oldtidsminder, kunde maaske indskrænkes, naar der blev foretagen sagkyndig Udgravning af Højene og Befolkningen saa, hvorledes sligt skulde behandles og hvilken Omhu, der skulde udvises ved at bringe det frem for Lyset i uskadt Stand ...

Museum i Thisted

Man skulle tro, at oprettelsen af et lokalt mu-

Gravfund fra ældre bronzealder bestående af et bronzesværd med rester af et hornfæste, en bronzedupsko fra den forsvundne træskede, en lille guldring samt et lerkar. Fundene stammer fra en stenki- ste i den sløjfede Svinhøj ved Jestrup i Sønderhå sogn og blev i foråret 1903 ved lærer Tillys mellem- komst indsendt til Nationalmuseet. Her var man meget glad for fundet, ikke mindst fordi det »...hid- rører fra en Egn, der er lidet kendt, og hvorfra der kun foreligger meget faa Fund ...«. ³ Takket være oprettelsen af et museum i Thisted skulle dette ænd- re sig markant i de følgende årtier.

seum, der kunne tage vare på tingene, måtte være en kærkommen begivenhed for Nationalmuseet, men ud over de mere eller mindre professionelle gravrøvere var Sophus Müller også stærkt på vagt over for de mange nystar- tede provinsmuseer, der blev set som konkurrenter i bestræbelserne for at sikre eventuelle fund for Nationalmuseet.

Frk. Augusta Zangenberg, der var en af fortalere for oprettelsen af museet, skrev i juni 1903 et brev til Sophus Müller, som hun tidligere havde haft med at gøre, og indbød ham eller en anden repræsentant for Nationalmuseet til at deltage i et møde i Thisted med henblik på etablering af et museum og oprettelsen af et historisk samfund for Thy og Vester Hanherred. Hvad svaret var, ved vi ikke, men da mødet blev afholdt den 6. juli samme år, forlyder der ikke noget om, at repræsentanter fra Nationalmuseet var til stede. Man må nok gå ud fra, at man her ikke så nogen grund til at tage affære.

En næse fra Nationalmuseet

Affære tog man til gengæld fire år senere, da følgende syrlige brev afgik fra København:

Kjøbenhavn, d. 24. August 1907

Hr. Lærer N. Sodborg
Thisted Museum
Thisted

Fra Forfatter Johan Skjoldborg, der velvillig bi- staar Nationalmuseet i Arbejdet for Fredlys- ningen af Oldtidsminder, er meddelelse modta- gen om, at De paa Thisted Museets Vegne har udgravet en velbevaret Gravhøj, der af Hr. Skjoldborg var udset til Fredlysning, hvortil Ejerens Samtykke vilde kunne opnaas. Kun var Sagen ikke bragt i endelig Orden.

De havde ikke været i Kundskab om, at der var ført Forhandling om Højens Fredning; fra denne Side set kan der altsaa ikke bebrejdes Dem eller Thisted Museum noget.

Derimod er det jo ved denne Sag kommet frem, at De eller det ærede Museum udgraver velbevarede Høje, der egne sig til Fredlysning.

Jeg tillader mig herved at gøre opmærksom paa, at dette er ganske imod de Maal og Principer, som Nationalmuseet hævder. Hvad der kan fredlyses, bør ikke udgraves. Overhovedet finder Nationalmuseet det ikke rigtigt, at den, som ikke raader over tilstrækkelig Kendskab, Uddannelse, Instrumenter og Midler, foretager Udgravninger af Mindesmærker.

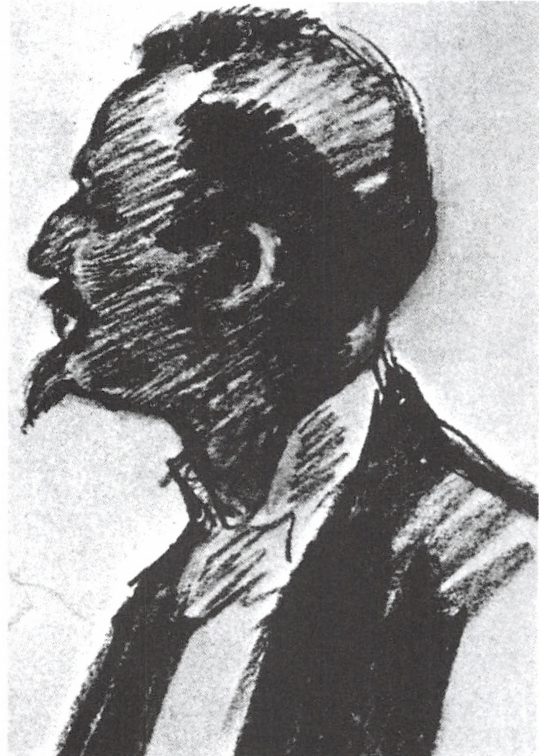
Jeg skulde i hvert Tilfælde henstille, at Thisted Museum ikke gaar til nogen Højgravning uden forud at have meddelt Nationalmuseet det, for at dette efter Forholdene kan ytre sig om Sagen. Museets behagelige Svar herpaa udbedes.

Jeg var i Fjor i Thisted Museum for at træffe Aftale om de to Museers indbyrdes Forhold, men kunde ikke opspørge nogen af Bestyrelsens Medlemmer; de vare bortrejste.

Ved denne Sag lægger jeg Vægt på den Velvillie, som Nationalmuseet kan vente at finde hos dem, der have Interesse for vor Oldtid. Men jeg skulde dog tillige, da De er i Stilling som Lærer, tillade mig at erindre Dem om Cirkulæret til Skoledirektionerne af 18. Maj 1896, der mulig ikke er Dem bekendt. Et Eksemplar følger hermed.

De staar herefter som Lærer først og nærmest i Forhold til Nationalmuseet, og jeg tillader mig at udbede mig Deres behagelige meddelelse om, at De erkender Dette.

Ærb. Sophus Müller

Sophus Müller, den magtfulde direktør for Nationalmuseets 1. afdeling fra 1892 til 1921, tegnet af P. S. Krøyer i 1888. S. Müller var én af de helt store skikkelser i dansk arkæologisk forskning, men også kendt for sin noget diktatoriske facon.

Lærer Sodborg tager til genmæle

Uanset de høflige vendinger er der ikke noget at sige til, at brevet er faldet lærer Sodborg noget for brystet, og han giver svar på tiltale:

Til
 Hr. Direktør Sophus Müller
 Nationalmuseet
 København. –

Som Svar paa Deres ær. Skrivelse af 24. ds. tjener flg.:

1. Jeg tillader mig, baade paa Thisted Museums og egne Vegne, at fremkomme med en bestemt Protest mod, at vi »udgraver velbevarede Høje, som egner sig til Fredlysning«.

Den omtalte Høj vilde Ejeren selv have udgravet og sløjfet og Pladsen beplantet, saaledes udtalte han sig for mig.

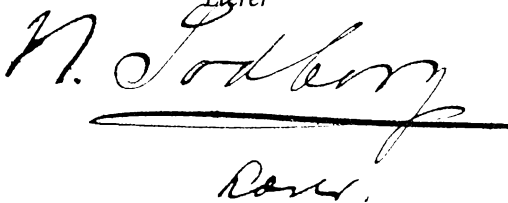
2. Iøvrigt var det ikke mig, som ledede Udgravningen af nævnte Høj, men Lederen af Thisted Museum, Hr. Lærer P. L. Hald, som er en dygtig og Kyndig Mand paa dette Omraade, og som er i Besiddelse af baade Kundskab og Instrumenter til at foretage i det mindste mindre Udgravninger, og større Udgravninger har Museet slet ikke indladt sig paa. Museet er under hans ledelse i de bedste Hænder.
3. Museet indlader sig ikke paa udgravninger uden Nødvendighed, naar det kan ses, at Minderne er viede til undergang. –

Der er saaledes ingen berettiget Grund til at tage saa skarpt paa denne Sag, som De har tilladt Dem. – Iøvrigt vil De ret snarest faa nærmere Meddelelse fra Museets Formand el. Leder. –

Det skal være mig en Fornøjelse at støtte Nationalmuseet i dets Arbejde, som har min største Interesse, og jeg skal til enhver Tid beredvillig besvare de Forespørgsler, som det maatte tilstille Mig, uden at jeg dog agter at beskæres min Ret til ogsaa at støtte Thisted Museum i dets Arbejde, hvis jeg maatte ønske det.

Ærb. N. Sodborg

Lærer

N. Sodborg

Lærer Niels Sodborg med sin hustru Ane. I sommeren 1903, samtidig med stiftelsen af Historisk Samfund, flyttede lærer Sodborg fra Øsløs til Vesløs, hvor han virkede som lærer og kirkesanger i 35 år.

Det cirkulære, Sophus Müller ikke undlader at gøre lærer Sodborg opmærksom på, pålagde landets skoledirektioner – ligesom i øvrigt også politimestre, amtsforvaltere og amt-mænd – at føre tilsyn med, at reglerne omkring fredning blev overholdt, samt at fundne oldsager indgik til Nationalmuseet. Man var på dette tidspunkt så småt begyndt at indføre en antikvarisk lovgivning for offentligt ejede arealer – præstegårdsjord, statsskove og jernbaner og veje, men som nævnt ikke for privatejet jord.

P. L. Hald svarer Nationalmuseet

Lærer Sodborg lod Nationalmuseets forespørgsel gå videre til P. L. Hald, der giver en rolig og saglig redegørelse for sagens forløb. Den er bevaret i museets arkiv i form af Halds kladde til det svar, der blev sendt til Nationalmuseet:

Skolegade, Thisted d. 31/8 07

I Anledning af en til Herr Lærer N. Sodborg, Vesløs fra Nationalmuseet afsendt Skrivelse som jeg ved Lejlighed er bleven bekendt med maa det maaske være mig tilladt som Bestyrer af den historiske Samling i Thisted og som Deltager i den i ovenfor anførte Skrivelse berørte Udgravning af en Høj paa Lyngholm, Øsløs Sogn at udtale følgende:

Jeg kan ikke andet end beklage, at Nationalmuseet i den Anledning tilsyneladende har faaet en Opfattelse af vort Arbejde, som vi ikke for vor egen Skyld er vel tjente med.

Hvad bemeldte Udgravning i Særdeleshed angaar, da forholder Sagen sig saaledes. Herr Lærer Sodborg var ved at tale med Ejeren af Højen bleven opmærksom paa at denne vilde have Højen sløffet og kørt bort, dels fordi at den laa i en paabegyndt Plantning og dels fordi den muligvis kunde indeholde »Kostbarheder«. Da Herr Sodborg skønnede, at dette var Mandens faste Forsæt, bad han om, at den historiske Samling i Thisted maatte foretage Udgravningen. Dette blev os tilstaaet. Under Arbejdet med Udgravningen kom Manden tilstede, og da vi var færdige, og han havde overbevist sig om, at der intet fandtes i den, bad vi ham om at lade Højen staa ubeplantet mod at vi fyldte Udgravningen op og lod den besaa med Græsfrø. Dette fik vi ham til, men hverken før eller efter Arbejdet nævnede Manden med et Ord, at der havde været tale om at fredlyse Højen. Havde det

været Tilfældet, vilde vi sidst af alle have udgravet den. Dette erfarede jeg først ved at læse Nationalmuseets Skrivelse. Derimod blev der fortalt mig, at to eller tre Høje, som laa umiddelbart Nord for den omtalte Høj paa en anden Mands Ejendom var eller skulde fredlyses.

Hvad Udgravning af Høje her fra Samlingen i Almindelighed angaar, da maa jeg maaske nævne, at det er noget vi nødtigt inddrager os paa og vi udgraver kun Rester af Høje, naar de ønskes bortfjernede eller er helt ødelagte. I de 3 Aar Samlingen har bestaaet er der ved Bestyrelsen og Underskrevne udgravet 5 Rester af Høje og alle disse Udgravninger er foretagne med al den Omhu, som vi har været i Stand til at udvise.

I øvrigt maa jeg bestemt hævde, at det fra vor Side, uden at vi, saavidt mig bekendt, er bleven opfordret fra Nationalmuseet, altid har været Mening, at dersom vi muligvis ved Lejlighed stod over for Fund, som vi kunde skønne havde mere end almindelig Interesse eller fik Meddelelse om saadanne, da straks at lade Meddelelse gaa til Nationalmuseet.

Det vil jo være indlysende, at vi ønsker at staa i et godt Forhold til Nationalmuseet. Vi har aldeles ikke villet optræde som Nationalmuseets Konkurrent her paa Egnen; vi har villet søge at vække Interesse for Landsdelens historiske Minder og søge at redde, hvad reddes kunde af de mange Oldsager som aarlig findes for at hindre, at de blev købt af Opkøbere; thi vist faa Steder her i Landet gør saadanne Antikvitethandlere bedre Forretninger og vist faa Steder er saa mange Høje plyndrede og ødelagte for Vindings Skyld som her i Thy. [Eksempelvis skal jeg nævne, at i vinteren 1901-02 havde en hjemvendt Amerikaner i Løbet af et Par Maaneder opkøbt o. 1000 smukke Stykker Flintredskaber af mange forskellige Former og Størrelser. Det er den Slags Ting som Samlingen her vil protestere mod, og søge at erholde dels ved Køb og dels ved Gave.]'

Til Slutning maa jeg hævde, at hvad angaar Fredning af Fortidens Minder, da vil baade Minderne og Nationalmuseet ikke have varmere Talsmænd her paa Egnen end Bestyrelsen for Historisk Samfund for Thy og Hanherred og Underskrevne.

Jeg beklager at da Herr Direktør S. Müller sidste Sommer besøgte Samlingen hverken talte med Formanden for Historisk Samfund Herr Redaktør Aaberg eller Underskrevne, da dette vilde have været af stor Interesse for os.

Ærbødigst [P. L. Hald]

Ungdomsbillede af P. L. Hald, leder af Thisted Museum fra dets oprettelse i 1903 til sin død i 1958. Billedet stammer fra 1897, hvor Hald var 25 år gammel. Hans indsats for arkæologien i Thy var præget af stor indsigt og omhu, hvilket også afspejler sig i hans mange udgravningsberetninger.

Svar fra København

Sophus Müller må nu ud med en beklagelse til lærer Sodborg, samt et imødekommende svar til P.L.Hald, hvor Müller dog ikke undlader endnu en gang at rette en skjult bebrejelse mod Thisted Museum:

Kjøbenhavn, d. 14. September 1907

Hr. Lærer N. Sodborg
Vesløs Skole

Af Deres ærede Brev af 29.f.M. fremgaar, at jeg rettere skulde have henvendt mig til Hr. Kommunalærer Hald end til Dem, idet De ikke, hvad der var meddelt mig, er Formand for Thisted Museum. Fra denne, Hr. Kommunalærer Hald, har jeg modtaget en fuldstændig tilfredsstillende og imødekommende Skrivelse. Jeg kan saaledes undlade at besvare Enkelthederne i Deres Brev og beklager kun, at jeg henvendte mig til Dem.

Ærb. Sophus Müller

Kjøbenhavn, d. 14. September 1907

Hr. Kommunalærer P. L. Hald
Thisted

Jeg maa paa Nationalmuseets Vegne meget takke for Deres ærede Skrivelse af 8.f.M. Det har været mig en stor Glæde at modtage denne.

Samtlige Deres Ytringer have min fuldstændige Tilslutning, og jeg betragter det omtalte som et godt Grundlag for Samvirken mellem Museerne i Fremtiden.

Om den Sag, som har fremkaldt vor Forhandling, skal jeg indskrænke mig til følgende Bemærkninger. Thisted Museum har udgravet en Høj, som Nationalmuseet ved sin Udsending havde udset til Fredning, og som, efter hans Meddelelse, kunde blive fredlyst. Havde Thisted Museet forud forhandlet med Nationalmuseet om den paatænkte Udgravning, vilde det være blevet oplyst om Forholdet.

Ikke blot af Hensyn til Muligheden af lignende Forhold men ogsaa i Almindelighed skulde jeg henstille, at Thisted Museum ikke vil

skride til Højudgravning uden forud at have givet Nationalmuseet Lejlighed til at ytre sig om Forehavendet. Dette overholdes ufravigelig af alle de ældre og større Provinsmuseer.

I øvrigt skal jeg næste Sommer søge at træffe Dem i Thisted, idet jeg med Glæde vil forhandle med Dem om Museernes gensidige Forhold.

Sophus Müller

En erklæring fra Øsløs

P. L. Hald ville dog ikke have siddende på sig, at han skulle have udgravet en høj, der stod foran fredning, og han fremskaffede derfor

Resterne af Svinhøj ved Jestrup i Sønderhå sogn set fra sydøst med den store stenkiste, hvor sværdet blev fundet, samt en mindre stenkiste uden fund. Fotograferet ved Nationalmuseets undersøgelse i august 1903. Den store høj i baggrunden er Baunehøj, der blev fredet i 1880 af sin ejer, husmand P. Jensen Kvejborg.

en erklæring fra ejeren som dokumentation for sin opfattelse af sagen. Om denne nogen- sinde blev sendt til Nationalmuseet, ved vi ikke.

Erklæring

Undertegnede bevidner herved, at da Thisted Museum fik min Tilladelse til at udgrave min Høj paa Lyngbjerg, var der ikke sket Henvendelse til mig om Fredning fra Nationalmuseet. – Ligeledes bevidner jeg, at det var min Hensigt selv at undersøge omtalte Høj og beplante Pladsen.

*Tusbjerg i Øsløs d. 3-11-07
J. Chr. Dahl*

Hvad der oprindeligt har startet misforståelsen, hvis der er tale om en sådan, er ikke helt klart. På Lyngbjerg lå flere høje, og de tre høje, der blev omtalt i P. L. Halds brev til Sophus Müller, lå alle i hede i nærheden af hinanden. Hvor skellet gik, kunne være vanskeligt at fastslå, og det er muligt, at Johan Skjoldborg troede, at de havde samme ejer, og at den omdiskuterede tredje høj også var med i aftalen om en fredning. Det kan også være, at Skjoldborg regnede med, at han efter lidt overtalelse kunne lokke ejeren af den tredje høj til at lade den frede ligesom de to på nabolodden. Ifølge en samtidig beretning var Johan Skjoldborg i besiddelse af et meget charmerende væsen og en stor overtalelses- evne, og han sparede ikke på nogen af delene, når det gjaldt fredningssagen.²

Det videre forhold til Nationalmuseet

Den lille kurre på tråden mellem Thisted Museum og Nationalmuseet var hurtigt glattet ud, og i de følgende år forløb samarbejdet

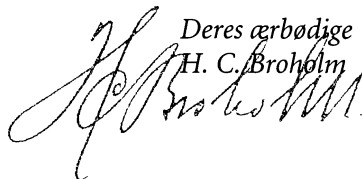
uden problemer og i en venlig atmosfære. Især udviklede der sig et varmt venskab mellem museumsleder P. L. Hald og Nationalmuseets bronzealderekspert H. C. Broholm. I korrespondancen i museets arkiv kan man følge, hvordan deres forhold udvikler sig. Det første brev er fra 1929, formentlig efter Broholms første besøg på Thisted Museum, der tydeligvis nu opfattes som samarbejdspartner og ikke som en konkurrent:

Ungarnsgade 33, IV 4/8.29

Hr. Museumsinspektør Hald!

Jeg beder Dem modtage min hjerteligste Tak for al Deres Venlighed og Hjælpsomhed mod mig under mit besøg i Thisted. Mine Fotografier fra Museet blev udmærkede, og jeg er meget glad for alt det materiale, jeg fik indsamlet. Det var virkelig glædeligt at se, hvor mange fortrinlige Fund fra et begrænset Omraade af Landet og fra en meget begrænset Periode af Oldtiden, Museet i Thisted er i Besiddelse af. Jeg har desværre endnu ikke faaet undersøgt, om der findes et fotografi af Guldringen fra Vester Vandet; men jeg har ikke glemt det og skal nok se efter.

Endnu en Gang hjertelig Tak for al Deres Hjælpsomhed og Elskværdighed

*Deres ærbødige
H. C. Broholm*

Fem år senere, i 1934, er Broholms tone nærmest kammeratlig. Han er på en større rundrejse til provinsmuseerne for at indsamle materiale til sit store værk Danmarks Bronzealder, der udkom i 1943-49, og er nået til Haderslev:

p.t. Haderslev 5/8.34

Kjære Hr. Hald!

Allerførst vil jeg bringe Dem min hjerteligste Tak for den udmærkede Modtagelse, jeg fik hos Dem i Thisted. Det var baade fornøjeligt og lærerigt for mig. Jeg fik godt Udbytte i Nykøbing, endog bedre end ventet, ligeledes godt Udbytte i Aarhus og i Horsens. Nu er jeg i Haderslev, hvor jeg dyrker Udgravning om Dagen, Museumsstudier om Aftenen, og de synes ogsaa at give godt Udbytte. Jeg venter 60-70 Fund fra ældre Bronzealder ogsaa her. Jeg er ved at faa Bronzealder paa Hjernen, som man siger, det er det eneste, jeg interesserer mig rigtigt for. Jeg har i de sidste Dage været til Hjemstavnskursus i Askov; naar det en Gang bliver i Thy, haaber

jeg at kunne forelægge mine Undersøgelser over Limfjorden i Bronzealderen. Saa morer jeg i hvert Fald Dem og mig.

Dr. Brøndsted var meget glad fordi Museet maatte faa det Bronzefund, vi talte om, og han vil saa vidt jeg kan forstaa gerne give det, vi talte om, Fotografier m.m. fra Ginderup; men det var jeg jo klar over. Nationalmuseet møder saa megen Imødekommenhed og Hjælp fra Thisted Museum, saa at vi er glade over at kunne gøre lidt igen. For øvrigt kommer Brøndsted nok snart til Thisted, da han jo skulde op til Ginderup og grave – bare han nu kan taale det.

Jeg haaber, at vi ses i Efteraaret i København....

Broholm kom dog ikke med til hjemstavns-kurset i Thy, der blev afholdt i begyndelsen af august 1947, men det nære forhold til P. L. Hald og Thisted Museum trivedes fortsat, ligesom de gode relationer til Nationalmu-seet.

Efterskrift

Der er sket meget på 100 år – både for mu-seet og for fortidsminderne. I dag er admini-strationen af Museumsloven gennemregule-ret på en måde, som man ville have haft svært ved at forestille sig for 100 år siden. Der bliver foretaget langt flere og større udgravn-inger, hvilket bl.a. har resulteret i et vok-sende kendskab til den forhistoriske bebyg-gelse og det samfund, der lå bag de mange gravhøje. Denne viden havde Broholm og

H. C. Broholm var i de sidste 25 år af P. L. Halds virke Nationalmuseets bronzealderekspert, og selv om han var godt 20 år yngre end Hald, udviklede der sig et nært venskab mellem de to. Billedet stam-mer fra omkring 1963.

P. L. Hald fotograferet uden for Thisted Museum af H. C. Broholm formentlig engang i 1940-erne.

Hald ikke mulighed for at opnå, men deres tid var stadig »den gyldne tid« i hvilken hovedparten af fundene i museets enestående bronzeaderssamling kom i hus og blev reddet for eftertiden – ikke mindst takket være talrige, hurtige udrykninger og udgravninger forestået af P.L.Hald sammen med ét eller flere medlemmer af Historisk Samfunds bestyrelse.

For øvrigt, hvad med gravhøjen i Øsløs, som gav anledning til den ufortjente næse? I dag er den fredet og ligger dermed trygt blandt andre fredede høje på Lyngbjerg. Hvem ved, om dette også havde været tilfældet, hvis ikke museet i Thisted havde taget affære dengang i 1907?

Noter

1. Overstreget i P. L. Halds kladde .
2. Richardt Gandrup: Johan Skjoldborg som jeg husker ham. Historisk Årbog 1961, side 323-36.
3. Citat fra brev af 5. maj 1903 fra Hans Kjær, Nationalmuseet til lærer Tilly. Tegningerne af gravfundet stammer fra E. Aner, K. Kersten og K.-H. Wilroth : Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen bd. XI, Thisted Amt. Neumünster 2001.

»Sejr«, »Niels Juel« og »Tertius« – KFUM-spejdernes både

af Erik A. Lauridsen

KFUM-spejdernes første gruppeleder fortæller her om årene 1984 til 2002, i hvilken periode KFUM-spejderne i Thisted, foruden de traditionelle spejderfærdigheder, også havde sejlsport som integreret led i gruppens arbejde.

Den 18. december 1963 blev afdelingen af KFUM-spejderne i Danmark – Niels Juels Gruppe i Thisted – anerkendt af korpsets hovedkontor i København. Det blev til en levedygtig og engageret enhed, hvis medlemstal stød og roligt voksede år for år.

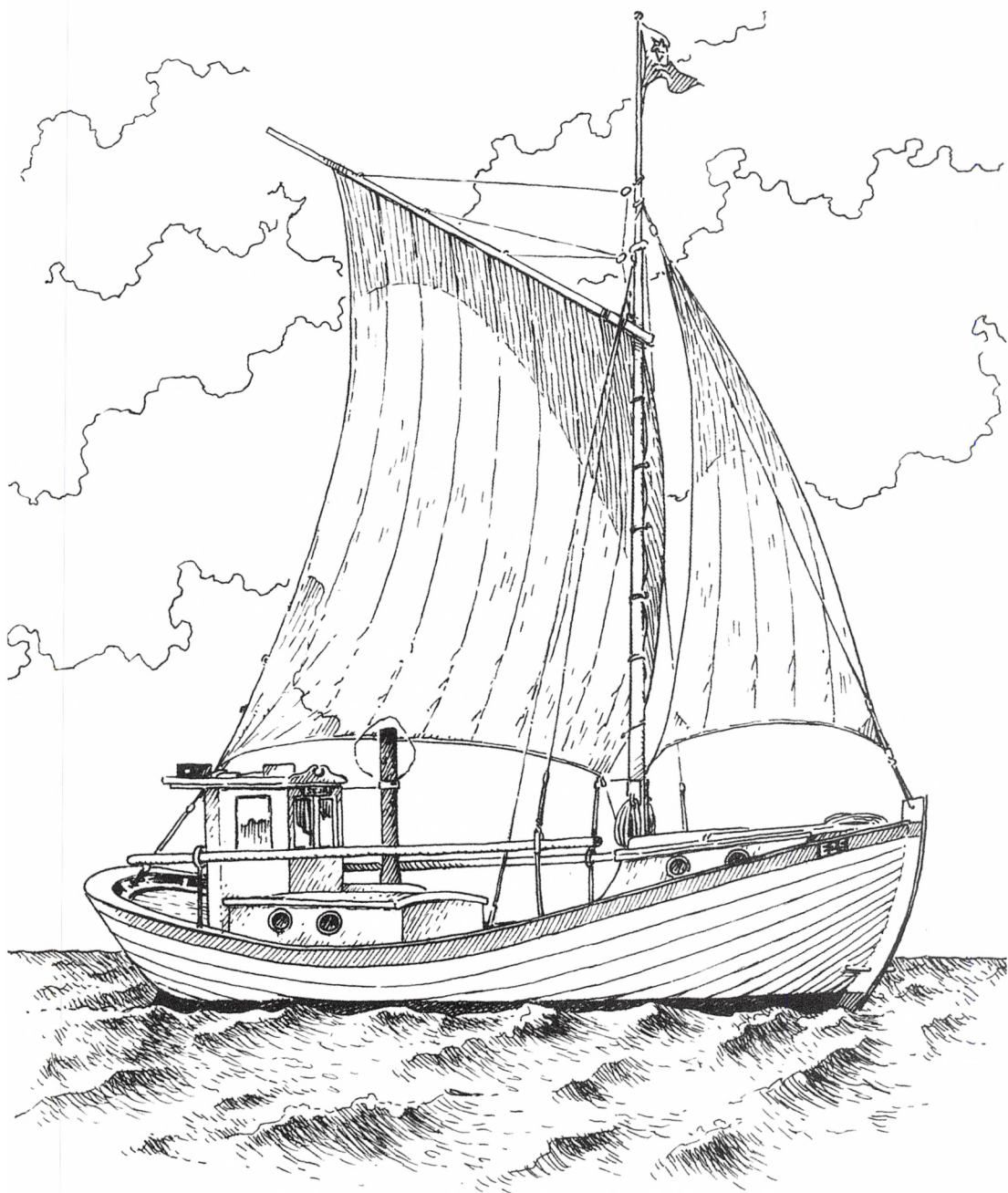
Gruppen kan altså i år fejre 40 års jubilæum, selv om dens historie som sådan ikke skal fortælles her. En af gruppens stiftere, Erik Lauridsen, havde gennem mange år en idé om, at intet kunne være mere naturligt, når man boede i Thisted, på bredden af Limfjorden, end at KFUM-spejderne også havde nogle aktiviteter til søs. Den 9. april 1984 blev der derfor nedsat et udvalg bestående af Wagner Fonseca, Svend Næsager og Erik Lauridsen, som skulle undersøge mulighederne.

Normalt er det jo mange penge, der tales om, hvis der skal indkøbes både, som en større gruppe kan få glæde af, så man stod over for betydelige økonomiske udfordringer. Men pludselig en dag dukkede muligheden op. En ung etnolog fra København, Thomas Højrup, havde henvendt sig til Thisted Sejlklub, om man ikke her havde mulighed for at tage sig af en gammel kystbåd, som han var ejer af, og fortsat ønskede at bevare for eftertiden i den tilstand og det udseende, som den i øjeblikket havde. Han havde for nuværende ikke selv den fornødne tid til at vedligeholde båden. Fra sejlklubbens side måtte man besvare henvendelsen negativt, da man her

havde nok at gøre med at opretholde det bestående arbejde.

Henvendelsen fra Thomas Højrup kom tilfældigvis Erik Lauridsen for øre, og han syntes, det kunne være en spændende udfordring for Niels Juels Gruppe, hvis man kunne blive »plejeforældre« for denne kystbåd, som han allerede havde set ligge i havnen i Løgstør, fortøjet ved Limfjordsmuseet. På forhånd havde spejderne lavet en aftale med bådebygger Ole Klemme om, at han ville bistå som konsulent, når man fik behov for det. Under et besøg i København mandag den 21. maj 1984 fik Erik Lauridsen en aftale i stand med ejeren Thomas Højrup. KFUM-spejderne skulle kun betale et lille vederlag i årlig leje, men ellers i øvrigt vedligeholde båden, hvor efter man ville kunne påregne at have båden i 10 år, efter hvilket åremål den skulle leveres tilbage i samme stand, som man havde modtaget den. Spejderne kunne til enhver tid tilbagelevere båden til Thomas Højrup, hvis arbejdet med den skulle overstige spejdernes kræfter. Så nu skete der noget.

I foråret 1984 brugte flere spejderledere en del af sommerferien på hver dag i en uges tid at køre til Løgstør, hvor man ved hjælp af knofedt og maling istandsatte båden under kyndig vejledning af Thomas Højrup. Torsdag den 28. juni 1984 blev båden, professionelt bistået af Thomas Højrup og lederen af Limfjordsmuseet Eske Wohlfart, sejlet til

KFUM-spejdernes første båd »Sejr« eller »T 94 Danmark«, som var det oprindelige navn på kystbåden fra 1942, bygget i Klitmøller. Tegning af Hans Toftdahl.

Thisted, og i de kommende år havde KFUM-spejderne stor fornøjelse af den gamle kystbåd, med navnet »Sejr«, som var bygget med åbent styrehus og »jernpind«, som man kaldte rorpinden. Båden var bygget af den navnkundige skibsbygger Peter Chr. Mortensen i Klitmøller i 1942 med navnet »T 94 Danmark«.

»Sejr« var udstyret med en éncylindret Hundestedmotor, som mange spejdere fik lært at betjene. En sådan motor er et helt specielt stykke mekanik, som skal startes ved hjælp af trykluft og en startpatron, som opvarmer et såkaldt glødehoved. Det var simpelthen ikke alle, som nogensinde fik føling med dette at finde det rette tidspunkt, efter at startpatronen var tændt, og man skulle sætte trykluft på cylinderen for at sætte stemplet i gang. Når motoren så sprang i gang, drejede svinghjulet måske den forkerte vej rundt, og nu var det virkelig en kunst at sætte farten på hjulet ned til nul og på rette tidspunkt give ekstra gas, så hjulet svingede den anden vej rundt. Forinden havde man sørget for, at der igen blev pumpet luft på trykbeholderen, så der var noget at gøre godt med, hvis motoren under vendemanøvren skulle gå i stå, og man skulle i gang med at starte på ny.

»Sejr« var naturligvis udstyret med radiogrej, redningsflåde og redningsveste til alle om bord, så sikkerheden blev tilgodeset på behørig måde. Spejdergruppen fastlagde helt sin egen sikkerhedsprocedure, selv om det må siges at være besynderligt, at der ikke fra det offentlige side kræves ganske bestemte regler overholdt. Men der blev altså ikke stillet krav, når det var til helt privat brug, og båden samtidig var på under 20 brt.

I de følgende ca. fire år havde KFUM-spejderne utroligt mange gode oplevelser på Limfjorden med »Sejr«, men kom dog også ud i større farvande. Den største oplevelse med båden var nok toget til Frederikshavn,

hvor man deltog i Korpslejren (landslejren) 1985. Båden blev brugt af mange spejdere i ugens løb, og man var bl.a. på besøg på Hirsholmene.

Selv om »Sejr« var en dejlig og spændende båd, så var præmisserne dog, at der ikke måtte bygges om på den, selv om der blandt spejderne netop var stor lyst til at ændre konstruktionen, bl.a. med indretning af køjepladser. Thomas Højrup ønskede at bevare båden for eftertiden, som den kystbåd den jo var. Herudover kunne man konstatere, at der snart skulle ofres mange penge på vedligehold af »Sejr«. Det gjaldt nyt tag over kahyt og motorrum, nyt dæk, ny kølskinne o.s.v., o.s.v. Da så pludselig muligheden dukkede op for at købe en båd, i forbindelse med ophugningsstøtte fra EF, blev der indkaldt til ekstraordinært grupperådsmøde mandag den 14. marts 1988. Det førte i første omgang ikke til noget, da man ikke rigtigt havde fundet frem til de rette specifikationer for en ny båd.

Men i begyndelsen af juni måned skete der noget igen, efter at man havde været på besøg både i Esbjerg, Struer og Lild Strand. Det var Lars Kollerups båd »Nordvest« på Lild Strand, man nu ville kigge nøjere på. Her fandt man de muligheder, som Niels Juels Gruppe havde søgt efter og måske var i stand til at udnytte. »Nordvest« var også bygget af skibsbygger Peter Chr. Mortensen i Klitmøller. Den var en del nyere end »Sejr«, nemlig fra 1966 og udstyret med en to-cyl. Hundestedmotor, som også skulle startes med startpatron og trykluft. Spejderne mente med tiden at kunne ombygge bådens lastrum til køjerum samt montere ny mast og større sejl. Et lille lukaf var der i forvejen. Den 16. juni 1988 godkendte grupperådet købet af denne spændende båd. Den 17. juni afsluttedes handelen med Lars Kollerup, og »Nordvest« var nu spejdernes for en købssum på 65.000 kr.

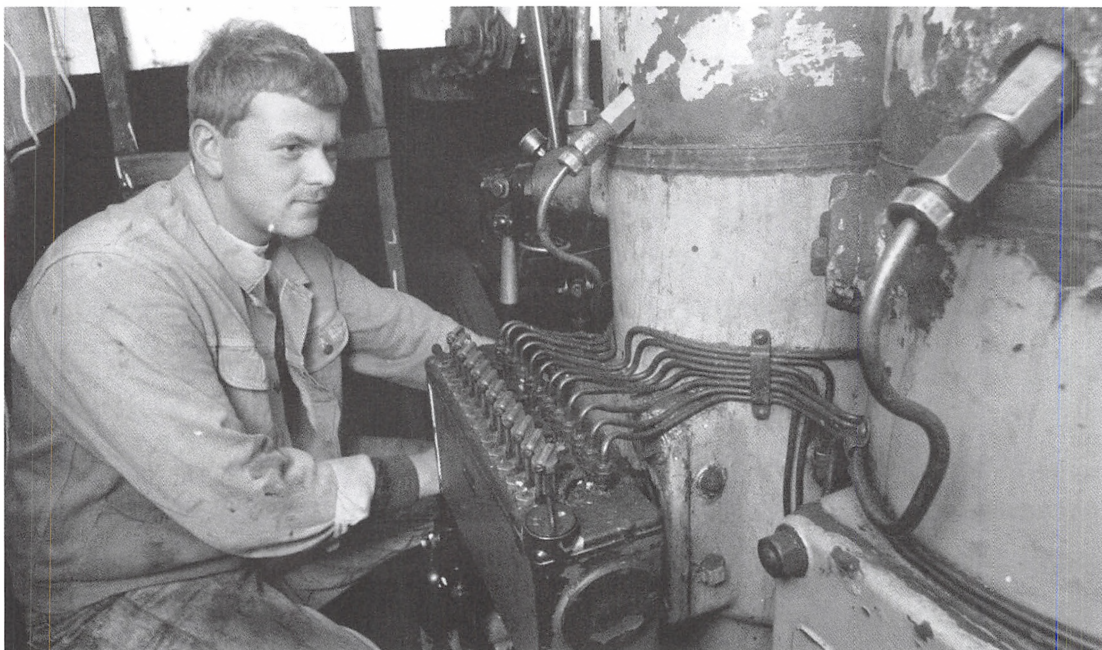
I bådens logbog, som stadig findes, har spejderne skrevet en beretning om den minderige tur ned langs vestkysten, da »Nordvest« skulle bringes hjem til Thisted. Der findes i arkiverne også et lydband fra turen, som fint beskriver nogle af turens højdepunkter.

Spejdergruppen var i disse år så »bidt« af sejlsport, at man under Ole Klemmes ledelse gik i gang med i Plantagehuset at bygge en jolle, som var tre år undervejs, før den kunne søsættes. Den 5 m lange jolle blev meget smukt bygget og skulle bruges som følgebåd til »Niels Juel«. Jollen blev navngivet »Quintus«, opkaldt efter én af Niels Juels slagskibe, som hed Christianus Quintus. Jollen blev søsat den 20. juni 1990 og nåede altså at blive færdig, så den kunne følge »Niels Juel« på sommerens togt til Holbæk. Det skal her

nævnes, at Ole Klemme aldrig selv har været spejder, men ikke desto mindre har han lagt utallige timers ulønnet arbejde i spejdernes bådprojekter.

KFUM-spejderne havde en idé om, at »Niels Juel« i løbet af nogle år kunne bygges om og rigges til med sejl. Som tiden gik, fandt man dog ud af, at dette var og blev en ret problematisk drøm, (en kystbåd ville aldrig kunne blive til et særlig godt sejlskib), og efter 6 års ejerskab besluttedes det at sælge igen. Da havde »Niels Juel«, som båden var blevet døbt (opkaldt efter søhelten Niels Juel, som spejdergruppen også er opkaldt efter), foretaget mange spændende og dristige togt, bl.a. deltaget i KFUM-spejdernes landslejr ved Holbæk i 1990.

Den 28. juni 1990 var Thisted Dagblad, Radio Thy og mange forældre mødt op på kajen for at ønske »Niels Juel« og dens besæt-

Preben Pedersen i motorrummet på »Niels Juel«. Til højre ses de to motorcylindre med brændstofførførerne. Lige over Prebens venstre arm ses håndtaget, hvormed man sætter trykluft på cylindrene, så stemplerne sættes i gang. Det er smørekassen med de mange rørledninger, man ser i forgrunden.

Bådebygger Ole Klemme hjælper med søsætningen af den nybyggede jolle »Quintus«.

ning en god tur til Holbæk. Besætningen bestod af følgende: *Tine Kaalund, Mette Klemme, Anita Lynggaard, Christina (Diddi) Adolph, Tommy Andersen, Claus Bjørndal, Lars Bjørndal, Per Folmersen, Morten Fonseca, Torben Møller, Søren Thode, Dan Thorup, Kim Thorup og Erik Lauridsen (skipper).*

Ingen, som var med på dette togt, glemmer de pragtfulde oplevelser, hvor man på udturen lagde ruten omkring Anholt med et par dages oplevelser her, samt igen hjemturen, som blev meget barsk med modvind og kuling over Kattegat. Man måtte gå ind i læ under Udbyhøj, hvor besætningen ankrede op for overnatning, inden det næste dag gik videre op langs kysten og ind i Limfjorden.

Det var på sin vis med vemod, at spejderne skilte sig af med »Niels Juel«, men de ønskede sig altså nye udfordringer. Båden blev solgt til en fiskeskipper på Djursland. At man derefter

fik en retssag på halsen, er en helt anden historie. Den nye ejer mente, han havde købt en vare, der ikke svarede til det aftalte. Efter en 5 års dræbende retssag vandt spejderne 100%, men det var, som vi siger her i Vestjylland, lidt »træls«. Sagens akter kan studeres på Lokalhistorisk arkiv i Thisted.

»Tertius« kommer på banen

Spejderne så på gamle sejlbåde i Københavns havn, i Roskilde og flere andre steder. Man havde stadig hjælp fra den erfarne lystsejler Ole Klemme fra Thisted, som også var bådebygger og som havde været gruppens rådgiver gennem alle årene.

En dag i efteråret 1991 blev så båden »Siesta« fundet i Marselisborg Marina, og spejderne var bare solgte. Her var båden, som kunne tilgodese alle ønsker og behov. Ejerne var et 5 mands bådelaug med Hans Brink i

Fortøjningerne kastes – og »Niels Juel« stævner ud på sin længste tur – deltagelsen i KFUM-spejdernes landslejr i Holbæk i 1990. Skipper holder øje med det forreste »spring«.

spidsen, men de så sig ikke længere i stand til at klare arbejdet med vedligehold og i det hele taget at få båden i vandet, da man havde fået en del familiemæssige forpligtelser. Efter en del forhandlinger faldt alt på plads, og lørdag den 21. december 1991 kunne båden køres til Thisted på blokvogn.

Båden blev døbt »Tertius«, naturligvis også opkaldt efter ét af Niels Juels slagskibe i Køge Bugt, som havde navnet »Tertius Fredericus«, og i denne båd blev alle drømme opfyldt.

Niels Juels Gruppe havde fået husly til »Tertius« i Den gamle Jernhandel på Strandvejen. Hallerne her ejedes af advokat Ole Wagner, Aalborg, som havde udlejet dem til Hanstholm Fiskemel-fabrik. Da man ikke herfra havde brug for al pladsen, fik spej-

derne med stor velvilje fra direktør Freddy Frost lov til at rykke ind på den ledige plads, som var til rådighed i adskillige år. Det var herligt at kunne arbejde inden døre, hvilket der nu var mulighed for. Alt træværk i båden blev i løbet af vinteren gjort i stand.

Den stillede store krav til spejderne, både hvad vedligehold og bemanning angik, og gennem årene har rigtigt mange unge brugt mange timer på at gøre »Tertius« klar til den nye sæson, med vedligehold og rengøring, slibning og maling. »Tertius« er bygget i Norge, nærmere betegnet i Asger ved Oslo, på Johan Ankers skibsværft i 1907. Den blev bygget i mahogni og lærk på eg og var den største og ældste sejlbåd i Thisted.

Forinden »Tertius« stævnede ud i fjorden første gang, udskiftedes i løbet af vinteren

Glade spejdere ved rælingen på »Niels Juel«. Det er fra venstre: Anita Lynggaard, Søren Thode Jensen, Rasmus Thode Jensen, Morten Fonseca, Dan Thorup, Kim Thorup, Tommy Andersen og Per Folmersen.

den gamle benzinmotor med en ny diesel 34 HK Mitzubitzi, som ikke var nær så farlig som benzinmotoren.

»Tertius« blev søsat 7. maj 1992 af Peter Thomsen, Ræhr, ansat hos entreprenør Evan Andersen, Hanstholm, som var i besiddelse af en kæmpe stor kran. I de følgende mange år påtog Peter sig både at søsætte »Tertius« i foråret og tage den af vandet igen i efteråret.

Fra dens færden gennem årene ligger adskillige beretninger i spejdernes arkiver, og i det følgende skal blot beskrives nogle få karakteristiske oplevelser, som »Tertius« i tidens løb har givet anledning til. Samtidig skal man holde sig for øje, at KFUM-spejdergruppen i Thisted var en ganske almindelig spejdergruppe under KFUM-spejderne i Danmark. Allerede da »Sejr« kom ind i billedet i 1984,

fik gruppen en søspejderafdeling, som havde sin egen ledergruppe med ansvar overfor gruppeledelsen. Adskillige spejdere blev uddannet og kunne herefter tage ansvaret som skippere, både hvad angik duelighedsprøven i sejlads, men også med praktisk kendskab til spejdernes egen båd.

Fra »Admiralen« august 1992

(»Admiralen« er spejdernes lokale kvartalsblad).

I weekenden den 21.-23. august var vi 7 seniorer og rovere, der var på Livø i vor dejlige sejlbåd »Tertius«.

Fredag kl. ca. 16 var alle deltagerne mødt op: (Anita »k'er«, Christine, Morten og Jacob),

foruden skipperne Per og Michael samt undertegnede.

Knap var vi stået ud af Thisted Havn, sat sejlene og vendt stævnen mod Livø, før Per åbnede for 2 liter is, som vi forsøgte at sætte til livs. Nemt var det ikke, når vi midt i det hele også skulle vende, så kursen blev rigtig i modvinden.

Vi nåede velbeholdne, om end lidt våde, frem til Livø ved 21-tiden, hvor vi uden så mange dikkedarer krøb i poserne efter fortjent at have fortæret de medbragte madpakker.

Lørdag blev vi vækket af havnefogeden, der ville have havneafgift, hvorefter vi spiste et solidt morgenmåltid. Programmet for dagen var, at vi skulle more os med vandski og windsurfing, samt rengøre dækket på »Tertius«. Det første blev desværre ikke til så meget, da vejret drillede, men hen under aften prøvede både Per og Morten windsurferen – i øvrigt uden den store succes – i den ret friske vind. I stedet fik vi rigtig gjort dækket rent, foruden at vi gik en tur rundt på øen, hvor alle fik at vide, at de skulle finde en lille gren med form som en stor fiskekrog. Krogen skulle bruges til aftensmaden, som viste sig at være fondue med både pølser, kødboller og mørbradstykker. – En rigtig lækker og luksuriøs middag.

Aftenen gik med hygge, opvask og en lille vandkamp med nogle børn fra én af nabo-bådene. Ved 22-tiden gik starten til et natorienteringsløb, som viste sig at blive ekstra besværlig-gjort ved, at postindtegningerne forsvandt fra kortet. Alle nåede dog tilbage til »Tertius« i god behold – nogle dog med flere rifter end andre.

Om søndagen pakkede vi sammen, så gum-mibåd, påhængsmotor, surfbrædt o.s.v. lå surret godt fast på dækket, til den våde og blæsende sejltur tilbage til Thisted – igen med vinden imod.

Vi ankom til Thisted midt på eftermiddagen, efter en ualmindelig hyggelig og god tur med gode kammerater. Synd og for dårligt, at

ikke flere af de 40 indbudte tog imod tilbudet, for det var sæsonens sidste »søweekend«.

På »Tertius'« vegne

Peter Thode Jensen

Fra logbogen 1. aug. 1993

Spejdere på vej hjem fra et sommertogt til Samsø 1993:

Vi sejlede fra Aalborg kl. 10.00 om formiddagen. Vinden var lige imod. Så det blev en tur for motor – der er jo ikke meget plads at krydse på. Peter og Dorthe skulle til Løgstør, så derfor sejlede vi i dag – det ville ellers have været bedre at vente til mandag.

Det blev en lang tur, vi kunne ikke sejle mere end 3-4 knob, til tider var vi nede på 2 knob. Det blæste kraftigt fra vest.

Endelig nåede vi Aggersund-broen. Klokken var næsten 17, da vi gik under broen, lidt efter gik motoren i stå på grund af brændstofmangel. Heldigvis havde vi sat krydsfokken, så vi krydsede for fokken til Løgstør.

Skipper Per Folmersen

Fra logbogen vinteren 93/94

»Fra efteråret 93 til sommeren 95 var »Tertius« ikke i vandet. Vi havde konstateret, at båden tog temmelig meget vand ind, så nu skulle sagen undersøges til bunds. Dette resulterede i en meget kraftig istandsættelse, som bådebygger Ole Klemme påtog sig ansvaret for. Da en del af klædningen blev taget af, åbenbares mange skader på såvel stævn som klædning. Der var simpelt hen brud på stævnen – en del af klædningen var rådden og røstjernene var rustne. Mange ledere gjorde i disse år et meget stort frivilligt og ulønnet arbejde under Oles ledelse. Det resulterede i en meget flot båd, som kunne søsættes i sommeren 1995«.

En jomfruelig sejlads

Niels Juels Gruppens »Tertius« kvitterer efter to lange år: Hun holder tæt! Mandag eftermiddag kunne en lille gruppe vedholdende søspejdere i KFUM-spejdernes Niels Juels Gruppe i Thisted ånde lettet op. »Tertius« holdt tæt og kvitterede efter to års reparationer med en fin jomfruelig sejlads ud på bredningen i høj sol og frisk blæst.

Thisted Dagblad fik æren af at være med på turen, og undertegnede (landkrabbel!) mødte op i lystbådehavnen med blokken under armen og en blafrende sommerfugl i maven. Lykkeligt uvidende om, at det faktisk var den allerførste sejlads, siden efteråret 1993, hvor »Tertius« blev halet på land, fordi hun tog vand ind. Og lykkeligt uvidende om, at mandskabet stort set heller ikke har været ude at sejle de sidste to år.

Det gik først op for mig midt ude på Thisted Bredning. Men da skipper Michael Frøkjær, Morten Fonseca, Per Folmersen, Line Sandal, Jacob Håning og søspejdernes leder gennem mange år, Erik Lauridsens øjne tindrede over igen at være på vandet, ja så var der ligesom ingen grund til at bekymre sig. Når man først har lært at sejle, så glemmer man det ikke igen, forsikrede besætningen. Der var da heller ingen tvivl at spore, om og hvornår der skulle hales eller slækkes på storsejl og fok, når Michael Frøkjær kommanderede en vending til ære for fotografen.

Da skipper Frøkjær overlod rorpinden til Deres udsendte – ja, så valgte jeg trygt at tro, at det var et udtryk for kontrol over situationen og ikke letsind.

Efterhånden forlod sommerfuglen maven og fløj mig til hovedet, for hvor var det herligt at glide af sted udover vandet. Ikke

svært at forstå, at man kan blive stærkt bidt af det.

På kryds i danske farvande

Nu venter der omsider søspejderne en perlerække af oplevelser til søs. Sommeren igennem krydser »Tertius« med skiftende besætninger rundt i danske farvande.

I denne weekend er de på togt til Middelfart, hvor de sammen med andre sejlene KFUM-spejdere er til søtræf, en tur på i alt 14 dage. Korpset råder efterhånden over en flåde på omkring 12 både, helt fra joller og op til »Tertius«' størrelse, og hun er blandt de største.

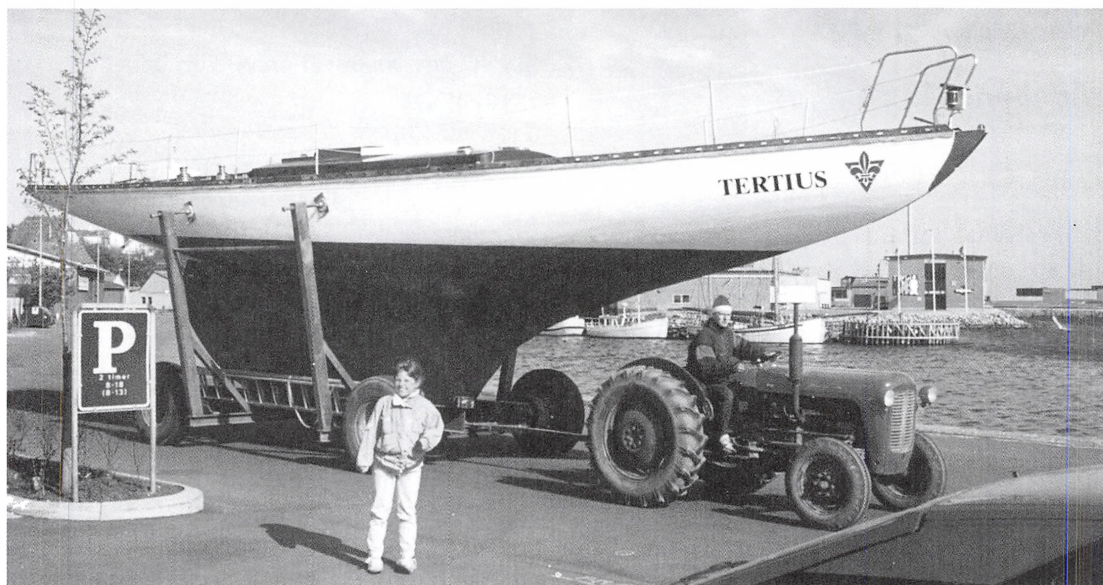
Efter sommerferien drager søspejderne ud tre aftener om ugen, hvor onsdagene er afsat til kapsejlads.

Den sidste weekend i oktober afslutter sejl-sæsonen med »Jamboree On the Air«, et verdensomspændende radiotræf for alle spejdere. Ligesom humlebien flyver, selv om den »ikke kan«, deltager »Tertius« og har gjort det før med held. Derefter skal »Tertius« overvintre på land, og så er det tid til almindeligt vedligeholdelsesarbejde.

Vil kapre nyt mandskab

Det har kostet søspejderne medlemmer, at »Tertius« har ligget på land så længe. Den stædige kerne af 10 seniorer, der fik hjælp af bådebygger Ole Klemme til at restaurere hende, skal nu ud og kapre nye søspejdere, både piger og drenge.

Selv om de er en integreret del af den store »Niels Juels Gruppe«, kan man godt være med alene som søspejder. »Tertius« har god køjeplads til syv og et ottende besætningsmedlem kan sagtens klemmes ind. – Men der er bestemt ikke plads til fine fornemmelser her. Til gengæld lærer vi hinanden utrolig godt at kende, når vi er nødt til

Efter den store reparation er »Tertius« klar til at blive søsat.

at være så tæt sammen, fortæller Jacob Haaning og Per Folmersen.

Stævnen var knækket

Ingen af spejderne havde drømt om, at der skulle gå to år, før »Tertius« atter kom ud at sejle, da de halede hende på land i 1993.

Men da de fik åbnet forenden, viste det sig, at stævntræet var knækket. Faktisk er hele stævnen frem til masten udskiftet. »Tertius« har fået nye egetræslaminerede spanter, selve stævnen er af massivt egetræ, også en del af »Tertius«s klædning er udskiftet med nyt lærketræ. »Tertius« er bygget i 1907 af en berømt norsk konstruktør, Johan Anker på et værft i Asker udenfor Oslo. Hun er 42 fod lang, vejer 12 ton, og masten er 18 m høj. I 1960 blev hun i det tidligere Berlingske Aften (nu Weekendavisen) kaldt for Øresunds hurtigste båd under navnet »Siesta«.

På prøvesejladsen skød hun en fart på 6-7 knob (10-12 km/t) og op til 9-10 knob, når det gik hurtigst.

Den oprindelige aptering var lavet af det smukkeste mahognitræ, som skibsbyggeren Johan Anker allerede få år efter byggeriet sagde, ikke længere kunne skaffes for penge. Det er ikke længere muligt at bruge alt det gamle mahogni til apteringen, som endnu ikke er helt færdig.

»Tertius« er stadig en smuk båd, og overalt er der lagt kærlighed i arbejdet helt ned i detaljen. Michael Frøkjær har f.eks. selv smedet røstjernet, som stagene (stålwirer, der holder masten fast) er fastgjort til. Bådebygger Ole Klemme har på frivillig basis hjulpet søspejderne med restaureringen, hvor ingen tør tælle arbejdstimer, og alene materialerne løber op i ca. 25.000,- kr.

Efter en times tid på fjorden med snak om tidligere togter, forventninger til de kommende og glæden over, at »Tertius« glider tæt, let og ubesværet gennem vandet, som var de to år blot en ubetydelig parentes, kommanderede skipper Frøkjær skuden hjemad mod Thisted.

Inge Ramsing

Fra logbogen sommeren 1995

Vi var på vej til Fyn for at deltage i »Søtræf« med deltagelse af KFUM-spejdere fra hele landet. Michael var egentlig skipper på den første del af togtet, men måtte forlade os allerede i Ålborg for at deltage i et bryllup, han skulle så træffe os igen i Grenå. Deltagerne på denne første del af togtet var, foruden Skipper, Line Sandal, Børge Nygård, Jacob Haaning, Tommy Andersen og undertegnede. Det gode skib »Tertius« skar flot ud fra Limfjorden ved Hals, for at lægge et langt kryds ud over Kattegat. Der var ikke meget vind, men vi holdt en acceptabel fart (ca. 4 knob), tågen tætnede til omkring os. Efterhånden var vi kommet så langt fra land, at der var langt imellem mågerne. Pludselig, mens Jacob sad ved roret, og vi andre sad i cockpittet, kom der et tydeligt udmattet flyvende objekt ud af tågen. Det var tydeligt, at denne skabning var lettet, da den fik øje på den flydende ø »Tertius«, kursen blev korrigeret, så den pegede direkte mod agterdækket, hvor der var god plads. Det blev hurtigt tydeligt, at det var en due, som havde tænkt sig at blive vores »papegøje«, det så vi på måden, den fløj, selv om den nærmest landede på Kattegat mellem hvert vingeslag, men hver gang fik den akkurat samlet nok kræfter til »endnu et sidste slag«. De sidste meter var sandsynligvis de længste i denne dues liv. Endelig var den bare et par meter fra båden, og da den kom over rælingen, forventede vi, at den skulle lægge an til landing, men den slog i stedet et sidste sving, og i stedet for at sætte sig på agterdækket, satte den sig på styrmandens nye Helly Hansen kasket. Styrmand Jacob var ikke helt sikker på, at det var en god ide, at den skulle sidde der, men vi fik ham beroliget og overtalt til at sidde i ro, til vi havde fået forevigt hændelsen. Fuglen blev taget godt vare på af hele besætningen med Line i spidsen, den fik sin helt egen papkasse, hvor den sad og hyggede sig

og kom til kræfter, til vi sent om aftenen anløb Grenå (efter en grundstødning, men det er en helt anden historie, som vi hurtig kan få nok af). I Grenå blev vores kære due sat op på dækket, hvor den sad stille og roligt til næste morgen, og et par timer efter solopgang sagde den farvel og lettede.

Efter morgenmaden satte vi kursen sydover mod en vig nær Middelfart, hvor vi slog os sammen med de andre søtræf-deltagere. Efter endt træf fortsatte turen syd om Fyn, tæt forbi den ene af de næsten færdige Storebælts pyloner, før vi svingede ind til Korsør for at besøge Storebæltsmuseet. Mange flere kursændringer blev gjort, før vi returnerede til Thisted.

Morten Fonseca

Fra logbogen juli/august 1996

Fredag den 28.-7. kl. 5.00 stod 90 % af besætningen af sted med kurs mod Sønderborg. Skipper blev senere samlet op i Hals ved 17-tiden. Efter aftensmaden blev kursen sat sydpå.

Sejlene blev sat, men snart taget ned igen til fordel for motoren. Kl. 04.55 kom vinden, men desværre fra syd med 5-8 m/s, så efter en times kryds blev der holdt afstemning ombord – vi gik i havn i Grenå, besætningen var ved at blive søsyge.

Søvn og morgenmad gjorde godt. Om eftermiddagen lagde vinden sig, og vi fortsatte igen for motor helt til Fredericia, hvor vi desværre måtte efterlade Kasper søndag morgen kl. 6.00.

Frisk vand, diesel og mere mad, hvorefter turen fortsatte gennem Lillebælt, hvor vi satte sejl, og på kryds mod Åbenrå.

Søndag kl. 14.00 første mål på rejsen. Mødet med vores »kolleger« spejderbåden »Lilli Zingel«, Hellerup. Den eneste spejderbåd, der kan give os kamp til strengen.

Efter en shopping-tur i byen (det blev vist til en is), satte vi spileren og sejlede til Dyvig

En stolt besætning – lige før en aftenur med »Tertius« på Thisted Bredning. Fra venstre: Erik Nielsen, Tommy Andersen, Morten Fonseca, Jacob Haaning, Ole Klemme, Børge Nygaard, Per Folmersen og Erik Lauridsen.

(Nordals), hvor alle andre spejderbåde ventede for at ankomme til Sønderborglejren i armada.

Da vi ankom til lejren, mødte vi første problem, spejderbroen, som specielt var lavet til søaktivitet, var alt for kort, max. vanddybde 1,4 m (vi stikker 2,25 m), den var lavet til meginjoller.

Heldige som vi var, lå lystbådehavnen ikke langt væk, og der var varmt bad og rigtigt toilet. På lejren virkede »Tertius«, som aktivitetsbåd, hvor vi alle i aktivitetsperioderne sejlede med skiftende besætninger. Onsdag og torsdag aften var der søhike, hvor vi begge aftener sejlede ud til Dyvig.

Landslejren sluttede tirsdag og halvdelen afmønstrede. Men tilbage var vi Lene, Jacob, en gæst fra Århus og undertegnede.

Vi sejlede nordpå, men da vinden var hård og klokken mange, nåede vi kun til Assens. Om onsdagen var der igen megen vind imod, så turen blev kort og vi nåede kun til Middelfart – hvor gæsten fra Århus afmønstrede.

Torsdag var en god dag, hvor vinden var svag SW, så vi satte alle sejlene, og vi sejlede helt op til Grenå. Fredag blæste det igen – desværre fra NW, og vi måtte krydse op gennem Kattegat for at nå til Hals kl. 21.00. Her blev Lene byttet med Morten.

Lørdag blæste det igen. Denne gang fra vest, og endnu engang måtte vi krydse. Vi nåede Limfjordsbroen kl. 13.00. Her sprang Morten og Jacob i land efter OL-menu fra Mc. Donald.

I Nibe bredning tog vi sejlene ned og sejlede til Løgstør for motor. Her ventede Per med jordbær, is og kaffe. Søndag blæste det 15–18 m/s fra vest, så vi efterlod båden i Løgstør, hvorefter turen gik hjem i bil.

Tirsdag aften gav Per aftensmad, og en ny frisk besætning kunne omkring midnat endeligt lægge båden til i Thisted Havn. Efter 550 sømil eller ca. 1000 km uden grundstødninger eller andre uheld.

Deltagerne på sommertogtet: Per, Jacob, Kasper, Lasse, Line, Lene, Morten og Michael.

*På skippers vegne
Michael Frøkjær*

Ny hal til »Tertius«

I 1996 var KFUM-spejderne klar over, at tiden var ved at rinde ud med hensyn til at vinteropbevare »Tertius« i Den gamle Jernhandel. Det viste sig imidlertid, at flere var interesserede i at bygge yderligere en hal i sejlklubbens regi på havnen, og spejderne meldte sig også som interesserede. Det blev til fire interessenter, som gerne ville bygge, og det endte med, at spejderne tegnede sig for to femtede af den nye hal.

Hallen blev bygget ved frivillig arbejdskraft fra såvel spejderne som de tre andre interessenter, og det endte op med en virkelig førsteklasses hal med gode faciliteter. Hallen stod færdig til indflytning i 1998, og nu havde KFUM-spejderne virkelig gode opbevaringsmuligheder for »Tertius« i vinterperioden.

Desværre randt tiden nu i det hele taget meget hurtigt ud for søspejderprojektet,

færre og færre meldte sig under fanerne for at blive uddannet til skipper.

I efteråret 2002 solgtes de to anparter i hal- len til de tre øvrige interessenter, som i hen- hold til kontrakten havde forkøbsret.

Efterskrift

I de seneste år havde det ikke længere været muligt at tiltrække unge, som var interesse- rede i sejlsport kombineret med spejdersport, så KFUM-spejderne var nødt til at afhænde skibet, selv om det for »de gamle« var med blødende hjerte. Spejderne havde i mange år haft nogle uvurderlige oplevelser.

Kr. Himmelfartsdag – torsdag den 9. maj 2002, fem år før bådens 100 års fødselsdag – blev »Tertius« hentet i Thisted Havn af en ung 4-mands besætning fra Norge. »Tertius« var blevet solgt til Marius Sørli Borg, Lyngør.

I situationen var KFUM-spejderne lykkelige for, at båden nu igen kom »hjem« til Norge, hvor den var blevet bygget, i forvisning om, at de unge nordmænd ville bevare den for eftertiden.

Marius sendte efter hjemkomsten efterfølgende mail til os:

14/5 2002

Takk for sist!

Vi hadde en meget fin tur til Norge, og båten fungerte meget bra. Jeg er kjempe fornøyd!

Turen gikk til Løgstør første dagen, og etter mye motvind og motor, kom vi til Hals på fredagen. Der slappet vi av med en god middag og drikke, for deretter å gå tidlig til sengs. Lørdagen var vindstille slik at vi gikk motor nesten til Skagen, og vi var i ferd med å gå inn i Skagen havn, da plutselig vinden kom og vi satte seil mot Norge. Det ble en nydelig nattseilas med (endelig) god vind og solnedgang man skal lete lenge etter... og vi suste av gårde i 8 knop.

Alt fungerer fint, og båten er bare nydelig, så hva mer kan man si.. dette blir en god sommer!

Et par spørsmål har jeg; Toilettet får vi ikke til å spyle med vann. Altså man får spylt, bare ikke med vann. Er det noen kran man skal åpne? Kokeapparatet går på rødsprit? Hvordan fyller man, og hvordan tenner man? det er for meg litt ukjent modell. Ellers fant vi stormfok-

ken, så den behøver du ikke lete etter lenger, beklager at jeg ikke fant den før. Vet du hvor mange liter ferskvannstanken er på?

Jeg håper dere har det bra og at speidergruppen vil klare seg uten en slik fantastisk båt.

*Mange gode hilsner
Marius*

Data og ejerforhold for »Tertius«

– gjennom dens snart 100-årige historie

9 m R båd. Lærk på eg – 42 fod – indrettet med 7 køjepladser samt kabyds og opholdsrum – redningsudstyr til 10 personer. Indenbords Mitzubitzi dieselmotor (34 hk) – 4,3 ton jernkøl – 18 m høj mast. »Tertius« er udstyret med storsejl, genua, fok, stormfok og spiler.

1906-07: Bygget som 10 sejlængder yacht af konstruktør Johan Anker på værftet Anker og Jensen, Asker, 30 km syd for Oslo (nedbrændt 1910). Bygget efter bestilling af grosserer Charles Olsen, som døbte den »Suzanne« og hjemførte den til Danmark i maj 1907.

1907: »Suzanne« blev i løbet af vinteren solgt til major Klingenberg, Oslo, der efter nogle års forløb solgte den til grosserer Bernhard Krog, Stavanger, der døbte den »Pan II«.

1927: »Pan II« købtes af tømrermester H. A. Larsen, som igen hjemførte den til Danmark og gav den navnet »Symra« – hos ham blev båden forkælet i 25 år – var Øresunds hurtigste båd.

1952: »Symra« blev solgt til fabrikant H. Bødtcher-Hansen og fik navnet »Sunray«.

1953: »Sunray« solgtes til civilingeniør R. A. Larsen, som døbte den »Siesta«, og den var herefter hjemmehørende i Rungsted.

Senere overtog sønnen civilingeniør Jens Larsen ansvaret for båden, som havde skiftende opholdssteder i Københavnsområdet og i Sønderborg.

1986: »Siesta« solgtes til et fem mand stort sejlerlaug i Århus med Hans Brink som teknisk ansvarshavende.

1991: »Siesta« bliver købt af KFUM-spejderne, Niels Juels Gruppe i Thisted, med Erik A. Lauridsen som ansvarshavende. KFUM-spejderne døber båden »Tertius« efter én af søhelten Niels Juels slagskibe, som bar navnet »Tertius Fredericus«.

2002: »Tertius« bliver solgt til Marius Sørli Borg, Lyngør, Norge. Sammen med tre kammerater sejlede han »Tertius« hjem til Lyngør i dagene fra Kr. Himmelfartsdag torsdag den 9. maj til søndag den 12. maj 2002. Båden har nu igen fået det oprindelige navn »Suzanne«.

Den indflydelsesrige kusine på »Westerwiig Kloster«

af Kristian Visby

Artiklen illustrerer den afgørende betydning, slægtsforhold og familierelationer kunne have, når præste- og degneembeder skulle besættes. Artiklen viser også, hvordan familier kunne spænde et netværk ud over hele landet, hvilket bidrog til, at Danmark, på trods af en ringe infrastruktur, alligevel kom til at hænge sammen som et hele.

Ville man som ung teologisk kandidat i tidligere tider gøre sig forhåbninger om et præsteembede, måtte man som oftest vælge mellem de eneste to veje, der førte til målet. Enten kunne man gifte sig med en ældre kammerpige hos den patronesse, der havde jus vocandi (kaldsret) til embedet, eller også kunne den unge kandidat »konservere« en præsteenke, der oftest var betydeligt ældre end han selv. For nogle, men langt fra alle, var der dog en tredje mulighed, og det var at udnytte gode forbindelser, det være sig familiemæssigt eller på anden måde.

Den følgende lille beretning er et eksempel på den tredje mulighed, hvor nære familierelationer førte til, at to fynske præstesønner fik embeder i Thy.

Vi befinder os i Ørbæk præstegård på Fyn i året 1743. Sognepræsten hedder Rasmus Pe-

dersen Winther og havde været præst i Ørbæk siden 1710. I 1711 var han blevet gift med formandens enke, Anne Marie Jørgensdatter Luja. Sammen fik de fem børn, to døtre og tre sønner.

Ifølge Wibergs Præstehistorie var ægteskabet – i det mindste i begyndelsen – ikke særlig lykkeligt, idet »hustruen altid taledede om sin salig mand. Men da præsten en aften kom kørende hjem med det ene hjul bag i vognen og sin værdige formand under akslen i hjulets sted, blev madamen ligeså blid og føjelig, som hun før havde været stiv og vrangvillig og nævnede aldrig siden sin salig mand.«

Rasmus Winther skrev i 1755 »Den Winterske Slægtetog«, som dels indeholder en redegørelse for præstens forslægt og dels rummer en beretning om hans eget liv. Det følgende bygger overvejende på Rasmus

Ørbæk kirke og herregården Ørbækklunde. Tegning af Fabritius Tengnagel fra begyndelsen af 1800-tallet.

Winthers bog, om hvilken det i øvrigt må siges at være noget nær et mirakel, at bogen overlevede sin indimellem meget omtumlede tilværelse i de ca. 180 år, indtil den i 1934 blev trykt og udgivet.

Betydningen af navneopkald

Rasmus Winther forstod at bringe sine børn frem i verden. Døtrene blev gift med henholdsvis en præst og en degn, og hustruens datter af første ægteskab blev ligeledes gift med en præst. Hvad angår de tre sønner, var det næppe noget tilfælde, at Rasmus Winther lod sin næst yngste søn opkalde efter den afdøde patron for Ørbæk kirke, Mathias Rosenvinge til Ørbækklunde. I hvert fald gav præstens »Nådige Patronesse«, Rosenvinges enke, Anna Margrethe Wulff, allerede i 1742 Mathias Winther kaldsbrev som sin fars adjunkt og senere efterfølger i embedet.

Så manglede Rasmus Winther kun at sikre fremtiden for de to øvrige sønner, Christian Michel, født i 1714, og Peder Jørgen, født i 1723. – Christian Michel Winther, der på universitetet havde taget den akademiske grad baccalaureus, blev i 1737 hører ved den lærde skole i Nyborg. Økonomisk var denne stilling ikke tilstrækkelig til at stifte familie, og Christian Michel var derfor interesseret i at få et degneembede. Peder Jørgen Winther var, efter teologisk embedseksamen, blevet huslærer i Assens, men tragtede naturligvis efter et præsteembede.

Også her blev et navneopkald til gavn. Peder Jørgen Winther var opkaldt efter sin farfar, Peder Jensen Winther, der var sognepræst og senere provst i Føns-Ørslev på Vestfyn. Samme Peder Jensen Winther var imidlertid også morbror til Mette Laasbye, der i 1694 blev gift med forvalteren på Vestervig Kloster, Peder Nielsen Moldrup, som i 1698

Den akademiske grad baccalaureus var den mindste eksamen ved universitetet og kunne normalt kun kvalificere til en stilling som hører (lærer) ved en latinskole eller – med lidt held – til et degneembede. Betegnelsen har overlevet i vore dages bachelor-grad.

Et degneembede var den gang et gejstligt embede, og degnens væsentligste opgaver var at assistere præsten under gudstjenesten og undervise sognets ungdom i den kristelige børnelærdom. En degn blev aflønnet med naturalieydelse fra sognets landbrug, ofre ved de kirkelige højtider samt gebyrer for medvirken ved kirkelige handlinger. Degneembederne blev først nedlagt i forbindelse med skoleforordningen i 1814.

købte godset af den tidligere ejers enke, Cornelia Bichers. Mette Laasbye var samtidigt kusine til Ørbæk-præsten, og disse familierelationer skulle vise sig at få stor betydning for to af sønnerne fra Ørbæk præstegård.

Skal man tro Rasmus Winther i »Slægtbogen«, så havde den yngste søns navneopkald givet fru assessor Moldrup »ynde for min søn«. At Ørbæk-præstens vurdering var rigtig, synes bekræftet af, at familien i Ørbæk præstegård i 1743 modtog underretning fra Mette Laasbye om, at hun for tiden opholdt sig hos datteren Mette Marie, der var gift med kancelliråd Frederik Kruuse i Vejle, og nu gerne ville se Peder Jørgen i Vejle. Mette Laasbye var blevet enke i 1737, men sønnen, Jens de Moldrup, var allerede i 1731 blevet besidder af stamhuset »Westerwiig Kloster«, der havde jus vocandi til en hel del præste- og degneembeder i Thy. Selvom patronen for de pågældende embeder således formelt var Jens de Moldrup, så tyder noget på, at han havde så travlt med byggeriet på Vestervig i de år, at

Peder Nielsen Moldrup og hustruen Mette Laasbye. Kobberstik fra omkring 1750.

han lod moderen fortsætte med at varetage disse forretninger.

Rasmus Winther sad naturligvis ikke en sådan opfordring overhørig, men begav sig straks til Vejle, medbringende ikke blot Peder Jørgen, men også Mathias, der som nævnt var udset til faderens efterfølger. Der kom nu ingen afklaring på Peder Jørgens fremtid ved denne lejlighed. Måske har fru assessoren syntes, at han med sine 20 år var ung nok til et præstembede, og der var måske heller ikke ledige embeder på dette tidspunkt.

Mette Laasbye har en plan

Peder Jørgen Winther må imidlertid have gjort et godt indtryk på Mette Laasbye, for i 1745 gik der igen bud til Ørbæk præstegård fra fru assessoren, der stadig opholdt sig hos datteren i Vejle. Mette Laasbye udtrykte nu ønske om, at Peder Jørgen sammen med faderen igen kom til Vejle og denne gang præ-

dikede i byens kirke. Baggrunden for ønsket var, at provst Frederik Thestrup, Haring-Stagstrup, havde meddelt sin patronesse, Mette Laasbye, at han, efter købet af »Øland« nogle år forinden, nu gerne ville aflastes af en adjunkt, som i øvrigt kunne påregne at disponere over Rosholm Præstegård, idet provsten havde til hensigt at tage bopæl på »Øland«. Mette Laasbye lod i øvrigt fætteren vide, at selvom hun havde jus vocandi til begge kirker, så ville det alligevel nok være klogt, at han sammen med sønnen – når de nu alligevel skulle til Jylland – så også begav sig til Thy med henblik på en direkte kontakt til provst Thestrup, hvis far var fætter til Rasmus Winthers far og som for øvrigt var gift med Giertrude Laasbye, en søster til Mette Laasbye. – Fru assessoren gav Rasmus Winther det råd, at han skulle skrive til provst Thestrup og forberede ham på besøget og den nærmere baggrund herfor. » ...Jeg adlydede min fromme Velynderinde og skref til Mag. Thestrup det kierligste jeg kunne«. Der

kom også et svar fra provsten, men Rasmus Winther uddyber ikke svaret nærmere, så vi kender ikke provstens holdning. Rasmus Winther lægger dog ikke skjul på, at provstens svar havde skuffet ham, så noget tyder på, at provst Thestrup ikke umiddelbart var enig i svigerindens planer for sønnen fra Ørbæk præstegård.

Rejsen til Thy

Den 8. juni 1745 indledte Rasmus Winther og sønnen rejsen til Vejle, hvortil de ankom dagen efter. Det aftaltes, at Peder Jørgen skulle holde sin »prøveprædiken« i Vejle kirke den 11. juni, og efter faderens mening klarede sønnen det fint »...prædickede Hand til velsignet Behag, baade for Patronessen og for de andre, som hörde Ham«. Efter endnu et par dage hos familien i Vejle (Rasmus Winters bror var provst i Vejle) begyndte far og søn den lange og besværlige rejse til Thy. På rejsens tredjedag nåede de til Odde-
sund, som

de kom godt over og uden anden dramatik, end at »*En af Hestene blef uregierlig og ud-sprang i Havet... ieg nær hafde besviimet af Frjygt*«. Men da færgefolkene tog det ganske roligt og blot lod hesten svømme efter rofærgen, faldt også Ørbæk-præstens nerver til ro.

Efter overnatning i en kro nord for Draget ankom de til Vestervig den følgende formiddag. De blev godt modtaget af assessor og oberstløjtnant Jens de Moldrup, der fremviste godset for de imponerede gæster... »*Westerwiig er en Extraordinair-ÿpperlig Gaard, baade i Bygning og i Bøndergods. Mand gaar igiennem en stor port ind i den prægtige Bygning, som constituerer Stue-Huuset; og dend første Etage haver en meget lang og breed Gang, som endis med to store Sale, dend Eene i Huusets Vestre Ende og dend Anden i Huusets Östre Ende; imellem disse Sale ere mange Store Stuer samt andre Værelser, i hvilcke mand gaar ind fra den ommælte meget lange og breede Gang. Den Anden Etage har ligeledis En meget lang Gang, fra hvilcken mand træder ind i de mange Gieste-Kamre, som ere numere-*

Vestervig Kloster i 1700-tallet. Efter maleri af N. G. Rademacher i 1834.

rede og har på Dörrene deris Tall tegnet med Maling fra det Tall 1 liige indtil det Tall 12«...»Westerwiig er en fortreffelig Capital-Herregaard, liggende på et særdelis frugtbar Sted, hvor intet fattis uden alleene skou.«

De fynske gæster fik også forevist den næsten nyopførte ladegård, »som er forunderligen stor, da der er til Westerwiig mangfoldig Auling og en stærck Stoldning baade af Stude og Köer; derforuden et Stutteri, som kand virkelig kaldis Et Complet Stutteri. Der blef holdet sex ypperlige Hingster til at betiene icke alleene Herskabets egne Hopper, men ogsaa Böndernis«.

Gæsterne fik også lejlighed til at bese Ørum Slot, som Jens de Moldrup havde købt i 1738. Slottet bestod af en firlænget borg med tre tårne, med synet imponerede i sandhed ikke de i så henseende forvænte fynboer, og vi ved da også, at slottet på dette tidspunkt var meget forfaldent og få år senere blev nedrevet af Jens de Moldrup, der lod opføre en ny gård vest for slottet.

Efter at gæsterne søndag den 20. juni havde hørt »Prædicken i Westerwiigs meget Anseelige Kircke« gik rejsen videre mod Rosholm præstegård. Undervejs besøgte man sognepresten i Bedsted, Oluf Falck, hvis hustru var i familie med Rasmus Winther. Oluf Falck var i øvrigt så venlig at sørge for gæsternes viderebefordring til Rosholm.

Besøget i Rosholm præstegård

I Rosholm præstegård fik far og søn en venlig modtagelse, i første omgang af husets unge datter, Barbara Maria Thestrup, idet forældrene var på hjemvejen fra Aalborg, hvor provst Thestrup havde deltaget i landemodet. – Den følgende dag foretog provsten og gæsterne en spadseretur til »Øland«, hvorunder der blev talt om alt andet end det, der lå

Ørbæk-præsten mest på sinde. Det er tydeligt, at Rasmus Winther følte sig beklemt ved situationen, nok foranlediget af provst Thestrups noget henholdende svarbrev inden rejsen. Men om tirsdagen tog han mod til sig og forebragte sit egentlige ærinde for provsten. »Mag. Thestrup replicerede: Jeg ønsker Broder og Hans Søn til lykke med Patronessens Gunst»; men herhos anførte Hand adskilligt, hvor om ieg vil mælde dette alleene, at ieg blef gandske inderligen bedrövet«. Rasmus Winther omtaler ikke de nærmere grunde til provstens vægring – måske har det blot været Peder Jørgens unge alder, måske har der været mere ubehagelige indvendinger. Under alle omstændigheder opstod der en betydelig misstemning, som det heller ikke lykkedes for Jens de Moldrup, da han næste dag kom til Rosholm, at få ryddet af vejen. Far og søn forlod Rosholm præstegård samme dag og nåede efter 4 overnatninger til Vejle den 27. juni.

Noget nedtrykte opsøgte de i Vejle Mette Laasbye, der dog forsikrede dem om, at Peder Jørgen med tiden nok skulle blive præst i Harring-Stagstrup, og for at understrege sin gode vilje fortalte fru assessoren, at hun to år tidligere, da hendes svigersøn Jens Larsen Bonne, sogneprest i Hillerslev, var død af tyfus, egentlig havde tænkt sig at lade Peder Jørgen Winther blive hans eftermand i embedet og kun havde undladt dette på grund af Peder Jørgens unge alder. I øvrigt foreslog hun Peder Jørgen, at han skulle tage ophold hos hendes søn på Vestervig for at være i nærheden af Rosholm og derved lidt efter lidt komme til en forståelse med provst Thestrup.

Peder Jørgen Winther vælger Thy

Rasmus Winther syntes dog ikke, at sønnen skulle tage imod dette venlige tilbud. Med de

dårlige udsigter for sønnens fremtid i Thy, ville det være tidsspilde og måske endda forringe sønnens muligheder. *»Hand fulgte derfor Hiem med mig, og i det vi begge så hiemkom til Ørbeck, siuntes vor lange Rejse til Thj at være skeet forgiæves«.*

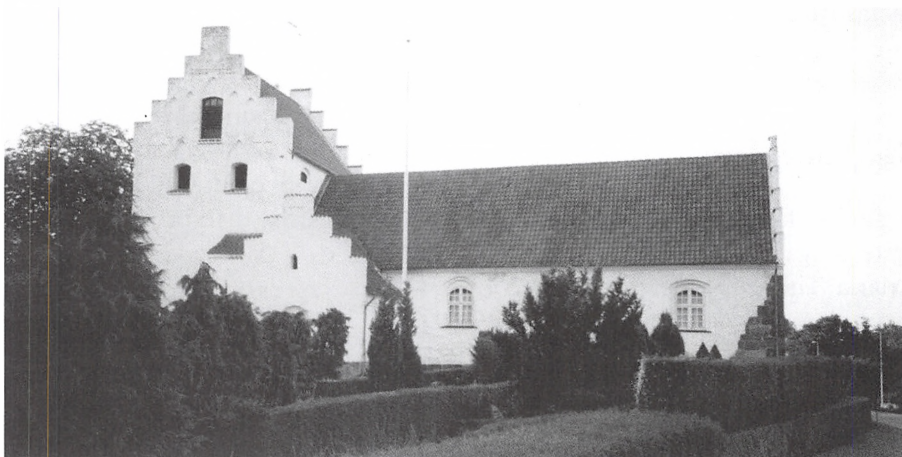
Helt forgæves havde rejsen dog ikke været. Noget tyder på, at der bag kulisserne fortsat blev arbejdet på sagen. I hvert fald varede det kun få måneder, før der kom brev fra Jens de Moldrup, som meddelte, at han havde udvirket, at Peder Jørgen Winther kunne blive huslærer hos justitsråd Caspergaard i Thisted, *»som er strax ved Rosholm og i denne Condition finde Lejlighed til at vinde sig jñde i Rosholm«.* Tilbudet bragte den gode Peder Jørgen i noget af et dilemma, idet han netop havde modtaget et lignende tilbud om at blive huslærer på herregården Ravnholt på Fyn.

Rasmus Winther hældede mest til, at sønnen skulle tage stillingen på Ravnholt, men det endte med, at Peder Jørgen selv skar igennem. *»Jeg vil icke, at dend fromme Fru Moldrups og Hendis Søn skal have forgiævis arbejdet for mig, derfor i Herrens velsignede Nafn resolverer ieg at rejse til Thy«,* og det gjorde Peder Jørgen Winther så i påsken 1746.

Gode nyheder når til Ørbæk præstegård

Allerede året efter indløb der en glædelig nyhed til præstegården i Ørbæk, idet Peder Jørgen kunne meddele, at *»Patronessen, Fru Moldrups af Höy Godhed og under sær jñde hafde givet Ham Kalds-Brev til Haring og Stagstrup Meenigheder«.*

Nu nåede de gode nyheder Ørbæk præstegård i en lind strøm. I 1748 skrev Peder Jørgen, at broderen Christian Michel, der nu havde været hører ved Nyborgs lærde skole i 11 år, hvis han ønskede det, kunne overtage degneembedet i Hillerslev, hvortil Mette Laasbye også havde jus vocandi. Peder Jørgen betegnede embedet som *»et særdelis got Bröd«,* havde han ikke allerede været kaldet til Haring-Stagstrup, så ville han selv have modtaget tilbudet. *»Med Glæde tog da min Søn Christian Michel mod dette Bröd, og strax efter Pintzdrag rejste han til Thj, at annamme Vocation af Patronessen og Collation af Biscoppen«.* Ud fra den sikkert rigtige antagelse, at ikke mange udenfor Thy havde rede på Hillerslevs geografiske beliggenhed, tilføjer Rasmus Winther: *»Hillerslev, som er i Thj, jderst i Jylland«(!).*

Ørbæk kirke, fotograferet i sommeren 2002.

Med degneembedet i Hillerslev kunne Christian Michel Winther forsørge en familie, og allerede i november samme år stod brylluppet i Ørbæk præstegård, hvor Christian Michel blev gift med Anne Kirstine Hansdatter, der havde været kammerpige på Ørbækklunde. Ifølge Ørbæk-præsten havde Anne Kirstine og Christian Michel været kærester i 13 år, så det må siges at være to trofaste og tålmodige unge mennesker, der omsider fik hinanden.

Peder Jørgen, der var rejst fra Thisted til Ørbæk for at være med til broderens bryllup, medbragte den gode nyhed, at han nu var blevet enig med provst Thestrup om at blive dennes adjunkt og senere efterfølger i embedet. Og allerede i februar 1749 kom der brev fra Peder Jørgen, som nu kunne fortælle, at han af biskop Brorson i Aalborg var blevet ordineret som præst.

Men dermed var de gode nyheder ikke sluppet op. Det må på flere måder være kommet til en god forståelse mellem Peder Jørgen Winther og provstefamilien i Rosholm, idet Peder Jørgen den 9. juli 1751 blev gift med Barbara Maria Thestrup, der så venligt havde modtaget far og søn i Rosholm præstegård 6 år tidligere. Brylluppet stod på »Øland« og familien fra Ørbæk var naturligvis inviteret, men måtte på grund af Rasmus Winthers svagelighed afstå fra den lange og besværlige rejse til Thy.

Peder Jørgen Winther døde allerede i 1766 som 43-årig. Alligevel nåede han som sin

forfølger at blive provst, og med Barbara Maria fik han tre sønner og to døtre. Ifølge kirkebogen for Haring var han »en velbega-
vet mand«. Ørbæk-præsten overlevede søn-
nen med et enkelt år, idet han først døde i
1767.

Degnen i Hillerslev blev velhavende

Broderen i Hillerslev fik derimod en noget længere karriere, idet han beklædte degne-embedet i 47 år indtil sin død som 81-årig i 1795. Hustruen Anne Kirstine overlevede ham i tre år, idet hun døde i 1798. De fik to sønner og en datter. Den ældste søn, Rasmus Jørgen Winther, født i 1749 og opkaldt efter farfaderen, blev præst på Færøerne, hvor han døde som 50-årig i 1799. – Lærer Severin Christensen oplyser i Historisk Årbog 1912, at degneparret i Hillerslev døde som særdeles velhavende, så noget tyder på, at Peder Jørgen Winther ikke vurderede forkert, da han i 1748 karakteriserede degneembedet i Hillerslev som »et særdelis got Brød«.

Om Mette Laasbye også havde en finger med i spillet, da Frederik Thestrup i 1708 blev kaldet til sognepræst for menighederne i Haring og Stagstrup sogne, fortæller Ørbæk-præsten ikke noget om. En kendsgerning er det dog, at Mette Laasbyes søster, Giertrude Laasbye, allerede i 1709 blev gift med den nyudnævnte præst.

Kilder:

Axel Kofod: Præsten i Ørbæk, Rasmus Pedersen Winthers beretning om sin slægt og sit liv, København 1934.

T. Rugholm, F.Aa. Winther og N.E. Winther: Aarhus-Winther-Slægten, 1989.

Wibergs Præstehistorie.

Dansk Biografisk Leksikon

Severin Christensen i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1912.

A. Christensen i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1927 og 1928.

Trap (Thisted Amt)

Nestor, sketch d. 11. 9. 53.

Havet sletter alle spor – næsten

af Jens Andersen

Historien om en glemt radarstation.

I slutningen af 1980'erne og i 1990'erne foretog *Besættelsehistorisk Selskab for Thy og Vester Hanherred* for Skov- og Naturstyrelsen en registrering af de anlæg, som den tyske værnemagt havde bygget på egnen i løbet af besættelsen fra 1940 til 1945. Man kom vidt omkring, klitterne blev travet tynde, og gamle kort blev fundet frem, for at man også skulle kunne finde de anlæg, som ikke lige sprang i øjnene.

På baggrund af det store arbejde skulle man have troet, at det kun var små, ubetydelige anlæg, man ikke havde fået registreret. Det har dog vist sig muligt fortsat at gøre nye opdagelser. I denne artikel præsenteres historien om en radarstation, som registratorerne af ganske særlige grunde ikke havde mulighed for at kende til – endsige finde.

En speciel radar

Da jeg i 1996 gennemgik en tysk regnskabsbog, stødte jeg på en post vedrørende »Freya Fahrstuhl, Vigsö«. Det studsede jeg lidt over, for i følge den hidtidige forskning skulle der kun have været to radarer af denne type i Danmark, nemlig ved Løkken og Skagen. (Petersen II s. 70)

Radaren, som betegnedes Fahrstuhl-Freya, var af en meget speciel type. (fig. 1) For at kunne foretage en nogenlunde nøjagtig pejling af en flyvemaskines højde på stor afstand havde man nemlig anbragt en almindelig skærm fra en radar af typen »Freya« i et 20,3 m højt stillads. Man kunne heri hejse radar-

skærmen op og ned som i en elevator (Fahrstuhl = elevator), og foretage målinger fra forskellige vinkler, og dermed fastslå flyets omtrentlige højde. Man kunne måle vinklen 3-20° på en afstand af 20-160 km. På 20 km afstand var højdemålingens præcision på +/- 100 m, på 100 km +/- 300 m. Teoretisk havde radaren en rækkevidde på 230 km, men så langt var den aldrig i praksis i stand til at nå. Hele radarsystemet vejede 17 tons.

Fig. 1. Radar af typen »Fahrstuhl-Freya« fotograferet ved Nørre Lyngby nord for Løkken i 1945. (MuseumsCenter Hanstholm).

I sommeren 1943 blev der opstillet radarer af denne type på begge sider af Skagerrak. (fig. 2) Grunden var, at allierede kurérfly, som fløj mellem England og Sverige, benyttede sig af det hul, der var i radardækningen i farvandet mellem Danmark og Norge. Hullet i radardækningen skyldtes, at radarerne af typen »Würzburg Riese«, som brugtes til at lede de tyske natjagere frem til de engelske fly, kun havde en praktisk rækkevidde på ca. 50 km. Det tyske flyvevåben havde også langt-rækkende varslingsradarer af typen »Wassermann«, men de kunne ikke måle pejlehøjden så nøjagtigt, at man kunne lede natjageren så tæt på det engelske fly, at den havde en chance for at skyde det ned.

Arbejdet med at bygge Fahrstuhl-Freya radarerne begyndte ved Løkken 5. maj 1943 og ved Skagen 2. juli 1943. De var færdige henholdsvis 14. og 28. august.

Som det ses af tegningen (fig. 2) ville det give god mening at også at bygge en radar af denne type ved Vigsø for at lukke hullet i dækningen af Skagerrak – men da ingen andre kilder nævnte stillingen, kunne der være tale om en skrivefejl i regnskabsbogen. I hvert tilfælde var en enkelt notits ikke nok til, at man kunne dokumentere, at stillingen havde eksisteret – endsiges til, at man kan gå ud og finde den. Så notitsen blev gemt til eventuelt senere brug, hvis der skulle dukke yderligere materiale op.

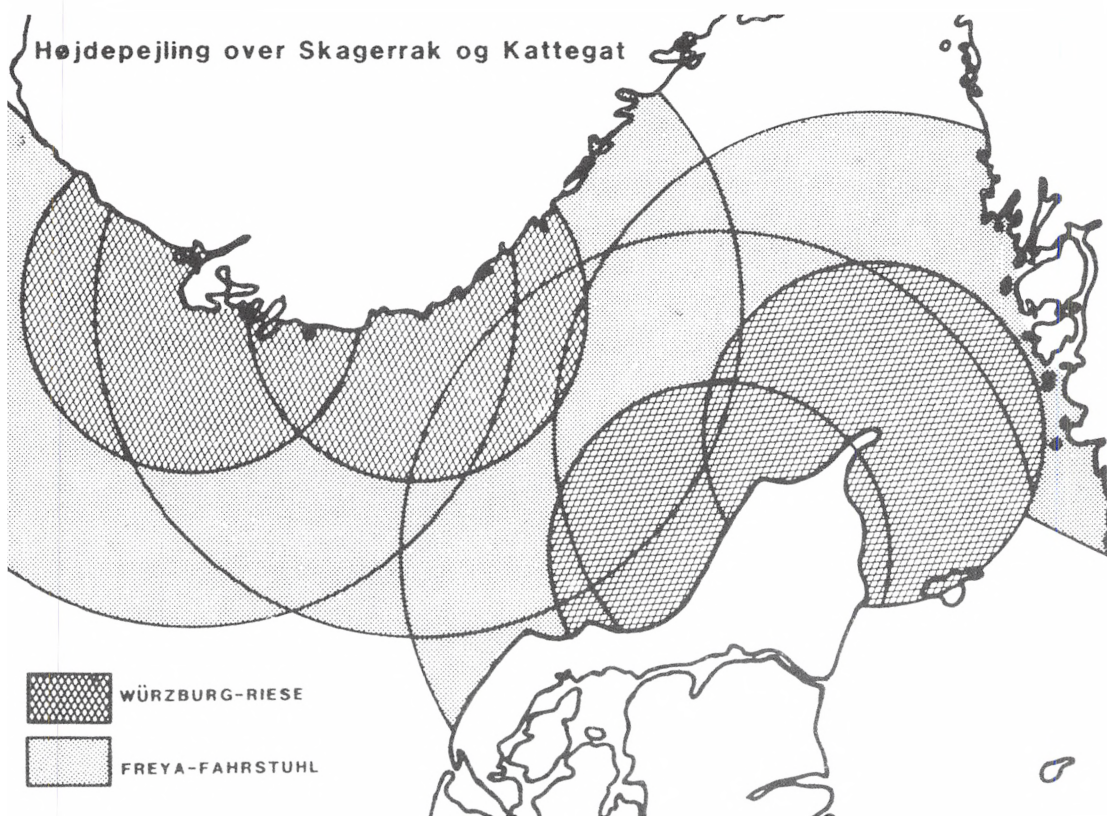

Fig. 2. Kort over Luftwaffes radardækning af Skagerrak ved udgangen af 1943, uden radaren ved Vigsø. Efter Petersen 1987.

Et par år senere var jeg i gang med at gennemgå regnskabsmaterialet for et dansk entreprenørfirma, som havde udført meget arbejde for værnemagten. Her fandt jeg meget detaljerede opgørelser, som bekræftede, at der faktisk var blevet bygget en stilling til radaren ved Vigsø. Blandt papirerne dukkede tegninger op til alle stationens bygninger, heriblandt det meget karakteristiske fundament foruden en plan over hele lejren – alt tydeligt mærket med »Vigsø«.

Der var altså grund til at finde den gamle regnskabsbog frem igen – og genlæse den.

Radarstationens bygninger

Af kontraktmaterialet fremgår det, at radarstillingen blev bygget i sensommeren og efteråret 1943, idet kontrakten på bygning af radarfundamentet blev underskrevet 24. august 1943, og kontrakterne på de øvrige af stillingens bygninger fulgte i de næste måneder. En del ting tyder dog på, at arbejdet gik i gang, før kontrakterne var underskrevet, idet entreprenøren i et brev dateret 3. august anmodede Luftwaffe om tildeling af benzin til »vor blandemaskine, som er indsat i Viksø«. Desuden gav entreprenøren samme dag et overslag over materialeforbruget til samtlige bygninger i anlægget. Der er andre eksempler i entreprenørens arkiv, som tyder på, at det har været en ret almindelig praksis, at arbejdet blev sat i gang, inden der var givet et officielt tilbud på det.

Tegningerne viser, at stationen bestod af seks bygningsanlæg, hvoraf de fem lå på nordsiden af en vej, som løb 35-40 m bag kystskrænten. De fem bygninger lå spredt over en strækning på ca. 120 m. (fig. 3)

Det centrale i anlægget var naturligvis selve radaren. Radaren stod på et stort cirkulært betonfundament, hvis ydre diameter var 7,5

m. Fundamentet var 1,4 m dybt, og i alt gik der 84 m³ beton til støbningen af det. (fig. 4)

Radaren fik under normale forhold strømmen til driften fra det civile el-net. Til dette brug blev der opført et transformatorårn i nærheden af stillingen. Allerede mens man var i gang med at opføre tårnet, fandt tyskerne imidlertid ud af, at man ville blive nødt til at flytte det. Det lå nemlig for tæt på et minefelt – hvorefter det blev flyttet til »hovedvejen«. Tårnet var af mursten og målte 8,3 m op til tagrygningen. (fig. 5)

For at radaren også skulle kunne fungere i tilfælde af strømafbrydelse havde radarstationen også en nødstrømsgenerator. Den stod i en murstensbarak ved siden af radaren. Brændstoffet til drift af generatorens motor blev opbevaret i en lille træbarak, som havde plads til ti tønder benzin.

Til radarstationens mandskab, vel på ca. 10 mand, blev der bygget en lille murstensbarak med en grundplan på ca. 8 x 13 m.

Endelig fandtes der en lille træbarak til forskelligt materiel.

Hvor lå radarstationen?

Ud fra det omfattende tegnings- og regnskabsmateriale kunne der ikke herske megen tvivl om, at radarstationen faktisk var blevet bygget. Der manglede imidlertid en detalje, for at vi kunne være helt tilfredse. Når man nu har opdaget et nyt anlæg, vil man også meget gerne kunne gå ud og finde det ude i landskabet – klappe på betonen.

Det var imidlertid umiddelbart vanskeligt at fastslå helt præcist, hvor stationen havde ligget. Godt nok blev stationen i papirerne betegnet »Vigsø«, men det tyske flyvevåben var noget upræcis i sine stedsangivelser, fordi de benyttede sig af kort i stor målestok. Da man skulle finde et navn til den radarstation,

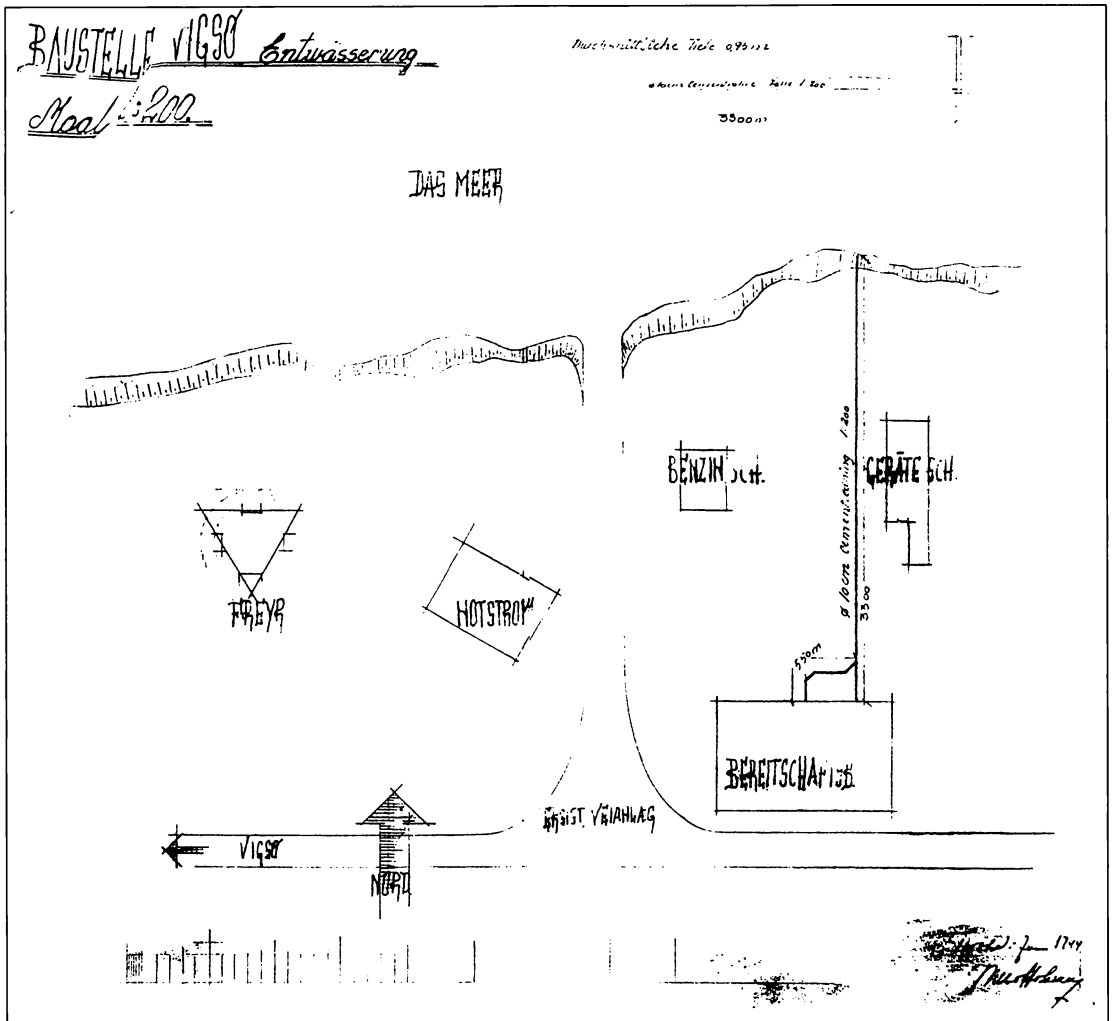

Fig. 3. Plan over stillingen til »Freya-Fahrstuhl«-radaren. Tegningen udarbejdet med henblik på nedgravning af en kloakledning er dateret i januar 1944, men af en eller anden grund blev arbejdsopgaven først officielt tildelt i april 1944, hvor stationen efter alt at dømme ikke længere eksisterede. (Rigsarkivet).

som i april 1940 blev opstillet ved Hanstholm Fyr og lidt senere flyttedes til Hjertebjerg, valgte man således »Vigsø« – formodentlig efter »Vigsø Bugt«. Ikke just en præcis stedsangivelse!

I teorien kunne stationen altså ligge hvor som helst mellem Hanstholm og Bulbjerg. Plantegningen over stationen gav dog mulighed for at indskrænke søgeområdet noget,

idet det viser en vej, som løb umiddelbart bag kysten – uden tvivl Redningsvejen. Desuden var der på kortet en pil, som pegede mod vest mod Vigsø. Hvis man kunne regne med denne pil – og at det ikke var bevidst vildledning – måtte stationen altså ligge et eller andet sted øst for Vigsø.

Der var så ikke andet for end at komme i gang med at kigge på luftfotografier. De æld-

ste luftfotografier, som er i tilstrækkelig stor målestok, er fra 1954, og på dem blev stranden studeret nøje for betonrester – der kunne jo ikke være tvivl om, at radarstationen måtte være skredet ned. Ligeegyldigt hvor godt stranden blev studeret var der dog ikke rigtigt noget, der lignede resterne af radarstationen – af gode grunde skulle det vise sig!

Altså måtte jeg tilbage og se, hvad tegningsmaterialet kunne fortælle: et fladt areal med en 2,5 m høj, stejl skrænt ned til stranden. Der er ikke mange områder langs Vigsø bugt, som ser sådan ud – faktisk kunne Jørgen Lumbye, som kender området langs kysten ud og ind efter sit registreringsarbejde – kun komme i tanke om et sted, nemlig umiddelbart øst for vejen ned til stranden ved Vigsø. Luftfotografierne fra 1954 blev igen fundet frem, men der var stadig ingenting at se på stranden. Ca. 500 m øst for vejen ned til stranden og 20 m ude i vandet sås imidlertid en perfekt, mørk cirkel, som var lidt under 10 m i diameter. Cirkelns beliggenhed flugtede fint med den kystsikring, som i sommeren 1944 blev bygget foran kystbatteriet blot et par hundrede meter længere mod vest. Radarfundamentet var fundet!

Senere viste det sig efter grundige studier af luftfotografierne faktisk muligt at finde fundamentet til stationens transformatorårn – den eneste del, som endnu ikke er taget af det grådige hav. Fundamentet ligger ca. 150 m bag kysten og 12 m øst for vejen ned til stranden, og er delvist tilgroet og omgivet af gule teglbrokker

Hvornår blev stationen nedlagt og hvorfor?

Der kan ikke være tvivl om, at radarstationen ved Vigsø var nedlagt ved krigens slutning, idet et billede af stranden ved Vigsø optaget i

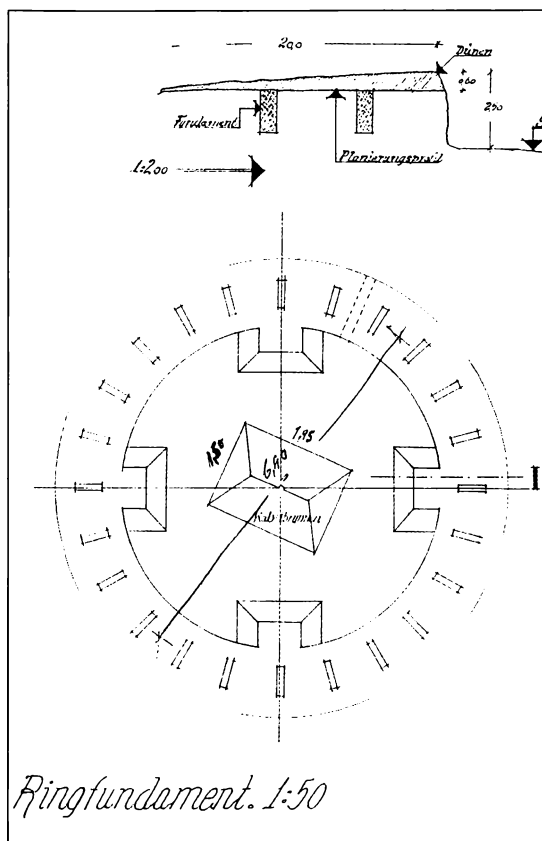

Fig. 4. Tegning af fundamentet til radarapparatet. (Rigsarkivet).

sommeren 1945 (MCH-foto 1564) tydeligt viser, at radaren ikke længere stod der. En anden indikation er, at den ikke optræder i den komplette oversigt over de tyske radarstationer, som den danske efterretningstjeneste udarbejdede i sommeren 1945.

Spørgsmålet er så, hvornår radarstationen blev nedlagt. Af luftfotografier fra foråret og sommeren 1944 (et tysk fra 20.3.44, et engelsk fra 18.6.44) fremgår det, at radaren allerede var væk på dette tidspunkt – der er ingen radar eller andre bygninger at se på stedet.

Dog er der på et kort fra den danske efterretningstjeneste fra den 14. august 1944 (fig.

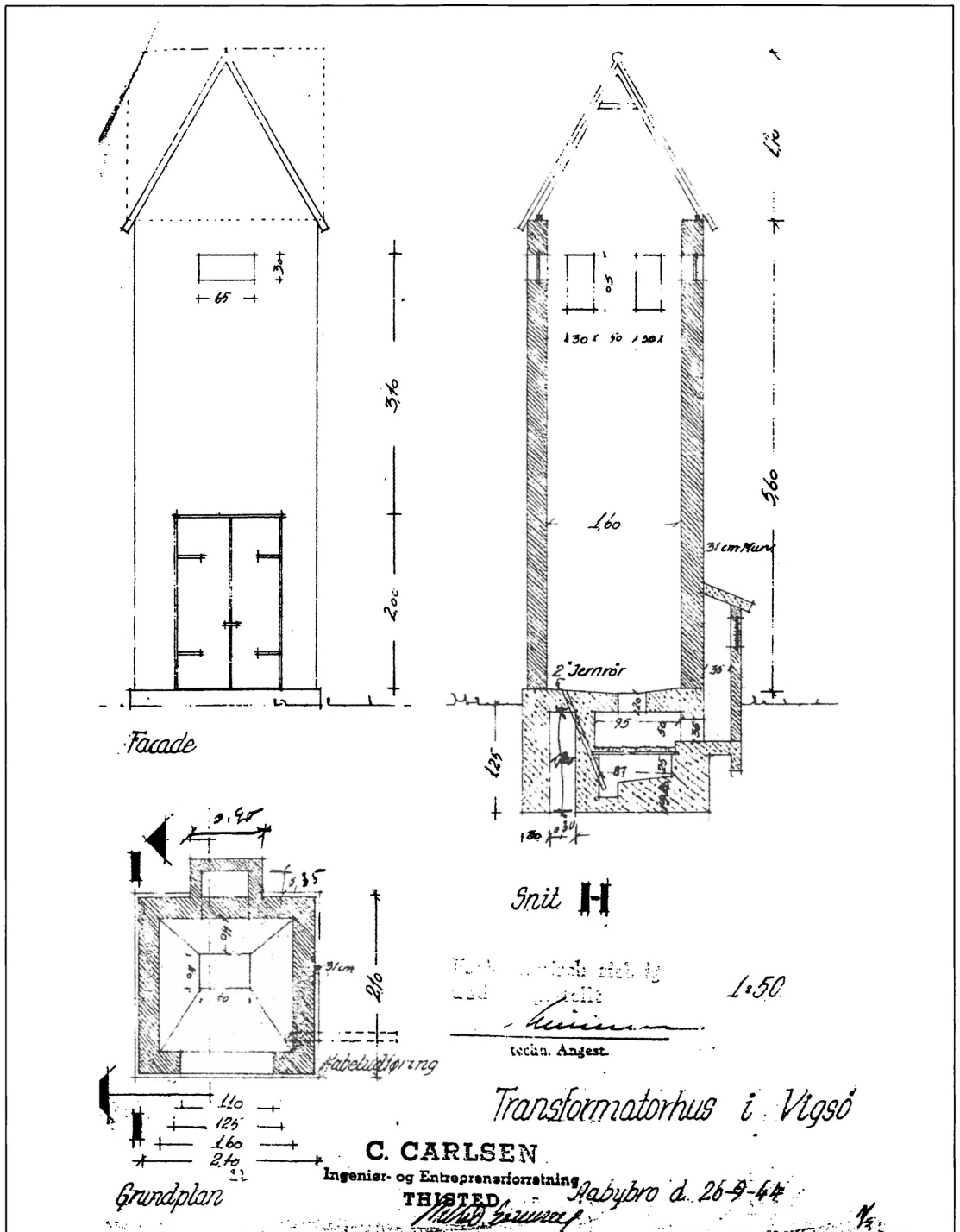

Fig. 5. Tegning af radarstillingens transformertårn. (Rigsarkivet).

6) markeret en »pejlestation« ved Vigsø, om end den er placeret lidt for langt mod øst og for langt inde i land. Pejlestationen betegnes som »fuldstændig mage til den ved Vorupør«, hvilket ikke var helt korrekt, idet radaren ved Vorupør var af typen »Wassermann S« og 60 m. høj. I betragtning af, at observatøren var en lægmand, er beskrivelsen dog heller ikke helt skævt. Den mest nærliggende forklaring på rapporten må vist være, at den var baseret på gamle oplysninger – efterretningsfolkene havde jo kun begrænset mulighed for at kontrollere deres oplysninger.

Billedet er dog langt fra entydigt, for i midten af marts 1944 fik vor entreprenør til- delt opgaven at tilplante radarstationen med marehalm og give stillingens bygninger deres andet lag tagpap. Og midt i april fik han i op- drag at nedlægge kloakrør fra mandskabsba- rakken. Mon ikke disse opgaver – som tidli- gere set – blev givet med tilbagevirkende kraft? Regnskabsbøgerne fra marts-april 1944 noterer i hvert tilfælde en række poster vedr. generel transport, transport af barakdele og nedbrydning af barakker i forbindelse med anlægget ved Vigsø!

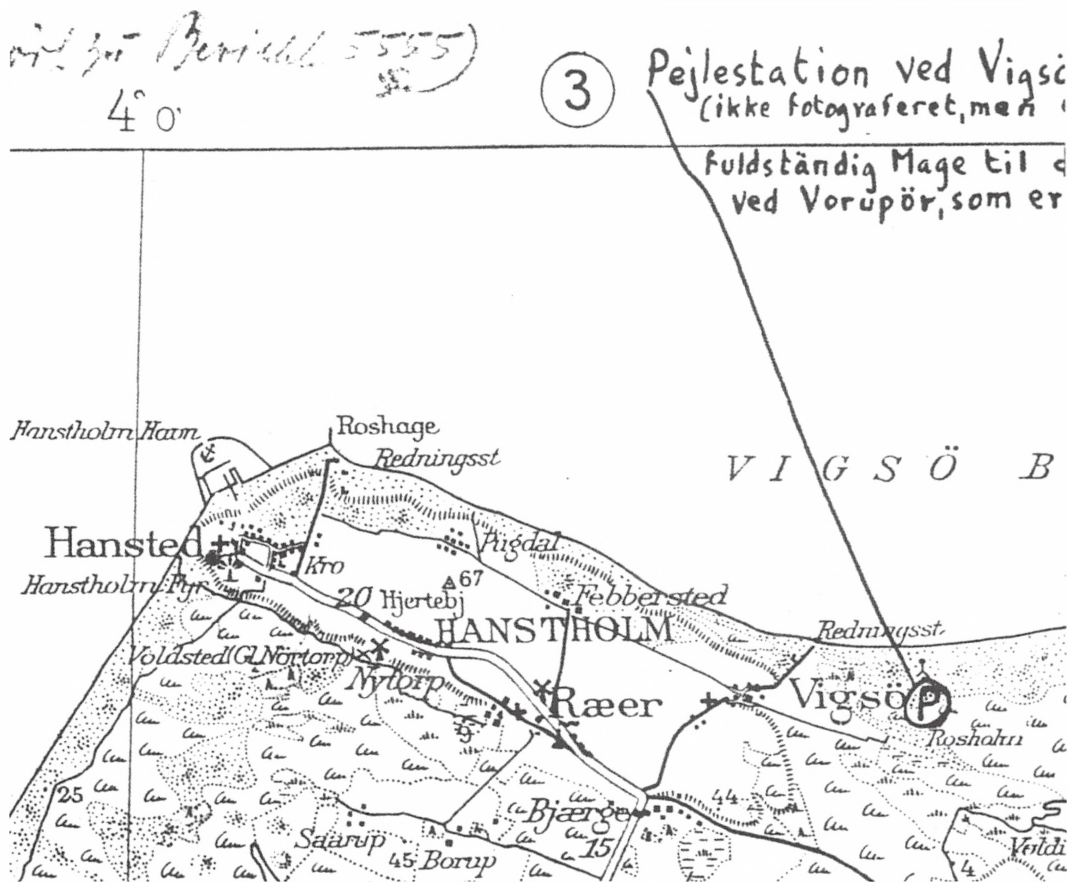

Fig. 6. Kort med påtegninger fra den danske efterretningstjeneste vedrørende en »pejlestation« ved Vigsø. Kortet er dateret august 1944. (Rigsarkivet).

Grunden til, at stationen blev nedlagt, forekommer imidlertid ret indlysende i betragtning af, hvor hurtigt kystens tilbagerykning er foregået ved Vigsø. At lægge radaren blot ca. 5 m fra klitskrænten var voveligt. At det var det, der var problemet, antydes af en notits i en brevprotokol vedrørende et brev fra Luftwaffes byggeledelse i Thisted fra den 19. januar 1944.

Notitsen lyder i oversættelse: »*Anlæg Vigsø. Fotografier af stormflod*«. I det hele taget synes tyskerne i begyndelsen af 1944 have fået ubehagelige overraskelser mht. kysterosionen. Således forsvandt i februar 1944 godt 25 m klit på Agger Tange, og man gik i foråret 1944 i gang med at bygge kystsikring foran en række kystbatterier – bl.a. det ved Vigsø.

Kilder m.m.

Jeg vil gerne rette en stor tak til Jørgen Lumbye, Hanstholm, og Michaël Svejgaard, Karup, for at have stillet sig til rådighed som diskussionspartnere og have delt deres viden om hhv. Hanstholm-områdets tyske anlæg og tyske radarer med mig.

Litteratur

Petersen, Carsten: Luftkrig over Danmark. Bd. II: Radar og natjagere 1941-1943. Ringkøbing 1987.

Svejgaard, Michaël: Post »Post Morten«. Karup 2002.

Rigsarkivet

Revisionsudvalget for tyske Betalinger:

- Sagen mod entreprenør C.Carlsen: pk. 3, 10, 20, 23.
- Tyske regnskabsbøger: bd. 150, 151.

Den militære efterretningstjeneste, »Stockholmarkivet«: pk. C, CXIII.

Gårdklokken

af Niels Søndergaard

Studehandelen drejede sig ikke kun om kreaturer. Det var også en handelsforbindelse, der bragte andre varer og skabte venskabelige bånd.

I årene omkring 1900 eksporterede min bedstefar, heste- og kreaturhandler Niels Søndergaard i Helligsø, mange kreaturer, mest stude, til Tyskland. Det foregik på den måde, at han kørte rundt i Thy og købte dem op, og en bestemt dato skulle de leveres på Ydby kro. De blev så sendt med jernbane til Hamborg, hvor kreaturkommissionær Johannes Jacobs sørgede for videresalg og så afregnede med bedstefar. Men et par gange om året, eller mere, var Niels Søndergaard selv med, nok mest for at følge prisudviklingen, men også for at købe ting med hjem til gården og beboelsen.

En af de gange han var i Hamborg, havde han bestemt, at han ville have en ny, større gårdklokke. Det var en meget vigtig ting på de større gårde dengang, hvor der blev ringet med klokken før de tre hovedmåltider: kl. 6 morgenmad, kl. 12 middagsmad og kl. 18 aftenmad. Det var forkarlen, som havde opgaven med at ringe, og det skulle være præcist. Jeg mindes endnu, at min far bortviste en karl, som ikke kunne passe tiden – det var i trediverne.

I 1929 overtog min far og mor »Gadegaard«, og skikken med at ringe med klokken fortsatte uændret, men så i et af de sidste krigsår skete katastrofen – klokken faldt ned og revnede – den havde nu været brugt i over fyrretyve år, og ingen havde holdt øje med, at ophænget var slidt op. Mor var meget ulykkelig over det skete, og far var ikke mindre; han havde før sit giftermål med mor arbejdet på større gårde og været vant til det med klokken.

Men hvad gør vi nu? – Kørehesten blev spændt for den lette fjedervogn, datidens »varevogn«, og så kørte far til Hurup Jernstøberi, de måtte da kunne svejse den! Men nej – den ville aldrig få den fine klang tilbage,

Ægteparret Jacobs ved køkentrappen i haven.

Familie, Søndergaard, Gadegaard!

Mine kone og jeg og søn sende
hjertelig Deeltagelse til Deres Sorg!
Jeg selv har so gjære været hos Begra-
velsen, men jeg kan ikke Reise so
let som i gammel Dage.

Aelona 13/3 29.

Deres hengiven

Johannes Jacobs

som sådan en malmklokke har, men de kunne støbe den om, hvilket ville kræve tilsætning af ca. 10 kg malm, for at klokken kunne få den samme størrelse, som den havde. Støbeformen skulle jo laves efter den gamle klokke, som er 32 cm høj og har en diameter på 35 cm. 10 kg malm havde de ikke på støberiet og kunne heller ikke skaffe dem, – så hvad gør vi nu? Far vidste, at vi havde to store lystemager af malm, som stod i havestuen. Mor havde arvet disse stager efter sine forældre, men om hun kunne afse dem, var far ikke klar over. Da han forelagde sagen, var hun mere end villig til at ofre dem, og en måned efter var klokken på plads igen ved den fordør, som førte ind til folkestuen, og nu med helt nyt ophæng.

Klokken blev brugt indtil 1962, da jeg overtog »Gadegaard«, og den sidste forkarl forsvandt. Så blev den i nogle år brugt til at kalde mig til telefonen, men da vi i 1991 afhændede gården, tog vi klokken med, for fol-

kehold var der ikke mere på gården, og den nye ejer havde telefonen i lommen. Klokken hænger i dag på havesiden af vores hus her i Hurup, og hvis man slår et par slag med den, kan det høres over det meste af byen.

Niels Søndergaard fortsatte sin studehandel og sine rejser til Hamborg, og han hjembragte mange forskellige ting til beboelsen. I 1912 var han også af sted, og da havde han købt to lysekroner og en væglampe, den sidste af massiv messing. Alle var beregnet til elektricitet – vi ved jo, at Thy Højspændingsværk først startede i 1915, men han havde måske tænkt sig at lave et jævnstrømsværk; hans hustrus farbror, Anders Smed, »Nørgaard« i Helligsø havde jo en sådan. Den ene af lysekronerne er med seks el-pærer og blev hængt op i spisestuen. Den anden, som er med ti lampesteder, blev hængt op i storstuen i 1915, da der kom elektricitet til Helligsø. – De er selvfølgelig alle flyttet med til Hurup.

Niels Søndergaard døde i november 1915. Hans »sygdom og død« er beskrevet i Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 1994.

Den i indledningen omtalte Johannes Jacobs blev familien ved med at have kontakt med efter bedstefars død, og Niels Søndergaards døtre besøgte Jacobs i familiens villa i Hamborg. Men så kom krigen, og mor hørte ikke mere til dem før i maj måned i 1946. Da modtog mine forældre følgende brev:

*Hamburg – Othmarschen
Revenlowstr. 54.*

Til Søndergaards Aftfølger!

Kjære Herr!

Jeg tænkte, en af N. Søndergaards Börn er Eier af Gadegaard (N. Søndergaard war min største Forretningswen i denne Tid, han send til mig undertiden up til 100 St. Kreaturer pr. Ugen). N. Søndergaard og Hustru er død, men jeg tenke nogen af Deres Börn er levend i Sundhed. Jeg er 92 Aar gammel og min Kone 80, we har wæret i denne forskrækkelige Krieg temmelig gesund, men i sidste 2 Aar we ikke gesund, et følge af hunger, we faae sletingen Fettspies. Jeg bede Dem, um De kan send mig en Parsel Butter. Engliske Besætzungsbehörde have siden nogen Dage Parselsending fra Danmark til Tyskland tillad; jeg will naturligvis gjerne godtgjør as snart as mulig!

*Med bedste Hilsen
Deres Johs. Jacobs*

Min far henvendte sig på politistationen i Hurup for at få undersøgt, om der var mulighed for at sende noget til dem. Man mente imidlertid ikke, det kunne lade sig gøre. Samtidig med at mor modtog brevet fra Jacobs,

Artiklens forfatter med sin elskede gårdklokke.

havde hendes yngste søster Elisabeth modtaget et lignende brev. Hun var gift med stationsforstanderens søn fra Ydby, cand. theol. Niels P. Hjermind, og de var forstanderpar på skolehjemmet »Holsteinsminde« ved Næstved. Elisabeth Hjermind var den sidste af familien, som havde besøgt Jacobs, og de fik lov til at sende to små pakker, som blev modtaget. Pakkerne var nok ikke af den store næringsværdi, men i det mindste et tegn på, at Søndergaard-familien ikke havde glemte Jacobs.

Johs. Jacobs døde sidst på året i 1946 (født 1854). Jeg kan huske, at min mors konklusion var, at de måtte være frygtelig i nød, når den stolte tysker ville nedværdige sig til at bede om mad, selv om han ville og kunne betale for den.

Johan Skjoldborgs møbler

af Svend Sørensen

Museet modtog i 2002 nogle af de møbler, der engang har stået i forfatteren Johan Skjoldborgs bolig i Løgstør. I artiklen redegøres kort for møblernes ejerforhold og deres vej til museet.

Har det eventuelt interesse at modtage nogle møbler, der har tilhørt Johan Skjoldborg? Da vi på museet fik denne forespørgsel, meldte der sig straks en række nye spørgsmål vedrørende udstillingsmuligheder, magasinplads, konservering, transportudgifter m.v. Klart stod det dog fra begyndelsen, at det var et af de tilbud, det var svært at sige nej til. Skjoldborg har helt naturligt høj status på museet og på sin hjemegn, hvor hans barndomshjem blev indrettet som museum i 1961. For mange er Johan Skjoldborg fortsat en værdsat del af vores kulturarv.

Johan Martinus Nielsen blev født i Øslø d. 27. april 1861. Faderen og hans familie bar dog kaldenavnet Skjoldborg, og Johan brugte det som forfatternavn allerede i 1886, da han første gang fik sit navn på tryk. Det var imidlertid først i 1901, han fik kongelig bevilling til at føre efternavnet Skjoldborg. Netop på dette tidspunkt skete der store omvæltninger i hans liv. Indtil nu havde han haft en indtægt som lærer, siden 1889 som enelærer i Koldmose ved Jammerbugten. Men i juni 1900 døde hans første kone, Dorthea, der var 26 år ældre, end han var. Året efter fik Skjoldborg bevilget sin afsked, og resten af livet levede han især som forfatter og foredragsholder.

Dagen før sin 42 års fødselsdag i 1902 giftede Skjoldborg sig med den 29-årige Louise Abenth, der kom fra et københavnsk arbejderhjem. Hendes familie har værnet om de nævnte møbler, og derfor er hendes slægtsforhold af betydning for møblernes skæbne. Skjoldborg selv nåede ikke at skrive meget

om hende. I 2. bind af »Min Mindebog« giver han en respektfuld beskrivelse af Dorthea, men Louise nævnes kun i følgende linjer:

»Jeg har været gift to Gange. Og med Hensyn til at træffe en Kone, der med gode Grunde har kunnet spørge, svare og modsige mig, har jeg begge Gange været særdeles heldig.« Fremhævelsen af ordet »modsig« er Skjoldborgs egen. At han ikke skriver mere om Louise, skyldes, at han døde, inden han var nået frem til 3. bind af sine erindringer, som skulle have omfattet den periode, hvor han var gift med hende.

I Knud Sørensens bog »Op over den lave jord« (1990) er der dog hjælp at hente. Han sammenfatter, hvad venner af familien har fortalt om Louise. Han skriver, at man får indtryk af *»en livsglad og livsklog personlighed, der i sjældnen grad formåede at følge sin mands ofte impulsive indskydelser, smide hvad hun havde mellem hænderne og følge ham på en eller anden udflugt eller rejse. Langt op i*

Louise og Johan Skjoldborg med Edith mellem sig.

Edith Skjoldborg, 10/6 1910-11/8 1943.

årene modtog hun sin mand, når han vendte hjem fra f.eks. en foredragsturné, med at sætte grammofonen i gang, og så valsede de rundt i stuerne og glædede sig over igen at være sammen.»

Knud Sørensen gør endvidere opmærksom på, at Skjoldborgs ven og forfatterkollega, Johs. Buchholtz fra Struer, har skrevet romanen »Vanda Venzel« på grundlag af Louise Skjoldborgs oplysninger om sit liv.

Ægteparrets liv var de første år præget af en vis omflakken. De rejste rundt i Europa og boede forskellige steder i Københavns-området. Et af stederne havde de Jeppe Aakjærs senere kone Nanna som logerende. På et tidspunkt omkring 1904 var Skjoldborg lærer ved Kærehave Husmandsskole ved Ringsted. Han bosatte sig også i miljøer, som svarede til det, han var i gang med at skrive om. I årene 1907-14 drev ægteparret Skjoldborg en mindre landejendom på 8 tdr. land beliggende på halvøen Dynæs, nær stationsbyen Laven på

nordsiden af Julsø. Ejendommen endte med at gå på tvangsauktion, og atter fulgte en ustadig periode, bl.a. med adresse i Dragør og på føromtalt husmandsskole. I 1918 slog familien sig ned i Løgstør, hvor danske husmænd ved en landsindsamling havde skaffet penge til et nyt hus. For at sikre sig mod tidligere kreditorer var huset ejet af Louise, der havde særeje.

Begge Skjoldborgs ægteskaber var barnløse i biologisk forstand. Men da Johan og Louise boede på Dynæs, tog de hendes niece til sig som deres plejedatter. Hvordan det gik til, kan man få et indtryk af i Marie Langelands erindringer, der i 1971 blev udsendt som privattryk. Både hun og hendes mand havde tjent hos Skjoldborg på Dynæs, dog ikke på samme tid. Marie var tjenestepige omkring det tidspunkt, da Skjoldborg var i USA, hvor det fra december 1910 til juni 1911 blev til omkring 60 foredrag på universiteter og i danske foreninger. Efter hjemkomsten skete adoptionen af Edith Karlsson, formentlig i 1912. Marie Langeland skriver om Louise:

»Hun rejste tit til København til søsteren, der havde fået en sød lille pige, som kom til at hedde Edith. Da hun var godt to år, blev hun adopteret af Skjoldborgs. Forældrene ferierede hvert år på Dynæs. Hun blev hos os længe efter, at forældrene var rejst, i flere måneder. Så da fru Skjoldborg rejste over med hende, ville hun ikke kendes ved sin far og mor. Fru Skjoldborg kom da tilbage med hende som sin egen datter, Skjoldborgs selv havde ingen børn. Et års tid efter fik søsteren en anden lille pige.»

Edith voksede op som familien Skjoldborgs barn; men det blev jo inden for familien, så hun har også haft forbindelse til sin søster og forældrene. Der kan ikke være tvivl om, at hun har været elsket af sine plejeforældre. Bag på et fotografi fra Dynæs har Skjoldborg skrevet, hvem der er på billedet, og han har ikke brugt navnet Edith, men for-

Bryllupsbillede af Edith og Hans Edvard Jørgensen.

muleringen »vor lille Datter«. Edith, der var født i 1910, havde måske en svag erindring om Dynæs; men ellers er det Løgstør, der blev hendes by. Ediths søster Grethe kom på lærerseminariet i Ranum, og den mulighed har uden tvivl været åben for Edith, hvis hun havde haft lyst og evner i den retning. Men ifølge familien ønskede Edith ikke en læreruddannelse.

Som voksen arbejdede Edith som syerske hos Holger Neve i Løgstør. Hun boede hjemme og kunne gå på arbejde. En trappe ved Skjoldborgs hus førte ned ad den skrænt, som gennemskærer Løgstør. Her havde Edith sin daglige gang i nogle år og mødte på et tidspunkt Hans Edvard Jørgensen, der var postassistent. De blev gift 1933 i Brønshøj kirke, og den efterfølgende fest blev holdt på Frederiksberg i et etablissement med adressen Allégade 10. Edith og Hans kom til at bo i et 3-etagers hus nær ved Skjoldborgs hus.

Johan Skjoldborg døde den 22. februar 1936, og Louise blev boende i huset i Løgstør, hvor hun døde 6. januar 1942. Ifølge testamentet skulle huset overgå til Edith som særlig, men hun døde, inden boet var afviklet. Hendes liv fik en tragisk afslutning. Hun fik ingen børn og blev behandlet for barnløshed på Løgstør sygehus i 1940-41, dog uden resultat. Ifølge søsteren var Edith meget påvirket af krigen og gik ofte alene på diget ved fjorden for at klare tankerne. Der indtrådte en krise, og på dette tidspunkt sørgede lægen for, at hun blev indlagt til psykiatrisk behandling på et hospital i Århus. Edith overvandt dog ikke krisen og døde 1943 for egen hånd, kun 33 år gammel. Hun var på det tidspunkt indlagt på Løgstør Sygehus, og hun blev begravet i familiegravstedet på Løgstør kirkegård.

Efter Ediths død var det hendes mand, der arvede huset. En lokal museumsforening forsøgte at erhverve huset til museum, men Hans Edvard Jørgensen forlangte 5.000 kr. mere end de 25.000 kr., som foreningen kunne rejse. Huset endte med at blive solgt til anden side og er i dag privat beboelse. Udgangen på historien faldt ikke i god jord alle steder, og det kan have medvirket til, at Hans Edvard Jørgensen valgte at forlade Løgstør. Han giftede sig igen og blev i 1947 far til en datter. I 1960'erne afgik han ved døden.

Efter Ediths død arvede søsteren Grethe de møbler, som hun nu har skænket til museet. Arveforholdet må være accepteret af Hans Edvard Jørgensen. Det drejer sig om en sofa, et hjørneskab, en bogreol, et vægskab, en spisekestol, en symaskine og et klaver. Desuden portrætmalerier af Louise og Johan Skjoldborg.

Grethe boede i perioden 1940-45 hos en familie i Ranum, mens hun gik på lærerseminariet. Da hun overtog møblerne, blev de stillet op i en stue hos denne familie. Efter

Interiør fra Skjoldborgs hus i Løgstør. Klaveret og sofaen er blandt de ting, der nu er kommet på museum.

endt lærereksamen i 1945 fik Grethe arbejde på en skole i Ringsted, og møblerne blev opstillet i et pulterrum på skolen. Møblerne blev herefter i nogle år opmagasineret hos flyttefirmaet »Adam«, der opbevarede dem i en togvogn.

I 1953 flyttede Grethe til en treværelses lejlighed i Brøndbyernes Kommune, hvor hun

Interiør fra Skjoldborgs hus i Løgstør.

havde fået ansættelse ved en skole. Lejligheden blev indrettet med Skjoldborgs møbler, der i vinteren 1959/60 fulgte Grethe til en nybygget villa i Brøndbyernes Kommune. Her stod møblerne frem til november 2002, da de blev transporteret til museets magasin i Vang.

Transporten af møblerne er bekostet af de lokale beboerforeninger, der arbejder sammen i »Regnbuen«. Denne gestus vidner om, at Johan Skjoldborg fortsat nyder stor respekt på disse kanter. Det er vort håb, at der kan findes en løsning på, hvordan møblerne kan vises frem for interesserede. Det praktiske med overdragelsen af møblerne til museet har fra familiens side været lagt i hænderne på Asger Karlsson, en søn af Grethe. Uden hans indsats var møblerne ikke vendt tilbage til Skjoldborgs hjemegn, og uden hans hjælp kunne denne artikel ikke være skrevet i sin nuværende udformning.

Tordenkaffe

af Astrid Pedersen

I en alder af 73 år fik artiklens forfatter i 2001 udgivet erindringsbogen »Tid og tilfælde«, der beskriver hendes barndom og tidligste ungdom i Thy. Redaktionen har bedt hende finde noget frem i erindringen, som ikke er omtalt i bogen. Det blev til denne artikel om tordenvejr.

Indtil 1788 boede den overvejende del af Danmarks befolkning i landsbyer. Gårdene lå i tætte klynger i nærheden af kirken, bystævnet og branddammen. Jorden omkring landsbyerne blev dyrket i fællesskab. Kun »toften« – det lille stykke jord der lå nærmest ved hver enkelt gård – var fritaget fra bylovenes fællesregler. På den måde havde danskerne boet siden middelalderen. Men efter landboreformerne, som begyndte omkring 1788, flyttede de landboere, som havde råd, lyst og kræfter, uden for landsbyen. I mange landsbyer gik der dog en del år, før udflytningen tog fart. Senere skete der yderligere udstykninger, så der opstod mange husmandssteder.

Nogle var glade for at blive fri for fællesdriftens til tider snærende bånd. Men til gengæld blev der langt til naboers, venners og familiers støtte og medleven, i gode stunder som i vanskelige stunder. Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig en udflytterfamilies situation, hvis f.eks. et slemt tordenvej var »oppe over«, og lynet slog ned i bygningerne med det knastørre stråtag. Der kunne være mange mennesker og dyr inden døre, som skulle ledes ud af de brændende bygninger, mens tordenen bragede, og lynene knitrede med sekunders mellemrum.

Fra marts 1926 blev pligtbrandvæsen i Danmark pålagt landbobefolkningen som borgerligt, ulønnet ombud. Slukningsarbejdet blev ledet af en lokal brandfoged. Med amtmandens godkendelse kunne de enkelte kom-

muner dog træffe aftale med et andet brandvæsen, som så kunne trække på et lokalt hjælpemandskab. Men slukningsarbejdet udførtes i mange tilfælde uden hjælp af brandvæsen, og det var der flere grunde til. Ved lynild var der oftest langt mellem brandstedet og det lokale brandvæsen. Heller ikke telefonen blev nogen endelig løsning med det samme. På mange gårde og husmandssteder var der ikke råd til at have privat telefon, og der kunne i mange tilfælde være for langt til nærmeste telefon. Hvis ulykken var ude efter en udflytterfamilie, turde mange ikke bruge tid på at skaffe fremmed hjælp. Alle i familien måtte hjælpe til med at redde børn, dyr og sig selv ud, inden husene var omspændt af flammer. Belært af egne eller andres oplevelser havde hver familie på landet deres egen brandredningsplan.

Mit hjem var et karakteristisk udflyttersted. En del af ejendommens jorder havde hørt under hovedgården Øland, som lå i Haring sogn med skel til Stagstrup. Vi var en stor familie – mor, far og mange børn. Ved kraftigt tordenvejr havde mine forældre deres egen katastrofeplan, som gjaldt, hvis tordenvejret blev for meget.

Især i sommer- og efterårsmånederne kunne der opstå lavt hængende torden over Thy. Det begyndte gerne efter en periode med langvarigt varmt og tørt vejr. Den sædvanlige brise lagde sig, og en trykkende hede

På denne ejendom blev Astrid født i 1928. Faderen købte stedet i 1917, og billedet er fra omkring dette tidspunkt.

bredte sig over landskabet. I horisonten løftede blygrå skyer sig truende op over himlen. De kendte lyde af vognrummel, hundeglam og kreaturers brølen ude fra marken forstærkedes. Vi børn blev sendt ud efter kreaturerne, som stod bundet ved tøjlr. Det var ikke nogen rar tjans, når der var torden i luften. Dyrene drejede urolige rundt, brølede og piskede med halen efter stikfluerne, som blev aggressive i den hede og tunge luft.

De yngste børn skulle jage hønsene ind, andre skulle sørge for, at døre og vinduer blev lukket over hele ejendommen. Mor rumsterede i køkkenet med at brygge kaffe og smøre madder til de mindste. Far kom hjem fra arbejdet i marken og trak hestene på stald. De prustede forventningsfulde efter en skvæt ekstra foder og en sjat vand.

Efterhånden samledes familien omkring spisetuebordet. Stemning var nærmest højtidelig, som om vi alle havde respekt for na-

turens indfald. Udenfor buldrede tordenen, og lidt efter kom lynene. Vi fik et ekstra måltid, kaffe til mine forældre og mælk til os samt masser af rugbrødsadder. De voksne talte forsigtigt og holdt øje med vejret. De største børn talte sekunderne mellem lyn og tordenbrag. På et tidspunkt begyndte regnen at styrte ned. Når tordenvejret holdt op, og regnen stilledede af, blev himlen lys igen. Vi løb ud på græsmarken for at se, hvor meget regnvand der havde samlet sig i lavningerne. Og en drabelig vandkamp i det lune regnvand, mellem os søskende, var helt uundgåelig.

En sommernat, jeg har vel været 3-5 år, oplevede jeg mit første og mest dramatisk tordenvejr. Jeg vågnede ved en serie øredøvende brag, det lød, som om et vognlæs hårde genstande blev smidt ned på loftbrædderne oppe over vores hoveder. I det samme blev værel-

set, hvor vi 6-7 søskende sov, oplyst af et blåligt skærende lys. Vores mor var kommet ind i rummet og kaldte på os; hun sagde, at vi skulle stå op og klæde os på og komme ind i stuen. Jeg fór rædselsslagen i armene på den storesøster, jeg delte seng med. To storesøstre hjalp os mindre med at finde vores tøj og blive klædt på, det var ikke vanskeligt, da rummet, hvor vi sov, uafbrudt var oplyst af et stærkt blåhvidt skærende lys.

Vi, de mindste, fik besked af mor på at sætte os på bænken ved spisestuebordet og være stille, én efter én gled vi ind på bænken, imens torden og lynild bragede og hvislede over vores hoveder. Mor havde fyret op i komfuret og sat vandkedelen på til kaffe. Hun forberedte tordenkaffe, smurte rugbrød og tømte kaffeposen osv. Jeg sad klos op ad mine søskende på bænken, ingen af os mælede et ord. Jeg var ikke kun bange, men også meget spændt på, hvad der måtte komme, når himmel og jord var ved at eksplodere.

Fra køkkenet kaldte mor på de største søskende og bad dem om at dække bord. Jeg iagttog detaljerne i vores stue. Inde under kakkelovnen lå en hæklet bold, i grønt og gult garn, det så ud, som om den lyste. Jeg stak en hånd ind mellem bænkens tremmer og lagde den mod ydermuren, en sydvendt halvstensmur, den var lun her midt om natten efter mange dagens solskin.

Far kom pludselig fra den pæne stue, gennem lillestuen; han havde et bundt papirer i hånden og gik gennem køkkenet til bryggerset. Søster hviskede: »Har du set kniven?« Jeg rystede stumt på hovedet, og hun hviskede tilbage, at der lå en skarpsleben kniv på bordet i bryggerset. Søster havde selv set far stå i bryggerset og slibe kniven på en karborundumsten. »Hvad skal han bruge den til?« hviskede jeg forskrækket tilbage. Jo, den skulle bruges til at skære alle dyrene løs med, hvis lynet slog ned, og der gik ild i gården. Om

ikke lige den nat, men så senere fik jeg også at vide, at når tordenvejr var lige op over, samlede far sine vigtigste værdipapirer og lagde dem et sted, hvor han hurtigt kunne få fat i dem, hvis lynet tændte ild i vores gård.

Hvis det værste skulle ske, havde mine forældre en katastrofeplan klar. Mor og de store søskende skulle få de mindste børn og vores hund Sjap ud af stuehuset. Hønsene skulle jages ud af deres rum og lemmen lukkes igen, så ingen i panik kunne løbe tilbage i flammerne. Far skulle med den skarpe kniv, som var slebet så skarp, med et hurtigt snit skære rebet over, som hver enkelt kreatur og de to heste var bundet med. Han skulle lukke lemmene op til grisenes indelukke og jage dem ud af stalden. Og lukke alle døre igen, så heller ikke de kunne løbe tilbage til stalden. Og sidst men ikke mindst skulle han passe på sine værdipapirer, bl.a. skødet på gården.

Den nat skete der ikke noget med vores hjem. Vi sad og drak mælk og spiste rugbrød med solbærsyltetøj, de voksne drak kaffe. Imens lyttede og så vi alle på tordenvejret. På et tidspunkt rejste jeg mig på knæ og drejede rundt på bænken. Gennem vinduet var der udsigt til gårdspladsen, hvor lodrette lyn forgnede sig ned mod jorden og oplyste hele område. Det var et imponerende syn i den mørke sensommernat. Det store cementkar, som stod midt på gårdspladsen og blev brugt til vand til dyrene eller til at læske kalk i, var nærmest selvlysende med et blåhvidt, dirrende skær i den elektrisk ladede atmosfære. Ved siden af mig sad en storesøster og prøvede at tælle sekunderne mellem lyn og torden. I lang tid kom bragene og lysglimtene samtidigt. På et tidspunkt begyndte det at regne, og kastevinde ruskede i træerne omkring haven.

Det dramatiske uvejr står tydeligt i min erindring, og jeg mindes ikke et tordenvejr, der var tilnærmelsesvis så nært på. Og der-

med farligt for familien og vores dyr. Ofte ordnede man udskiftningen sådan, at de, der ønskede at flytte ud på overdrevet, kom til at ligge parvis. Det var mindre ensomt, og hensigten var vel også, at de to udflytterfamilier, på moderne dansk, kunne blive hinandens netværk. Vi havde også en udflytternabo, der var kun et bakkedrag mellem de to gårde. Men den nat for vel 70 år siden tror jeg ikke, at vores nabo eller andre i samme situation turde forlade deres eget hjem med børn og dyr for at hjælpe andre. Men min familie fik heldigvis ikke brug for hjælp. Der blev længere og længere tid imellem lyn og torden. Regnen og de hastige vindstød faldt til ro. Vores forældre brød op, og vi blev sendt i seng.

Åh! det havde været en herlig nat, at få rugbrødsadder og kølig mælk i utide, mens man samtidig svævede i livsfare. Jeg sprang op i sengen hos storesøster, rullede mig sammen i fosterstilling og sov i løbet af et sekund. Og udenfor har jord og planter garanteret sivet og sukket efter den gode regn.

I de seneste årtier er branddammene i de gamle landsbyer blevet nedlagt. Og folk på landet kan være tryggere i tilfælde af lynild. For det første har de fleste installeret en brandalarm. Og i tilfælde af ildebrand griber man telefonen eller mobilen og ringer 112. Og brandbilen kommer med tusindvis af liter vand. Ja, og så er tidens byggematerialer ikke så brandbare som de gamle stråtækte bygninger fra dengang, det var før.

Trekking Triest-Thisted

af Dorte Thirslund

Artiklens forfatter har besøgt nogle af de steder, Christen Kold passerede på sin hjemrejse fra Tyrkiet. I den forbindelse har ni billeder på Thisted Museum bidraget til opklaringen af, hvilken vej han fulgte.

»De skal gjøre som jeg, da jeg stod i Triest med alt mit rørlige gods på en trillebør og skulle på min fod vandre herhjem til Danmark; jeg gyste først lidt, men gav mig så sindig på vejen i Guds navn, og så kom jeg hjem.« Sådan huskede en ung mand¹, at Christen Kold² sagde til ham i 1868. Kolds hjemrejse efter fem år i Smyrna var dengang velkendt af mange, han fortalte tit om den for eleverne, men 100 år efter var hans rejserute næsten glemt.

Rejseplaner

Allerede fire år før hjemrejsen havde Kold gjort sig tanker om, hvordan den skulle finde sted og skrev om det til sine forældre:

...jeg [har] lært et Haandværk og er Svend paa dette, har mit Lærebrev og kan altsaa i en Bye fortjene saa meget i et par Maaneder at jeg kan rejse til en Anden, og desuden har jeg 1 Specie som Geschenk i enhver stor Bye i Tydskland hvor der ikke er Arbeide for mig... Med Hensyn til Befordringen har jeg tænkt mig Sagen saaledes. Jeg gaar med Dampskibet eller Seilskib herfra til Triest. Med Dampskibet koster det 15 Specier, med et Seilskib 10... Herfra til Triest er 300 Miil. Er jeg altsaa først i Triest, da har jeg min Fod paa tydsk Grund, hvor jeg kan tale med hver Mand, hvor Veiene ere lige og banede, og derfra, fra Triest til Danmark er 200 Miil, og 6 Miil om Dagen kan jeg godt spadserere, er altsaa 1 Maaned. Nu vil jeg sige at Reisen gjør i 2 Maaneder har 30 Specier

i Lommen altsaa 1 Rigsbankedaler hver Dag til Spise og Drikke, dermed kan jeg godt komme ud. Vist er det, at jeg kunde kjøre for dem samme Pris, da jeg kom saare hurtigt afsted, thi med Hurtigposterne kunde jeg gjøre Rejsen i 8te Dage; men da fik jeg ikke seet mig om, hvilket immer har været mig Hovedsagen.³

Da Kold endelig rejser hjem, fraviger han ikke disse planer på nogen væsentlige områder, bortset fra at intet tyder på, han har rejst som naver. Det kan der være flere grunde til. Dels var han blevet velhavende i mellemtiden, dels ville det have sinket hans hjemkomst til hen på efteråret, og endelig var reglerne for farende svende meget strenge i de nordtyske lande.

Jeg gaar med Dampskibet eller Seilskib herfra til Triest ...

Vejene i Lilleasien og på Balkan var elendige i 1800-tallet, mens de i det Østrig-Ungarnske rige var forsvarlige. Triest var kejserrigets store og virksomme havneby. Herfra gik der færger til væsentlige pladser i Middelhavsområdet bl.a. til Smyrna. Kold vælger derfor klogt, da han tager dampskibet⁴ til Triest og går herfra. Men hvilken vej gik han?

De sikre steder på ruten

I litteraturen om Kold nævnes kun enkelte

stednavne fra den lange fodtur. Alle er enige om, at den begynder i Triest, her ud over nævnes i udlandet kun Adelsberggrotten, Salzburg, München⁵ og Leipzig⁶. Ruten syd for den danske grænse er således ikke umiddelbart klar, hvorimod den hjemlige gåtur er ret overskuelig: Randerup⁷, Forballum og Ribe⁸, Holmslands Præstegård⁹ nær Ringkøbing, muligvis Ydby¹⁰ i Sydthy, Mors¹¹ og endelig Thisted.

Et fund i Kolds privatarkiv på Rigsarkivet og et fund i Kold-samlingen på Thisted Museum

I Kolds privatarkiv¹² findes en uanselig papirlap¹³, det halve af en optikerreklame, den ligner en dosmerseddel. På bagsiden er anført en række ord med blyant. Det er stednavne fra det midterste Tyskland. Byrækken danner en perlekæde, som begynder med Nürnberg og strækker sig nordpå til Göttingen. Efter hver by står et korrekt antal mil. Nederst – men skrevet på en anden led – står med sjusket og delvis udvisket skrift nogle flere ord, dels danske, dels tyske, hvoraf nogle kan genkendes som egennavne fra egnen mellem Triest og Adelsberg og videre mod Villach. Hvis disse stednavne er fra Kolds rejserute, har vi begyndelsen og et langt og vigtigt midterstykke af ruten på hans fodrejse. Men det kan vi naturligvis ikke vide, for det oplyses ikke. Omvendt kan man spørge, hvorfor skulle Kolds meget bevidste familie have gemt en uskøn seddel med udenlandske stednavne i 100 år, hvis den ikke havde betydning? Og hvilken anden betydning kunne den have end lige netop at være en souvenir fra den vigtigste rejse, Kold nogensinde kom på?

I Kolds mindestue på Thisted Museum er der i enkedronningens skab udstillet et par

tyske ståltryk i karvskåren ramme. Der er flere sådanne i museets Kold-samling, ni i alt. Tre af dem har ens præg i tryk og undertekster¹⁴, på dem står der *Hallein, Dürrenberg* og *K. K. Lustschloss Hellbrunn*, alle tre lokaliteter lige syd for Salzburg. Og Kolds rejse gik gennem Salzburg!

De øvrige seks ståltekster er alle fra en tysk serie, nemlig tre fra München – hvor Kold kom igennem – og tre fra Nürnberg, den første by på huskesedlen i Kolds arkiv. Det ligner ikke nogen tilfældighed, det ligner mere en samling minder fra en vandretur. Uindrammede billeder¹⁵ kan man jo altid have med, især når man har en trækvogn. Både de østrigske og de tyske tryk fandtes i løssalg for 150 år siden, der var trykt flere tusinde sådanne med billeder fra de to lande. Her i Kolds billedsamling er der ni, og de seks af dem er fra byer, vi ved, han er gået igennem, medens de tre sidste er fra en by han dårligt kan være kommet udenom¹⁶.

Med udgangspunkt i den antagelse, at både papirlappen og billederne er fra Kolds fodrejse, kan der tegnes et langt stykke af Kolds rute ind på Europakortet.

De »hvide områder« på kortet

Tilbage er to længere ubeskrevne vejstykker, nemlig mellem Adelsberg og Salzburg og mellem Göttingen og Forballum, Kolds første stop i Danmark.

Til den første strækning kan vi få nogen hjælp af et samtidigt kort over postveje og poststationer¹⁷. Det viser, at vejen er gået over Ljubljana og Kranj i Slovenien til Villach i Østrig (navne der genkendes fra papirlappen). Fra Villach til Salzburg har Kold nødvendigvis fulgt postvejen. Det var morsomt at se ansigtsudtrykkene på lokale østrigere, da en »kreativ« dansker spurgte, om man

Kort. »Post-Karte von Mittel-Europa«

På kortet er den rute, Kold »gik på sin fod« indtegnet med bred pensel. Turen begyndte i Triest ved Adriaterhavet og sluttede i Forballum ved Vadehavet. Efter 3 ugers ferie hos vennerne, kørte de ham til Ribe, hvorfra han gik hjem til Thisted. Af kortet ses tydeligt, at Leipzig ikke ligger på samme rute som de øvrige stednavne.

ikke kunne gå en anden vej! Over hele Alpekæden var der dengang kun ganske få veje og på denne egn kun én – det gælder mange steder endnu, at der ikke er noget valg.

Nord for Göttingen har vi derimod ingen pejlemærker. Formentlig har Kold gået den slagne vej til Hamborg og har så fulgt den vestre¹⁸ oksevej til Forballum, den var ham bekendt fra studeprangerne. En strækning af den gik han for øvrigt ifølge dagbogen på udturen. Det er rent gætteværk.

Sammenlagt giver disse spor nedenstående rute:

Stednavne med **FEDE VERSALER** er de sikre. Stednavne med **VERSALER** bygger på indicier, souvenirs.

Stednavne med **fed skrift** bygger på kort- og terrænundersøgelser.

Stednavne med *kursiv* er gætterier ud fra gamle og nye kort, traditioner og dårlige kilder.

- TRIEST** Italien
- SEZANA** - »Susana -
- Prëwald** 3½¹⁹ Italien / Slovenien
- Razdrto** - **PRËWALD**²⁰ Slovenien
- POSTOJNA** – **ADELSBERG**²¹ Slovenien
- Planina** Slovenien
- LJUBJANA** - **LAIBACH**(½) »Laibach (½)
- til Krainburg 4½ Stund«²² Slovenien
- KRANJ** – **KRAINBURG** Slovenien
- Jesenice** - **Asling** Slovenien

Podkoren	Slovenien	OHRDRUF	2 -	Thyringen
Würzen Pass ²³	Slovenien / Østrig	GOTHA	2 -	Thyringen
VILLACH - »Fillah goldenen Löwe« ²⁴ ..	Østrig	LANGENSALZA	2 1/2 -	Thyringen
Paternion	Østrig	MÜHLHAUSEN	2 1/2 -	Thyringen
Spittal	Østrig	DINGELSTADT	2 -	Thyringen
Gmünd	Østrig	HEILIGENSTADT	2 -	Thyringen
Rennweg	Østrig	GÖTTINGEN	3 1/2 -	Niedersachsen
Sankt Michael im Lungau	Østrig	<i>Nordheim</i>		Niedersachsen
Mauterndorf	Østrig	<i>Einbeck</i>		Niedersachsen
Tweng	Østrig	<i>Else</i>		Niedersachsen
Obertauern	Østrig	<i>Hannover</i>		Niedersachsen
Untertauern	Østrig	<i>Schillerslage</i>		Niedersachsen
Radstadt	Østrig	<i>Celle</i>		Niedersachsen
Hüttau	Østrig	<i>Bergen</i>		Niedersachsen
Werfen	Østrig	<i>Soltau</i>		Niedersachsen
Golling	Østrig	<i>Welle</i>		Niedersachsen
Kuchl	Østrig	<i>Nenndorf</i>		Niedersachsen
HALLEIN	Østrig	<i>Hamborg</i>		Hamburg
DÜRRNBERG	Østrig	<i>Altona</i>		Hamburg
HALLEIN	Østrig	<i>Elmshorn</i>		Schleswig-Holsten
HELLBRUNN	Østrig	<i>Itzehoe</i>		Schleswig-Holsten
SALZBURG	Østrig ²⁵	<i>Schaafstedt</i>		Schleswig-Holsten
MÜNCHEN	Tyskland, Bayern	<i>Meldorf</i>		Schleswig-Holsten
Unterbruck	Bayern	<i>Heide</i>		Schleswig-Holsten
Pfaffenhofen	Bayern	<i>Friedrichstadt</i>		Schleswig-Holsten
Pörnbach	Bayern	<i>Husum</i> ²⁷		Schleswig-Holsten
Ingolstadt	Bayern	<i>Horstedt</i>		Schleswig-Holsten
Eichstätt	Bayern	<i>Arlewatt</i>		Schleswig-Holsten
Weissenburg	Bayern	<i>Bohmstedt</i>		Schleswig-Holsten
Roth	Bayern	<i>Dörpum</i>		Schleswig-Holsten
Schwabach	Bayern	<i>Soholmbrück</i>		Schleswig-Holsten
NÜRNBERG ²⁶ [Mil]	Bayern	<i>Engerheide</i>		Schleswig-Holsten
ERLANGEN 2 1/2 -	Bayern	<i>Leck</i>		Schleswig-Holsten
FORCHHEIM 2 -	Bayern	<i>Gläserkrug</i>		Schleswig-Holsten
BAMBERG 3 -	Bayern	<i>Süderlügum</i>		Schleswig-Holsten
ZAPFENDORF 2 -	Bayern	<i>Tønder</i>		Danmark
LICHTENFELS 2 -	Bayern	<i>Gallehus</i> ²⁸		Danmark
COBURG 3 -	Bayern	<i>Østerby</i>		Danmark
RODACH 2 1/2 -	Bayern	<i>Gærup</i>		Danmark
HILDBURGHAUSEN 1 1/2 -	Thyringen	<i>Øster Gammelby</i>		Danmark
SCHLEUSINGEN 1 -	Thyringen	<i>Visby</i>		Danmark
SUHL 1 -	Thyringen	<i>Vester Gammelby</i>		Danmark
OBERHOF 2 -	Thyringen	RANDERUP		Danmark

FORBALLUM Danmark
 Her blev Kold kørt i hestevogn efter ferien
RIBE Danmark
HOLMSLAND PRÆSTEGÅRD Danmark
 Ydby Kro²⁹ Danmark
 Ginnerup Danmark
 Færgen over Nees Sund Danmark
 Øster Jølby³⁰ Danmark
 Solbjerg Præstegård³¹ Danmark
 Sundby Mors Danmark
 Færgen over Vilsund Danmark
THISTED Danmark

...fra Triest til Danmark er 200 Miil...

En mil var godt 7,5 km, ens i Tyskland og Danmark. Kold regner altså med at skulle gå omkring 1500 km til Forballum og herefter omkring 250 km til Thisted. En moderne måling af den præcise vej viser, strækningen er på 1950 km. Hertil kommer naturligvis de ekstra skridt, han har måttet tage, når han gik forkert, når han skulle se på egnens seværdigheder, og når han skulle lede efter logi. Under 2100 km har han ikke gået den sommer!

...6 Miil om Dagen kan jeg godt spadsere...

Kan man virkelig gå 45 km om dagen? Naverne trænede sig op til at gå omkring 50 km daglig, og det har Kold også kalkuleret med. De fleste nutidsmennesker benægter, at han har kunnet – tilmed over Alperne med alle sine ting på slæb. Men alle samtidige kilder er her enige, han *gik på sin fod*, som man udtrykte det³².

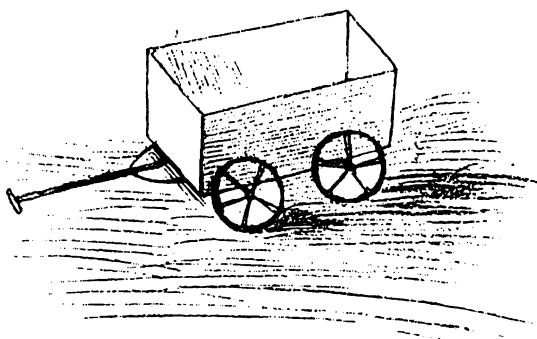
...Nu vil jeg sige at Reisen gjør i 2 Maaneder ...

I juli måned 1847 realiserer Kold sin forretning i Smyrna og begiver sig på hjemvejen.

Godt en dagsrejse fra Triest indskrives han sig i Adelsberggrottens gæstebog³³ den 20. juli. Den 19. september skriver han i Ribe til Jens Lassen Knudsen, at han har opholdt sig hos familien i Forballum i »tre samfulde Uger«³⁴. Han har med andre ord gået de første 1700 km på omkring 40 dage. Det giver »kun« 42,5 km om dagen.

Var Kolds vogn en trillebør?

Der hersker – og har øjensynlig altid hersket – tvivl om, hvad det var for en vogn, Kold kørte sine ejendele gennem Europa på. Vigtig har den ellers forekommet friskolefolket at være, man har enddog kaldt den et »relikvie« i friskolernes historie. Citaterne nedenfor har det til fælles, at de alle er skrevet af mænd, som selv har hørt Kold fortælle om sin rejse. En undtagelse er den indrammede fortælling, som er en erindring af A. Thyssen Hansen, der ikke bare har set vognen med egne øjne, men også trukket den. Denne oplysning og tilhørende tegning, som blev trykt i Nygårds

Det eneste billede, vi har af Kolds vogn, er tegnet i 1894 af A. Thyssen Hansens datter efter hans anvisning. A. T. Hansen er den eneste kilde, der har set vognen selv.

bog³⁵, har øjensynlig overbevist senere forfattere. Siden 1916 har næsten alle Kold-biografier ment, der var tale om en trækvogn.

Flere erindrer imidlertid, at Kold har sagt »trillebør«, og der hersker forvirring om, hvorvidt den er blevet skubbet eller trukket. Kold har uden tvivl brugt ordet »trille«. Og her har vi måske forklaringen på forvirringen, idet en »trillevogn« i det 19. århundrede betød »en lille trækvogn«³⁶, og en »barnevogn«, som man »drager efter sig«, betyder en legevogn for børn, en lille model af de voksnes arbejdsvogne³⁷ (det forlyder tilmed, at Kolds vogn blev slidt op af legende børn). Således forstået kan de forskellige formuleringer måske presses til at passe på tegningen fra Nygårds bog, i hvert fald kan intet menneske gå over Alperne med en almindelig trillebør! Kolds vogn synes altså at have været en lille trækvogn af den type, som forældre helt op i vor tid først trækker deres små børn i og senere lader dem lege med, til hjulene falder af.

Kold sagde:

»... men De skal gjøre som jeg, da jeg stod i Triest med alt mit rørlige Gods på en **Trillebør** og skulde på min Fod vandre herhjem til Danmark; jeg gyste først lidt, men gav mig så sindig på Vejen i Guds Navn, og så kom jeg hjem.« (1868)³⁸

»... Jeg kjøbde mig saa en lille **trækvogn**, pakkede min bagasen derpaa og vandrede saa ned igennem Tyskland... «(1875)³⁹

»... til Triest. Her kjøbte han en **Barnevogn** pakkede derpå sin Bagage og gik til Fods, **dragende** Vognen efter sig gjennem hele Tyskland over München til Jylland...« (1881)⁴⁰

»... paa et Skib til Triest og derfra til Fods gjennem Tyskland til Danmark, kjørende sin

*lille Bagage paa en **Trillebør foran sig...**« (1890)⁴¹*

»... Der eksisterer ikke længere nogen Rester af Kolds Vogn, men jeg erindrer godt hvorledes den saa ud, og har faaet min Datter, som er Tegnemester, til at gjøre en Tegning, som medfølger. Jeg **trak** Vognen med hans Bagage herfra Randrup og til Forballum, og skjøndt det kuns var 1/2 Mils Vei haglede Sveden af mig før jeg kom til Veien-de...« (1894)⁴²

»... Det er blevet mig meddelt fra ganske paalideliget [udstreget ord] at den **Trillebaare** som Kold **skjød foransig** [ét ord], og hvorpaa han havde sit Tøi paa hans lange Fodtur igjennem Tyskland, staaer for Tiden paa Troiborg...«(u. å. senest 1895)⁴³

»... At han på hjemrejsen fra Smyrna skulde have købt trækvognen i Triest, strider imod, hvad jeg mener at have hørt ham selv fortælle. Det var da han kom til **Leipzig** Nürnberg, at han så, at klæder var så billige. Da købte han sig nogle ny klæder, men måtte så have en kuffert til at tage dem i, og så måtte han have en **hjulbør**, mente jeg ~~det var~~ **lille trækvogn** til at køre den på. [I kanten:] Optegnelser under lærersamlingen 1866...« (1895)⁴⁴

»... I 1847 besluttede han sig for at rejse hjem og tog derfor søværts over til Triest. Her købte han sig en **lille Trillevogn**, hvorpaa han lagde sin Bagage, og med 500 Rdl. paa Lommen og **trækkende** efter sig sin Trillevogn vandrede han gennem Evropa til sin Fødeby Thisted...« (1913)⁴⁵

»... Greben af stærk Hjemve sejlede han med en Skipper til Triest, hvor han købte sig en **tohjulet Trækkevogn**, og paa den lagde han sit

Bogbinderværktøj; **trækkende** Vognen efter sig gik han paa sin Fod de Hundreder af Mil fra Triest til Thisted...« (1921)⁴⁶

»... Jeg maatte til Smyrna i 5 Aar og fik da Lyst til at komme hjem igen. Jeg gik da op gennem Landene og havde en **Haandvogn** med, og den **trak** jeg selv...«⁴⁷

Og hvad havde Kold så med sig på sin trækvogn? På Thisted Museum ligger en lille samling konkylier, »som Kold havde med hjem fra Smyrna«⁴⁸. Hertil kommer hans dagbøger, hans »klæder«, hans bogbinderværktøj⁴⁹ og hans pelsfrakke. Denne omtales flere steder, han havde den allerede i Smyrna, og han havde den på, da han rejste om på Fyn for at købe byggematerialer til Dalum Højskole. Endelig var der »Smyrnakisten«⁵⁰. Forstander Christen Andresen på Engelsholm Højskole husker godt kisten fra sin barndom og har et indre billede af den. Den var af mørkt træ med metalbeslag. Låget ca. 10 cm højt. Længde ca. 80-90 cm. Højde ca. 50-60 cm.⁵¹ Med sådan en oppakning kan der ikke være tvivl om, at Kold allerede købte sin vogn i Triest. Ludvig Schrøders oplysning, at Kold først købte sin vogn i Leipzig – hvad Valdemar Bennike ovenfor må have ment, men straks rettet⁵² – synes på alle måder at være forkert.

... med Hurtigposterne kunde jeg gjøre Rejsen i 8te Dage; men da fik jeg ikke seet mig om, hvilket immer har været mig Hovedsagen...

Kold så ret, chancen kom jo nok ikke igen, men hvad så han så på sin rejse?

Postojnagrotten

Kun godt en dagsrejse fra Triest kom Kold til Adelsberggrotten, hvor han den 20. juli 1847

indskrev sig ind i gæstebogen med følgende oplysninger: Nr. 746. Name: C: Kold - Geburtsort: Thisted - Charakter: Schullehrer - Wohnort: Dänemark⁵³. Stedet ligger i dag i Slovenien og har navnet Postojnska Jama. Det er en af Europas mest seværdige huler. Man kendte allerede til denne enorme karstgrotte i middelalderen, men glemte den og genopdagede den i begyndelsen af 1800-tallet. Siden 1818 har der været kunstig belysning, og den har haft over 25 millioner besøgende. Et fund for en fortæller. *Særligt spændende for Børnene var hans Skildring af den eventyrlige Drypstenshule i Østrig, som han paa sin Hjemrejse besøgte.*⁵⁴ En elev husker: »...navnlig Drypstensbjerget tildrog sig hans Interesse. Han kunde saaledes give en livfuld Beskrivelse af hvilke smukke Melodier der kunde frembringes ved Drypstenens Berørelse med hinanden, særlig melodien til Salmen »vor Gud han er saa fast en Borg«.⁵⁵

Et gæt fra Gmünd

Alle ved det på egnen. Den gamle landevej gennem landsbyen Gmünd hedder »Der alte Römerweg«, her har alle rejsende i denne del af Alperne gået siden oldtiden.

Og siden 1700-tallet har alle også set Europas eneste todelte kirke, Kreuzbichlkapelle. Vejen går midt gennem kirken op til kørshøjen. Præsten står ved alteret på den ene side, og menigheden sidder i to etager på den anden side af vejen. Det er koldt om vinteren. Man ved ikke med sikkerhed, hvorfor kapellet er bygget så underligt, måske er det for at give dødsdømte en sidste mulighed for at bede foran et kors på deres vej til galgen. På et tidspunkt er die Bundesstrasse gået den vej, og den dag i dag kan der komme en traktor kørende gennem kirken midt under messen.

Hallein og Dürrnberg

Disse to steder hører sammen. Saltminen ligger inde i Dürrnberg. Her blev saltet brudt og opløst i vand, hvorefter det flød ned til Hallein i store rør, hvor det blev færdiggjort og bortskipet. Byen Salzburg, og ikke mindst ærkebispens, havde store indtægter af saltproduktionen. Og stedet blev tidligt en stor turistattraktion, men det var nemmest for »prominente personer« at komme ind. Det passer godt med beretningen: *I Salzburg var store Bjærgværker; man skulde kjøre gennem en Tunnel, for ret at bese dem; det var bekosteligt; nogle fornemme Folk havde gjort Anstalter for at bese det. Kold bad dem høfligt om at maatte slutte sig til dem, erholdt venlig Tilladelsen og saa sig godt om.*⁵⁶

Turen for de besøgende var for 150 år siden næsten som i dag, det fortæller H. C. Andersen om:

Med min rejsemand gik jeg nu op ad bjerget til bjergværket. Hæslige Christusbilleder, tryk-

*Hallein*⁶⁶. Dette billede og 8 andre, som har tilhørt Christen Kold, findes i dag i Thisted Museums samlinger. Hallein ligger 15 km syd for Salzburg. På denne egn har mennesket gravet salt i 4500 år. Salzburg blev rig, men Hallein er den egentlige produktionsby, hvorfra saltet er blevet transporteret langt bort ad floden Salzach.

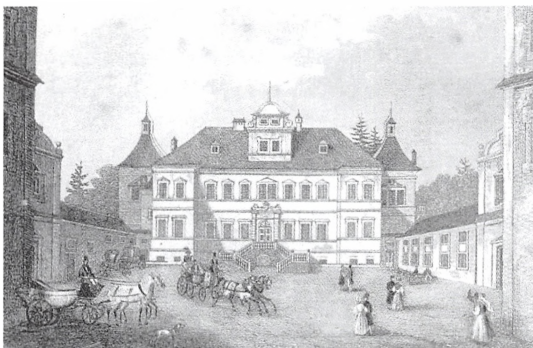

Dürrnberg ligger vest for Salzach. Her ligger den egentlige saltmine, som Kold har besøgt 1847. Allerede den gang blev turisterne ikklædt hvide dragter og kørt rundt i skinnevogne.

*kende hede og tiggere. Der oppe blev vi først iført hvide klæder, fik hver sit lys og gik nu en halv time indad i bjerget. Snart så man saltstene, snart jorden den var blandet med. Vi kom ind (ved vores Erlaubnisschein) først i en stolle, navnet husker jeg ikke. Man viste os, hvorledes det søde vand ledes herind ovenfra og fylder stollen. Så snart denne er fyldt, suger den saltet ud og det bliver nu ledet ind gennem render til panden, hvor det afkoges. – I én af stollerne så vi hvordan arbejderne arbejdede med at føre det tilbageblevne jordaffald bort, vi mødte flere med trillebør og måtte da i de snævre gange næsten knuge os til hinanden. »Glück auf« var vor gensidige hilsen. – Små vogne med ruller under sætter man sig på, en bjergknøs foran med en fakkell, på hænderne har man tykke handsker, nu griber man i et tov og rutcher ned i den kulsorte afgrund. Således kommer man fra stolle til stolle og ud nedenfor bjerget.*⁵⁷

Schloss Hellbrunn

Ærkebiskop Markus Sittikus byggede Hellbrunn som et lystslot i 1615. Hovedattraktio-

Hellbrunn, ærkebisp Marcus Sitticus' lystslot i Salzburg. Det er ikke 1600-talsbygningen, der er den store turistattraktion, men parkens bizarre »vandkunster«, tingeltangel, som har skullet tilfredsstillende nogle næsten sadistiske tilbøjeligheder hos den kirkens mand. De er nu – som i Kolds dage – offentligt tilgængelige.

nen er havens mange »Wasserspiele«, som stadig fungerer. Dem skal den fromme mand have fået inspiration til i Rom. Der er to grundtyper, springvand og dukketeatre med små bevægelige dukker (ligesom Daells Varehus' juleudstilling i 50'erne) drevet af vandkraft. En del af springvandene er »morsomme« derved, at de f.eks. pludselig oversprøjter de intetanende gæster, medens værten selv forbliver tør. Men det var naturligvis ikke det, der fascinerede H. C. Andersen så meget, at han måtte se⁵⁸ det to gange:

En prægtig alle, der danner et S. førte os til Hellbrunn, et keiserligt slot. Haven modtog os med en vrimmel af blomster, fontæne ved fontæne, egentligt med legetøj i, men vi havde slet intet ventet og blev derfor overraskede...

...besøgte endnu på vejen [hjem] slottet Hellbrunn. Det er som dukketøj, der med de små vandspring. Her er Actæon, hvor vandet kommer ud af hornspidserne, af hundens mund & af....!⁵⁹

Kold købte sig et stik af slottet, hvad mon han har været mest optaget af?

Fri som en fugl eller lov og orden?

Kold havde et pas. Det er udstedt af den danske konsul de Jong i Smyrna den 30. juni 1845 til »Christian Kolt«⁶⁰, men der er ingen påtegninger på det. Det er overraskende, for grænsemyndighederne var ganske strenge, og samtidige pas er fulde af stempler og påskrifter. I mange tyske byer skulle rejsende endog melde sig hos politimesteren ved ankomsten. Det hører vi ikke spor om i forbindelse med Kolds rejser.

Hvor overnattede Kold? I Østrig var der kroer langs vejene, men Kold var kendt for at rejse så billigt som muligt. En ældre bondeskone i Kärnten vidste besked: Vandrerere og eventyrere kunne godt sove på bøndergårde i gamle dage, før man havde *Zimmer frei*. »In den Heu ist es schön zu schlafen!« Selv om det måske ikke var lovligt, så var det almindelig praksis svarende til, at Kold skal have levet af kildevand og hvedebrød, som han købte hos bagerne. Anderledes i de tyske lande. Her var mindre hø og flere regler. *I München var det dyrt at komme frem, han tingede sig ind hos nogle Haandværksfolk og havde det meget godt.*⁶¹ Klostre synes han ikke at have overnattet på, et par beretninger tyder på, at han har foretrukket kroer i Tyskland:

Kold fortalte:

»... og det morede mig fortræffeligt at sidde i en krog i skænkestuerne i kvældene og høre på de tyske bønders passiar, da jeg var godt hjemme i det tyske sprog; medens de drak deres øl; thi det så ud til at være skik derovre at bønderne skulle samles efter endt dagsgering for at drøfte dagens nyheder og så få dem nogle glas øl...«⁶²

Og en moralsk historie:

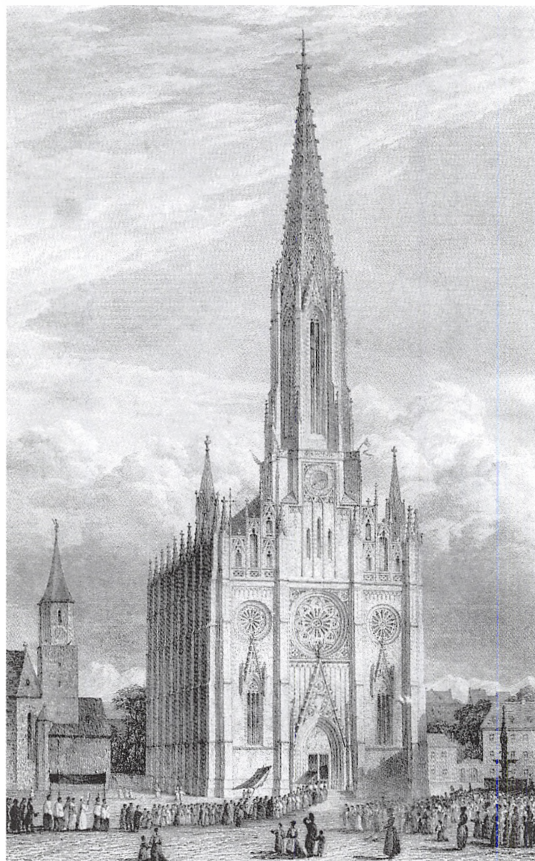
Paa sin Rejse gjennem Tydskland gjorde Kold en Tid Følgeskab med en tydsk Guldsme-

desvend. Da de en Dag havde vandret sammen paa en øde Egn, varede det længe inden de om Aftenen naaede et Gjæstgiversted, hvor de kunde overnatte. Endelig naaede de et saadant, men det var af et underligt skummelt udseende, det lignede et gammelt Kloster og saae i det hele noget røveragtigt ud. I Skjænkestuen, hvor Kold og Guldsmedesvenden opholdt sig, vare en stor Del tyske Haandværker..., som saae meget forsultede ud. Guldsmedesvenden krævede noget Øl ind til dem og lod i den Anledning en Guldmønt veksle. Ved den Lejlighed kom han ogsaa til at vise sin andre Guldpenge frem. Dette huede Kold ilde. Denne tilligemed sin Rejsefælle bleve nu anviste deres Soveværelse, det var et meget stort skummelt Rum med to store Alkovesenge, en til hver. Da de gik i Seng, lagde Guldsmedesvenden sin Pung med Guldmønter paa Bordet. Men da de havde ligget lidt i Sengen, gik Døren op som om nogen kom ind. Saasnart Kold hørte dette, sprang han hastig op, tog Guldsmedesvendens Penge, som laa paa Bordet, og gemte dem under sin Hovedpude. Morgenen derpaa fortalte han Guldsmedesvenden det Forfaldne, gav ham sine Penge og anbefalede ham at vise større Forsigtighed i fremtiden, med Hensyn til at gemme sine Penge som ogsaa med at vise dem frem.⁶³

Kolds selv havde sine rejsepenge syet ind i vesten. Han kunne pille en mønt ud ad gangen.

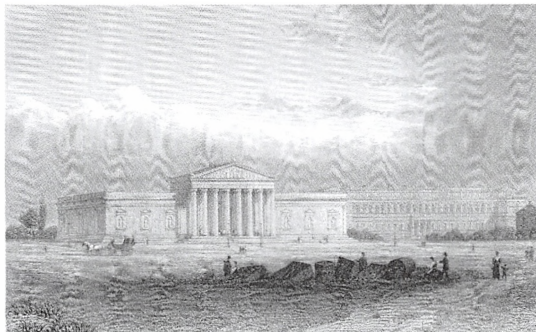
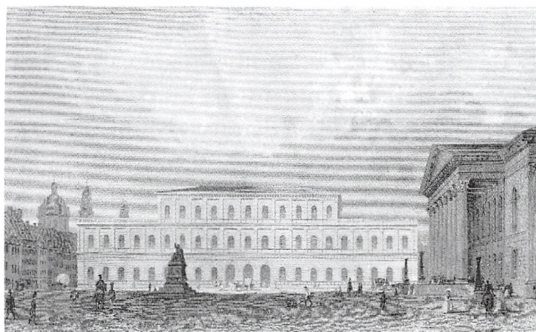
München

München var med godt 100.000 indbyggere knap så stor som København. Datidens rejsende blev der længe, for der var meget at se. En samtidig geografi oplyser: »Münchens... Befolkning udmærker sig ved en høj Grad af Forlystelsessyge og Sædeligheden synes at dømmes efter Forholdet mellem ægte og uægte Fødsler, at staae temmelig lavt.«⁶⁴

Die neue Pfarrkirche der Vorestadt au in München. Den gotiske kirke i bydelen Au var en stor turistattraktion. Nyopført 1831-39. Nybyggede kirker var en sjældenhed i Kolds ungdom, og denne her er endda stor som en katedral.

Blandt de mange seværdigheder har Kold valgt at købe billeder af kongeslottet og nationalteateret, Pinakoteket og Glyptoteket⁶⁵ samt af den katedralstore kirke i forstaden Au. H. C. Andersen – en af den tids mest berøjste personer – har set alle disse ting mange gange. Om Au-Kirken fortæller han: »...den er ny og ganske i fuldendt gothisk Stiil, som sprunget frem i een Gyldning. prægtige brogede

Der Königsbau U das K Hof U Nationaltheater in München Residenzpaladset, som på ståltrykket stråler af et himmelsk lys, og Nationalteateret ligger centralt i München. Begge bygninger blev meget hårdt medtaget under 2. verdenskrig, men er genopført i den skikkelse, de havde i Kolds dage.⁶⁷

Glyptothek und Pinakothek in München. Glyptoteket var en stor seværdighed i det 19. århundredes München og stråler her i et romantisk lys, medens Pinakoteket, i dag »Alte Pinakothek«, danner kulisse. Bygningen af det mærkelige navn rummede Ludvig I af Bayerns samling af ældre tysk, nederlandsk og italiensk kunst.

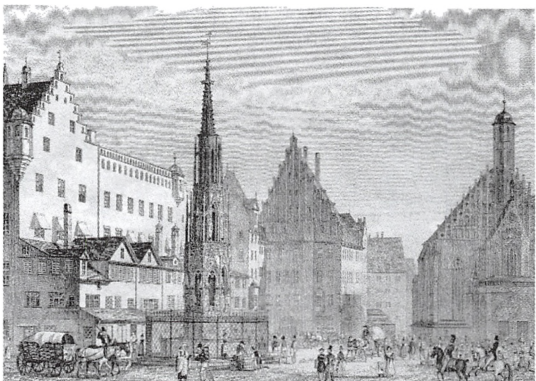
*Glasmalerier i Ruderne; Folket knælede, Sangen brusede derinde.*⁶⁶ En nybygget kirke har været en sjældenhed for Kold, omkring 1850 var byggeriet af nye danske kirker endnu ikke begyndt.

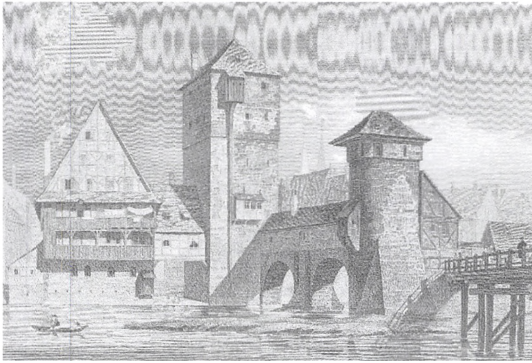
Nürnberg

Nürnberg var sydvesttysklands største industriby med 59 000 indbyggere, og det kan meget vel være, at Kold har fornyet garderoben, som Valdemar Bennike mener at huske. Måske har han også købt sig et par Faber-

blyanter. Nürnberg var dengang endnu omgivet af en hel middelalderlig bymur og fuld af seværdige middelalderbygninger bl.a. borgen på Kolds billede. Byens berømteste søn er maleren Albrecht Dürer (1471-1528), der – som den første kunstner i Tyskland – netop i 1840 havde fået sin statue »Albrecht-Dürer-Denkmal« stillet op på torvet tæt ved Albrecht-Dürer-huset, som allerede i 1826 blev købt af byen og indrettet til museum. Kold har købt et billede, som både viser borgen i baggrunden og nogle af gravene på Johan-

Der Marktplatz in Nürnberg mit dem schonen Brunnen und der Frauen-Kirche. En 19 meter høj gotiske brønd præger stadig markedspladsen i Nürnberg, selv om originalen er på et museum og erstattet af en flot kopi. I gitterindhegningen til højre i billedet sidder der en messingring. Ingen ved hvorfor. Den, der drejer rundt på den, får et ønske opfyldt. Kold har nok ikke vidst det, for han fik ikke sin »ejneste Maren« – eller måske ønskede han sig noget ganske andet?

Der Henkersteeg betyder »bøddelovergangsstedet«, og brobygningen er virkelig den gamle Nürnbergerbøddels embedsbolig. Nu er der studenterkollegium. Romantik såvel i 1800-tallet som i dag.

neskirkegården. Formentlig har Kold besøgt kirkegården og set Dürers grav. Den står beskeden blandt hundreder andre med de karakteristiske svagt hvælvede stenlåg. For den påholdende Kold har dette ene omhyggeligt udvalgte billede sagtens kunnet være et

minde om fire oplevelser. De to øvrige Nürnbergerbilleder er på samme måde valgt, så de kan dække flere erindringer: Markedspladsen med Marienkirche og den usædvanlige brønd og Henkersteeg over floden Pegnitz, vandtårnet fra 1325 og et vinlager foran flere store byhuse, der mangler kun krydset: »her stod jeg«.

At gå i Kolds fodspor gennem Europa i dag?

En fristende tanke, men meget vanskelig - og enkelte steder helt umulig - at gennemføre. Det gælder de strækninger, hvor motorvejene er lagt oven på de gamle landeveje, der må man jo ikke gå! Stort set er der imidlertid stadig gamle landeveje der, hvor postvejene gik i

Foto af Der Henkersteek 2001.

Ansicht der Burg von Nürnberg vom St. Johannes Kirchhof. Johanneskirkegården lå på Kolds tid udenfor byen. Til højre i stikket ses et stykke af hovedindgangen. De tre korsfæstede er i dag på museum, men man har rejst et enkelt krucifiks udenfor muren. I dag ligger kirkegården omgivet af bygninger på alle sider, men hovedindgangen står der stadig. Og går man et par gader mod øst – så dukker borgen op i sin vælde. Den berømteste grav på Johanneskirkegården er stadig Albrecht Dürriers.

midten af 1800-tallet, lige fra Triest til Danmark. I Slovenien er trafikken moderat, men ingen cykelstier. I Østrig er der lange strækninger, hvor det er behageligt og fredfyldt at vandre. Tyskland har dejlige vandreveje, men ikke præcist hvor Kold gik.⁶⁷ Drejer det sig imidlertid mere om at gå i Kolds ånd end i Kolds fodspor, kunne man nok finde en uforglemmelig rute mellem Triest og Thisted, for en af de vigtigste ting, Kold fik lært på sin rejse var: »Da jeg havde været i Smyrna i fem år, skulle jeg hjem, og kom også hjem. **Man kommer altid der, hvor man skal!**«

Johanneskirkegården 2001.

Kilder m.m.

- 1 Harald Holm brev til Skrøder 30.8. Erindringen er da 14 dage gammel. *Ungdomsbreve 1868-70 mellem Harald Holm og August Skrøder* (1949)
- 2 Christen Mikkelsen Kold. * 29/3 1816 i Thisted. † 6/4 1870 i Dalum. Danmarks største pædagog. Han »opfandt« de frie børneskoler og gav højskolebevægelsen en ny retning.
- 3 Kolds brev til forældrene 14. september 1843. Trykt i *REJSEN TIL SMYRNA Christen Kolds Dagbog 1842-1847*. Udgivet af Hanne Engberg 1979. Side 134.
- 4 Se note 5.
- 5 ...Kold mente, at en mand overalt maatte kunne erhverve sig sit Ophold; han drev derfor Bogbinderhaandværket i Smyrna, og naaede nogen Fortrolighed dermed ved at sprætte Bindet op paa en Bog og efterse Tingene saa godt som det var ham muligt; han tjente ikke blot til sit Ophold i Smyrna, men noget mere og rejste med Dampskibet til Triest. Her købte han sig en Barnevogn, pakkede derpaa sin Bagage og gik til Fods, dragende Vognen efter sig gennem hele Tyskland over München til Jylland. I Salzburg var store Bjærgværker; man skulde køre gennem en Tunnel, for ret at bese dem; det var bekosteligt; nogle fornemme Folk havde gjort Anstalter for at bese det. Kold bad dem høfligt om at maatte slutte sig til dem, erholdt venlig Tilladelsen og saa sig godt om. I München var det dyrt at komme frem, han tingede sig ind hos nogle Haandværksfolk og havde det meget godt. Han vidste nøjagtigt, hvor meget Rejsen til Jylland kostede – nogle og tredive Rigsdaler og nogle Skilling. 10. December 1881. P. Nissen. ...
[*Højskolebladet* 1882 nr. 92 17. november spalte 1569-1570. »Kold. II«]
- 6 I litteraturen nævnes Leipzig kun i Ludvig Schrøders *Den nordiske Folkehøjskole* (1905) »RETTELSE« side 487: »Det er blevet mig meddelt, at det først var i Leipzig, at Kold købte en Trækvogn. I denne By var Klæderne saa billige, at han fandt det rigtigt at købe sig to til tre Sæt; men saa maatte han have en Kuffert til at gemme dem i og en Trækvogn til at køre Kufferten paa«.
- 7 A. Thyssen Hansen brev til Frederik Nygård, Randrup 1899 09 08. Kolds privatarkiv. Læg 20.3.
- 8 Frederik Nygård: *Kristen Kold Folkehøjskolens Banebryder. I.* (1895) side 164.
- 9 *Anders Kr. Povlsen Dal og Galtrup Højskole 1864-1914*. Et mindeskrift ved Jakob Lykke. Side 8./ Nygård 2. udgave.
- 10 Såvidt jeg mindes, var det på Kolds Hjemrejse fra Smyrna, at han kom ind i Ydby Kro i Syd-Thy. Kromanen var meget underholdende og fortalte en hel Del; bl.a. kom han til at fortælle om en gal Karl fra Thisted ved Navn Kold, som havde været Elev på Snedsted Seminarium, men var bleven halvtosset af bare Hellighed. Han var således engang han var i Thisted, gået ned til Havnen og havde sagt til Fiskerne, at de skulde kaste deres Garn ud på hans Ord, så skulde de fange Fisk. Til Bønderkonerne sagde han, at de skulde sætte deres Brød ind i den Kolde Ovn, Brødet skulde nok blive bagt, når Kold bød det. Da K. en Tid havde hørt på disse Eventyr, siger han til Kromanen: har De ingentid set denne Kold? Nej, det havde han ikke. Ja, da kan De såmænd se ham her! Før Kromanen rigtig blev klar over det, var Kold ude af Døren, og han kom ikke mere til Syne. Poul Skåning: *Den unge Christen Kold* (1981) side 121.
- 11 Frederik Nygård: *Kristen Kold*. I side 165.
- 12 Christen Kolds privatarkiv nr. 6822 på Rigsarkivet.
- 13 Herefter kaldt »Kolds huskeseddel«. Pakke I læg 9.
- 14 Alle tre tryk er omtalt i en serie, som beskrives i Ingo Nebelhay og Robert Wagner: *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten*. I side 13ff. (Graz, Austria 1981).
- 15 Billederne er indrammet i tre omgange. Glarmesterne har forsøgt at lave dem ens, men det er ikke lykkedes helt. Og der er billeder fra begge serier i hver type indramning, så dette er først sket i Danmark.
- 16 Den nævnes endda i et brev. Se note 44.
- 17 *POST-KARTE von MITTEL-EUROPA nach authentischen Quellen bearbeitet und gezeichnet von Böhm Königl. Preuss. Ltn. a. D. revidirt von einem Königlichen Postbeamten in Berlin (1843) Verlag von Friedrich August Herbig*.
- 18 »Han lagde straks Vejen om ad Vestkysten af Sønderjylland«. Nygård I side 163.
- 19 Kolds huskeseddel.
- 20 Antaget identitet mellem de to navne. Det slovenske står først, dernæst det tyske. Kolds huskeseddel.
- 21 Kolds huskeseddel.
- 22 Kolds huskeseddel.
- 23 Denne rute foreslået af Dr. Dieter Neumann, byhistorisk museum i Villach. Han henviser bl.a. til »Carta Postale Stradale dell Italia« (1821), hvor »Laubepost« går denne vej. Han påpeger imidlertid også, at ruten er meget stejl, og det kan være årsagen til, at der på Kolds papir er antydnet en omvej over Klagenfurt. *Handbuch für Reisende durch die Österreichische Moarchie mit besondere Rücksicht auf die südlichen und Gebirgsländer, nämlich...* Anton Johan Gross (München 1834) foreslår samme vej.
- 24 Kolds huskeseddel. På den byhistoriske samling i Villachs museum hænger et billede af L. F. Schuller: »Hauptplatz« fra 1844. »Zum goldenen Löwen« ses tydeligt i husrækken til venstre. I dag er det et af Villachs grimme huse, tvært nr. 13. Totalt forandret, men med tre indbyggede tavler, som fortæller om stedets historie. Kold har næppe boet på kroer med så mange stjerner, men informationer har han netop kunnet få sådanne steder.
- 25 Mellem Salzburg og München er der to mulige veje.
- 26 De næste stednavne er fra Kolds huskeseddel.

- 27 Strækningen mellem Husum og Tønder er her foreslået efter den gamle oksevej. Albrecht Johannsen: *In den Spuren des Heidweges Bilder vom Alten Ochsenweg durch Nordfriesland*. (U. å.). Side 47. Flensborg Bibliotek.
- 28 På udturen til Smyrna gik Kold til Forballum og besøgte sine venner. Han kom gennem Tønder og gik den vej, som her er foreslået. Der er en vis sand synlighed for, at han atter ville vælge denne velkendte vej. *Rejsen til Smyrna. Christen Kolds Dagbog 1842-1847*, side 16-17.
- 29 Se note 10.
- 30 Kold havde været lærer i Øster Jølby og havde mange venner der.
- 31 Kold havde været huslærer hos provst Sørensen i Solbjerg og havde også mange venner der.
- 32 Sammenlign brevet »Jeg gaar med Dampskib«. Note 3.
- 33 Stammbuch der Adelsberger Grotte no. 3 1846-53.
- 34 Nygård I, side 164.
- 35 Nygård I side 162-163.
- 36 *Dansk Ordbog for Folket*. (1914)
- 37 *Den Store Danske Encyklopædi* 2, side 351.
- 38 Se note 1.
- 39 Murer Hans Pedersen. Brev til Harald Holm. Christen Kolds privatarkivarkiv nr. 6822, læg nr. 20.1. Rigsarkivet.
- 40 Se note 5.
- 41 Vilhelm Birkedal: *Personlige Oplevelser i et langt Liv*. 1-3 Bind 2. Side 191.
- 42 A. Thyssen Hansen. Brev til Fr. Nygård, Randrup 8/9 1894. Oplysningen er brugt i Nygårds bog, hvor tegningen af Kolds vogn også bringes første gang. Originaltegningen eksisterer ikke i Kolds privatarkiv. Kolds privatarkivarkiv læg nr. 20.3.
- 43 Johan Østergaard brev til Fr. Nygård. Uden år. Kolds privatarkivarkiv læg nr. 20.3.
- 44 Valdemar Bennike brev til Fr. Nygård, Vallekilde 25. juni 1895.
- 45 Klaus Berntsen: *Blade i Mindekransen over Højskoleforstander Kristen Kold*. Teksten er tryk af et foredrag, Berntsen tidligere har holdt om Kold. Side 84.
- 46 Klaus Berntsen: *Erindringer fra Barndom og Ungdom. Bidrag til Folkelivets Historie paa Fyn*. Side 74-75.
- 47 Poul Terp: *Erindringer fra en dansk Bondes lange liv*. (Uden gengivelsesår, skrevet efter 1911) side 91.
- 48 Fortegnelse over Møbler og Bøger, der har tilhørt Christen Kold. Listen er maskinskrevet. Nederst er tilføjet i hånden: »Ovenstaaende Genstande og Bøger er overdraget til Thisted Museum, dog med Undtagelse af Smyrna-Kisten, som brændte under en Brand paa Engelsholm Højskole, hvor Tingene en Tid var opmagasinerede. Odense, 17. Aug. 1970. J. Kold-Pedersen« [Kolds dattersøn].
- 49 Ifølge en ikke dokumenteret kilde fik Kolds elev, Knud Larsen, værktøjet efter Kold. Da han holdt op som friskolelærer i Vormark, blev han bogbinder.
- 50 Se note 46
- 51 Samtale på Engelsholm 18/7 2003. K. A. var 8-9 år, da Engelsholm brændte og mener nok kisten kan være brændt ved den lejlighed, selv om de øvrige ting stod i et tårnværelse, som ikke brændte.
- 52 Både Schrøder og Bennike var med ved lærerкурset 1866. Men Schrøder bringer oplysningen som en tilføjelse, en rettelse sidst i bogen.
- 53 Se note 33.
- 54 Frederik Nygård: *Kristen Kold Folkehøjskolens Banebryder II*, (1895) side 38
- 55 Lars Frederiksen brev til Harald Holm. 1879 11 21. Kolds Privatarkiv læg nr. 20.1.
- 56 Se note 5. Kontoret, som opbevarer gæstebøgerne på bjerget, har oplyst, at de ikke har kunnet finde Kolds navn, men også at det mest har været »prominente personer«, som har skrevet i Dürrnbergs gæstebog. Det gik meget hurtigt.
- 57 Hallein, onsdag d. 4. juni 1834. *H. C. Andersens dagbøger 1825-1875*. Udgivet af Helga Vang Lauridsen (1971). Her tilpasset nutidig sprogbrug af artiklens forfatter.
- 58 Slottet var allerede den gang åbent for publikum.
- 59 *H. C. Andersens dagbøger 1825-1875*. Tirsdag d. 3. juni og onsdag d. 4. 1834.
- 60 Kolds privatarkiv. Pk. 3, læg nr. 18. Afbildet i Svend Sørensen og Niels Nielsen: I hælene på Christen Kold (1990) side 43.
- 61 Se note 5.
- 62 Murer Hans Pedersen brev til Harald Holm 1875. Kolds arkiv. Læg 20.1. Korrigeret retskrivning.
- 63 Lars Frederiksen brev til Harald Holm. 1879 11 21. Kolds Privatarkiv. Læg 20.1.
- 64 *Geografisk-statistisk Lexikon. En fuldstændig Beskrivelse over Verdensdelene og disses enkelte Afdelinger, saasom Have, Lande, Bjerge, Floder, Søer, Stæder og Flækker m.m.* Udarbejdet af S. Ankjær (1863).
- 65 Der findes hverken gæstebøger på Pinakoteket eller på Glyptoteket.
- 66 *H. C. Andersens dagbøger 1825-1875*. 20. juni 1852.
- 67 Hvis nogen skulle få lyst at følge Kold, skal jeg gerne stille kort og andet materiale til rådighed. Se adresse bag i bogen.
- 68 De tre stik fra Salzburgegnen er en del af et større »Album«. Ingo Nebehay og Robert Wagner: *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten*. Bd. I side 13ff. Nummer 46, 47 og 14. Graz, Austria 1981.
- 69 De tre billeder fra München og de tre fra Nürnberg er stik af henholdsvis V. G. A. Müller og Ernst og Carl Rauch. Der er tale om en udgivelse af brødrene Ludwig, Gustav Georg og Julius Lange: *Originalansichten der historich = merkwürdigsten Städte in Deutschland, ihrer Dome, Kirchen und sanstigen Baudentmale*, 6 bind med ca. 1500 »prægtige« ståltryk 1832-55.

Lokalhistorisk litteratur om Thy og Vester Hanherred 2002-2003

af Ane Marie Holmehave

Bøger og foldere

Albrethsen, Svend, Jens Andersen og Ole L. Frantzen
Kystartilleri i Danmark 1940-45
MuseumsCenter Hanstholm 2003
99 sider, ill.

Grishauge, Peter
Gårde og huse i Vust Sogn
2003
101 blade, ill.

Grishauge, Peter
Slægter i Vust Sogn
2003
86 blade

Grud, Kristian
Skikke og skæbner på Thyholm
Forlaget TB 2000
48 sider, ill.

Hillerslev Biogas. Forprojekt
– udført med støtte fra Energistyrelsen
(*Niels Chr. Hove Pedersen m.fl.*)
Biogaskredsen 2002.
28 sider, ill.

Holler, Preben, Hans Bach og Knud Mortensen
Klitmøller - vejnavne
2002
41 sider, ill.

Imer, Kai (red.)
I/S Klim Klitplantage 1902-2002
I/S Klim Klitplantage 2002
56 sider, ill.

Klange, Minna Marie
Maleren Gunnar Funck 1913-1975
Museet for Thy og Vester Han Herred 2003
68 sider, ill. i farver

Lønborg, Esper
Snedsted Kirkes historie
Snedsted Menighedsråd 2000
32 sider, ill.

Nordenfjords kronvildt 1986-2002
Skov- og Naturstyrelsen,
Thy Statsskovdistrikt 2002
12 blade, ill.

Sørensen, Svend
Skinnerup i 1900-tallet.
– Niels Agerholm fortæller.
Skinnerup Menighedsråd 2003.
158 sider, ill.

Sørensen, Svend
Fra forening til forretning
Forsikringsselskabet Thisted Amt 2003
80 sider, ill.

Thastum, Johan (red.)

Vi søger slægtens spor i stort og små.

Lokalhistoriske skrifter for

Hillerslev-Kåstrup sogne.

Nr. 6. 2003.

44 sider, ill.

Vorupør Skole (red.)

Nr. Vorupør Skole 1902-2002

– et jubilæumsskrift i anledning
af 100-årsdagen

Nr. Vorupør Skole 2002

31 sider, ill.

Olsen, Lone og Ingvard Jakobsen

Øsløs Kirke

Guide til Øsløs Kirke i Vester Han Herred,

Thisted Provsti

Øsløs Kirke 2002

9 sider, ill.

Skammelsen, Kristian

På vikingefærd

Yde Sørensens Forlag 2003

151 sider

En vandretur Jegindø rundt

Thyholm Erhvervs- og Turistforening 2002

(folder)

En vandretur mellem Søndbjerg Strand

og Tambohuse

Thyholm Kommune og

Thyholm Erhvervs- og Turistforening 2002

(folder)

Vandreture - Odby Sløjfen

Udgivet af Thyholm Erhvervs-

og Turistforening 2002

(folder)

Video, lydbøger, cd m.m.

Gensyn med et fiskersamfund

Manuskript, kamera, kommentar:

Ebbe Larsen

Ny udgave

Orion Film 2002

1 kassette

(Danmarksbilleder)

Halskov, John (musik)

og *Per Berthelsen (tekster)*

Snedsted grand prix

– sammenspil, sang, drama, video og dans

Folkeskolens Musiklærerforening 2002

1 partitur, 82 sider, ill. + 1 cd.

(Dansk sang B-serien; B490)

Strunk, Kåre W.

Fiskerlægens beretninger

DBC Medier 2002

9 kassettebånd i 1 mappe

Thylands natur

Odder Naturfilm 2003

1 VHS-kassette, 20 min.

Topper & Lars

Bedstefars snaps

Topper & Lars (*Ole Torben Jensen,*

Lars Kristensen), violin

L.K. Music 2002

1 cd

Formandens beretning 2002-2003

af Kristian Visby

Historisk Samfunds ordinære generalforsamling afholdtes på Hotel Vildsund Strand den 3. juni. 60 medlemmer deltog i generalforsamlingen, der efterfulgtes af fhv. universitetslektor Knud Pranges foredrag om »Lokalhistorie i dag og i morgen«.

En generalforsamling er normalt et tilbageblik på det forløbne år, men jeg vil alligevel tage mig den frihed at indlede med en kort omtale af den nærmeste fremtid. Anledningen hertil er naturligvis, at Historisk Samfund i år kan fejre sit 100 års jubilæum, idet foreningen blev stiftet den 10. august 1903 og således er det næstældste af de gamle amtshistoriske samfund. Kun Ribe er eet år ældre. Det ville derfor også være passende, om vi kunne have henlagt årets generalforsamling til selve jubilæumsdagen, men det er foreningens nugældende vedtægter til hinder for, idet de kræver den ordinære generalforsamling afholdt i maj eller juni.

Det gør nu heller ikke så meget, idet bestyrelsen har valgt at markere jubilæet – ikke ved et enkeltstående arrangement – men ved flere arrangementer og tiltag i løbet af året, begyndende her i aften, hvor generalforsamlingen efterfølges af fhv. universitetslektor Knud Pranges foredrag med den spændende titel »Lokalhistorie i dag og i morgen«. Omkring selve jubilæumsdagen vil der være udstillinger på bibliotekerne i Thisted og Hurup.

Endelig og ikke mindst vil jubilæet blive markeret i forbindelse med udgivelsen af Historisk Årbog i nov. måned. – Den jubilerende forening vil også blive meget synlig i andre sammenhænge hen over året, men det skal der ikke røbes noget nærmere om på nuværende tidspunkt.

Så ikke mere om fremtiden, men tilbage til det, en beretning bør dreje sig om, nemlig

det forløbne år, d.v.s. perioden 1. april 2002 til 1. april 2003. – Generalforsamlingen den 4. juni blev noget af et tilløbsstykke med 26 deltagere, idet museumspædagog Svend Sørensen beredvilligt havde stillet sig til rådighed med et miniforedrag om ølbrygning og ølets historie, herunder også lidt om familien Jacobsen på Carlsberg og forbindelserne til Thisted – og meget apropos kunne deltagerne efterfølgende besigtige museets særudstilling »Alle tiders bryg«.

Søndag den 8. sept. gennemførtes en busudflugt til Museumscenter Hanstholm, Vorupør Museum og Faddersbøl Mølle. Udflugten havde 26 deltagere, der fik en oplevelsesrig dag i et ualmindeligt smukt sensommervejrl.

I oktober var Historisk Samfund sammen med museet arrangør af et foredrag om bryggerfamilien på Carlsberg og Laura Jacobsens familie i Thisted. Synd at lektor Birthe Glamanns foredrag kun samlede få tilhørere.

I samarbejde med de to lokalhistoriske foreninger på Hannæs havde vi en særdeles vellykket foredragsaften i Øsløs i nov. måned. Det var fhv. museumsinspektør Benny Boyesen, der fortalte om »Limfjordens småskibsfart«, og det var tilsyneladende et emne, der interesserede mange, idet der ligefrem var trængsel i forsamlingshuset.

Udgivelsen af Historisk Årbog 2002 blev markeret ved en vellykket reception på Heltborg Museum den 22. nov. med ca. 35 deltagere, heriblandt mange artikelforfattere. Medlem af årbogsredaktionen, Knud Holch

Andersen, præsenterede årbogen med de fine illustrationer af Leo Estvad, der i øvrigt blev mindet ved en særudstilling i 2002 på netop Heltborg Museum. Museet serverede kaffe og kage, og snakken gik livligt ved bordene. – Også udgivelsen af denne årbog fik en meget fin presseomtale.

Som sædvanligt blev årbøgerne pakket og gjort klar til udsendelse på Heltborg Museum, og sædvanen tro foregik det med god hjælp af Jytte Nielsen og Museets personale samt Ingrid Vang. Fra bestyrelsen deltog kassereren og formanden.

Første weekend i advent deltog Historisk Samfund igen med en lille stand ved Heltborg Museums julemarked, som med de flotte udstillinger havde et stort antal besøgende. Det gavnede også Historisk Samfund, idet det over de to dage lykkedes at tegne hele 20 nye medlemmer. I bestyrelsen vil vi bestræbe os for, at Historisk Samfund fremover kan være permanent deltager ved julemarkedet. De seneste to års deltagelse har været en stor succés med tegning af i alt 30 nye medlemmer. Også i Thisted-området må der være arrangementer sidst på året, hvor Historisk Samfund kunne være en naturlig deltager. Gode forslag i så henseende vil være meget velkomne.

Mindre held havde vi med to »annoncer« i årbogen om tegning af nye medlemmer og salg af ældre årbøger. Det gav kun en meget ringe respons.

Ved årsskiftet fratrådte museets mangeårige leder, Jette Kjær, der blev afløst af Jytte Nielsen.

Også ved denne lejlighed skal der lyde en varm tak til Jette Kjær for de mange års medlemskab af Historisk Samfunds bestyrelse og for et ualmindeligt godt samarbejde med museet. I Historisk Samfund er vi glade for, at det blev Jytte Nielsen, der afløser Jette Kjær som leder af museet. Nu véd vi, at de gode

relationer mellem museet og Historisk Samfund vil fortsætte.

I februar og marts var Historisk Samfund sammen med museet arrangør af to foredrag. Først den 25. februar på museet, hvor arkivar Orla Poulsen med udgangspunkt i det nyudkomne 3. bind af »Thisted Købstads Historie« gennemgik træk af byens og egnens nyere historie. Foredraget havde mange tilhørere, og der var god spørgelyst.

Næste fælles arrangement var cand. mag. Else Bisgaards foredrag om »En vækkelse i Thy« den 25. marts på Vorupør Skole. Desværre havde der netop denne aften lagt sig en tæt tåge over det meste af Thy, og det påvirkede i nogen grad deltagerantallet til det tankevækkende foredrag om begivenhederne i slutningen af 1800-tallet, der gav Indre Mission et stærkt fodfæste i Vorupør.

Tilrettelæggelsen af Historisk Årbog 2003 er startet op for længst. Uden at røbe for meget, kan jeg oplyse, at redaktionen i år lægger sig ekstra meget i selen, så jubilæumsårbogen kan blive af høj kvalitet, både hvad angår indhold og lay-out. Ydermere får bogen et nyt og større format, og falder det tilfredsstillende ud, er det tanken at fortsætte hermed i de kommende år.

Som det har været omtalt i den lokale dagspresse, vil der i årbogen 2003 blive indlagt en CD-rom med alle årbøgerne fra 1906 til 2002 som foreningens jubilæumsgave til medlemmerne.

Når dette lader sig gøre, så skyldes det først og fremmest, at vort bestyrelsesmedlem Knud Søgaard helt vederlagsfrit har anvendt stort set al fritid gennem ca. tre år til at indscanne de mange tusinde sider, og dernæst at de tre Thy-kommuner har ydet økonomisk støtte til, at CD-rom'en kan fremstilles i 1200 eksemplarer. Jeg vil gerne ved denne lejlighed bringe Knud Søgaard en stor tak for det kæmpearbejde, han har udført. Ligeledes vil

jeg takke de tre kommuner for deres støtte til projektet. Bestyrelsen har besluttet at kvittere for støtten ved at forære alle skoler i de tre kommuner en CD-rom. – CD-rom'en vil komme til at indeholde ca. 1500 artikler, men overskueligheden er sikret ved, at der er indarbejdet en søgefunktion, så der kan søges på ca. 100.000 stikord. Dette betydelige arbejde er udført af journalist og lokalhistoriker Flemming Skipper, som jeg også bringer en tak.

Historisk Samfund har hidtil været næsten usynlig på internettet. Det er der nu ved at blive rådet bod på, idet en egentlig hjemmeside er under udarbejdelse. Arbejdet med hjemmesiden forestås af arkivar Orla Poulsen og vort bestyrelsesmedlem Ingvar Jakobsen. Hjemmesiden forventes færdig i løbet af året.

Foreningen må desværre hvert år konstatere et vist frafald af især ældre medlemmer. Sidste år var frafaldet helt usædvanligt stort, nemlig på 38 medlemmer, men »for de gamle, der faldt, er der ny overalt«, så vi kunne heldigvis byde velkommen til 39 nye medlemmer og dermed bevare medlemstallet på knap 700.

Takket være det fortsat pæne medlemstal kom foreningen ud af året med et tilfredsstillende overskud. Det vil vor kasserer senere fortælle mere om.

Der har i årets løb været afholdt 3 bestyrelsesmøder. Herudover har der været en i perioder omfattende e-mail aktivitet mellem bestyrelsesmedlemmerne, hvilket er både praktisk og tidsbesparende, når medlemmerne bor så spredt, som tilfældet er.

Jeg vil afslutte beretningen med at takke årbogsredaktionen, årets artikelforfattere og Wadmanns Bogtryk for at have leveret endnu en god og læseværdig årbog. Der skal også lyde en tak til museet for godt samarbejde om fælles arrangementer og for anden god hjælp i årets løb. Også tak til den lokale presse for bevågenhed overfor vore aktiviteter og positiv omtale heraf. Endelig vil jeg takke mine bestyrelseskolleger for et godt samarbejde.

Hurup, den 3. juni 2003

Kristian Visby

Efter formandens beretning, som generalforsamlingen tog til efterretning uden kommentarer, gennemgik kassereren, Esper Lønborg, regnskabet, der viste et overskud på knap 29.000 kr., bl.a. takket være kommunernes tilskud til CD-rom projektet. Renset for tilskud udgjorde overskuddet knap 14.000 kr., et meget tilfredsstillende resultat. Regnskabet blev eenstemmigt godkendt.

Bestyrelsens forslag om et uændret kontingent på 125,- kr. blev ligeledes vedtaget.

Der var ingen bestyrelsesvalg i forbindelse med dette års generalforsamling. Foreningens revisorer, Aksel Thinggaard og J. V. Præstgaard genvalgtes.

Historisk Samfund for Thy og Vester Hanherred

Bestyrelsen

Formand	Kristian Visby, Grurupvej 3B, 7760 Hurup	97 95 14 65
Næstformand og kasserer	Knud Søgaard, Joh. Skjoldborgs Vej 2, 7700 Thisted	97 92 34 18
Sekretær	Knud Holch Andersen, Røllikevej 11, 7700 Thisted	97 98 16 48
Bestyr.medl.	Ingvar Jakobsen, Landbæk 10, 7742 Vesløg	97 99 35 08
Bestyr.medl.	Gitte Jensen, Teglbjergvej 5, Helligkilde, 7790 Thyholm	97 87 12 57
Bestyr.medl.	Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade, 7700 Thisted	97 92 05 77
Revisor	J. V. Præstgaard, Lunegårdsvej 33, 7752 Snedsted	
Revisor	Aksel Thinggaard, Rosenvænget 35, 7752 Snedsted	

E-mail-adresser

Kristian Visby	visby.hurup@mail.tele.dk
Knud Søgaard	knud_soegaard@post.tele.dk
Knud Holch Andersen	knud.holch@andersen.mail.dk
Ingvar Jakobsen	jakobsen@thisted-bibliotek.dk
Gitte Jensen	gmj@ofir.dk
Jytte Nielsen	jytte@thistedmuseum.dk

Historisk Samfunds hjemmeside

www.thistedmuseum.dk

(herfra er der links til såvel Historisk Samfund som til Historisk Årbog).

Redaktionen

E-mail : knud.holch@andersen.mail.dk

Knud Holch Andersen, Røllikevej 11, Hillerslev, 7700 Thisted	97 98 16 48
Jytte Nielsen, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Flemming Skipper, Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Svend Sørensén, Thisted Museum, Jernbanegade 4, 7700 Thisted	97 92 05 77
Kristian Visby, Grurupvej 3B, 7760 Hurup	97 95 14 65

Forfatterfortegnelse

Jens Andersen	Akelejevænget 25, 7730 Hanstholm	97 96 06 66
Knud Holch Andersen	Røllikevej 11, Hillerslev, 7700 Thisted	97 98 16 48
Jens-Henrik Bech	Todbølvej 13, Gjersbøl, 7752 Snedsted	97 93 46 06
Ane Marie Holmehave	Vesløs Huse 12, Østerild, 7700 Thisted	97 99 73 93
Erik A. Lauridsen	Limfjordsvej 20, 7700 Thisted	97 92 01 75
Anne-Louise Haack Olsen	Todbølvej 13, Gjersbøl, 7752 Snedsted	97 93 46 06
Astrid Pedersen	Havevej 27, 4700 Næstved	55 73 70 32
Orla Poulsen	Gyvelvej 32, 7700 Thisted	97 92 28 38
Flemming Skipper	Højvang 21, 7700 Thisted	97 92 29 76
Niels Søndergaard	Bryggerivej 6, 7760 Hurup	97 95 20 04
Svend Sørensen	Skovstedvej 33, Skovsted, 7700 Thisted	97 98 55 96
Dorte Thirslund	Jernbanevej 19, 4230 Skælskør	58 19 56 59
Kristian Visby	Grurupvej 3B, 7760 Hurup	97 95 14 65

Wies Flagon.
Selbst
ausgef.